

ÇOCUK İŞÇİLİĞİYLE
Mücadele Programı

**Yoksulun Umudu Çocuk:
Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin
Sosyo-Ekonomik Profili ve
Çocuk İşçiliği Araştırması**

Yoksulun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması

Yoksulun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması

Raporu Hazırlayan **Saniye Dedeoğlu**

Sinem Bayraktar

Raporda Katkıda Bulunanlar

Özgür Çetinkaya

Aslı Şahankaya

Program Yöneticisi

Sinem Bayraktar

Program İdari İşler ve Finans Asistanı

Cemre Yaşkeçeli

Anket Çalışma

Takım Lideri: Hilal Avcı

Anketörler: Ali Rıdvanoğulları,

Ayten Aydın, Fırat Akman, Hüseyin Kete,

İhsan İznebioğlu, Mehtap Taşkın

Çevirmen: Derya Uysal

Veri Girişi

Hilal Avcı

Veri Analizi

Özgür Çetinkaya

Araştırma Asistanları

Necmettin Yemiş

Aslı Şahankaya

Çeviri ve Son Okuma

Umut Öneş

Cemre Yaşkeçeli (Türkçe Versiyon)

Sinem Bayraktar (İngilizce Versiyon)

Tasarım ve Veri Görselleştirme

Özlem Zehir

Kapak Fotoğrafı

E. Emre Yaşkeçeli

Birinci Basım

Haziran 2019, Ankara

© Bu yayın bir kamu malıdır. Bir kısmından veya tamamından alıntı yapılabilmesi ve çoğaltılabilmesi için Kalkınma Atölyesi'nden izin alınmasına gerek yoktur.

ÖNSÖZ

Yoksulun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması, mevsimlik gezici tarım işçilerinin sosyo-ekonomik durumlarını gün ışığına çıkartmak ve Türkiye'nin tarım sektöründe çocuk emek arzını şekillendiren faktörleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Birçok araştırma, mevsimlik işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını odak almış olsa da, mevsimlik tarım işçilerinin sesleri çoğunlukla duyulmamıştır. Mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin birçoğu yoksul kalmakta ve yoksulluk döngüsünden çıkamamaktadır. Öte yandan, mevsimlik tarım işçiliği bu haneler için hayatta kalabilmenin tek yoludur. Hanelerin sosyo-ekonomik özelliklerine odaklanan bu rapor, yapısal nedenler ortadan kalkmadıkça ve mevsimlik gezici tarım işçiliği yoksulluk üretmeye devam ettikçe, çocuk işçiliğini sonlandırmanın zorluklarına işaret etmektedir.

Anket çalışması Adana ve Şanlıurfa'da 209 hanenin temsilcileriyle yapılmış olup toplam 1760 kişiye dair bilgiler toplanmıştır. Adana ve Şanlıurfa'da mevsimlik gezici tarım işçileri ile yapılan araştırma, mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin sosyo-ekonomik profillerinin tespiti ve analizi ile, bu hanelerde yaygın olarak ortaya çıkan çocuk işçiliğinin yapısal nedenlerini irdelemektedir. Araştırma sonuçları, incelenen Türkiyeli ve Suriyeli hanelerde aktif olarak çalışanların yüzde 43'ünü 18 yaş altı çocuklar oluşturmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin demografik özellikleri ve yaş kompozisyonu, bu hanelerin kalabalık ve çok çocuklu olduğunu ortaya koymaktadır. Hanelerdeki yaş ortalaması 16'dır. Hanehalkı üyelerinin büyük çoğunluğu okur-yazar olmayan ve ilkokul mezunu bireylerdir. Araştırma kapsamındaki Suriyeli çocukların okullulaşma oranı çok

düşüktür. Hanelerin sağlık hizmetlerine erişimleri ise eğitim hizmetlerine kıyasla daha iyi durumdadır; hem Türkiyeli hem de Suriyeli haneler ilk basamak sağlık hizmetlerine bir şekilde erişebilmektedir. Ne var ki bu yeterli değildir. Bu hanelerin koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinden yararlanması ve özellikle anne ve bebek sağlığı bağlamında hizmetlere erişimi neredeyse hiç yoktur.

Türkiyeli haneler tarım işçiliğinden başka düzenli gelir kaynakları olmadığı için, Suriyeliler ise en kolay ulaşılabildikleri iş olduğu için tarım işçiliği yapmaktadır. Türkiyeli ve Suriyeli hanelerin farklı motivasyonları bulunsa da her iki hane tipinde de çocuk işçiliği yaygındır. Çocukların tarım işçiliği yapmaları hanelerin temel geçim stratejisidir. Tarım işçiliği dışında başka gelir getirici faaliyetlere erişebilen hane sayısı çok azdır. Tarım işçiliği dışındaki düzenli gelir getirici işlere erişim Türkiyeli bireyler için yeterli eğitimleri ve gerekli vasıfları olmadığı için mümkün olmazken, Suriyeli göçmenlerin formal işgücü piyasasına girişleri önünde hem yasal hem de dil, eğitim ve nitelik gibi engeller bulunmaktadır. Her iki grup için de sosyal yardımlar hem Türkiyeli hem de Suriyeli haneler için önemli olmakla beraber uzun vadede sürdürülebilir bir gelir kaynağı değildir.

Raporda hanelerin sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine odaklanılarak, hanehalkı yapısının çocuk işçiliği yaratan tipolojileri ele alınarak hanelerin hangi özelliklerinin çocuk işçiliğini ne yönde etkilediği tartışılmaktadır. Ayrıca araştırma mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerde çocuk işçiliğinin kız ve erkek çocuklar için farklı yaşandığını ve farklı sonuçlar doğurduğunu belirlemek için toplumsal cinsiyet bakış açısı ile kurgulanmış, çocuk işçiliği ve çocuğun çalışması olgusuna dair bulgular bu bağlamda da değerlendirilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	3
Özet	6
Teşekkür	7
Kısaltmalar	8
Yönetici Özeti	10
Giriş	20
 Bölüm 1	28
Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği	
 Bölüm 2	36
Türkiye'de Tarımsal Üretimin Yeni Aktörleri: Suriyeli Göçmenler	
 Bölüm 3	48
Tarım İşçisi Ailelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği	
Sonuç	106
Kaynakça	114
Kavramlar ve Tanımlar	120
 Ekler	130
Ek 1 Anket Sorukağıdı	
Ek 2 Görüşme Formu	
Ek 3 Adana'da Gerçekleştirilen Anketlerin İlçelere Göre Dağılımı	

ÖZET

Türkiye’de tarım sektörü çocuk işçiliğinin en yaygın olduğu ve sayısal olarak en yüksek olduğu sektörlerin başında gelmektedir. Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan hanelere ve mevsimlik tarımsal üretimin dinamiklerine dair son yıllarda yapılan araştırmalar, çalışma biçimine, koşullara ve bu işte çalışan gruplara ilişkin detaylı bilgiler sunmaktadır. Ne var ki araştırmaların çoğu hem bu grupları betimlemeye hem de çalışma koşullarına odaklanmaktadır. Dolayısıyla mevsimlik tarımsal üretime katılan hanelerdeki çocuk işçiliği ve bu hanelerin sosyo-ekonomik profilleri arasındaki ilişki derinlemesine incelenmemiştir.

Yoksullun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması, mevsimlik tarımsal üretime katılan hanelerin sosyo-ekonomik profillerini analiz ederek çocuk emek arzını şekillendiren faktörleri ortaya koymaktadır. Hanelerin demografik özellikleri, ekonomik kaynakları ve tarım işçiliğine ilişkin faaliyetleri, göçmen hanelerin Türkiye’ye geliş ve yasal durumları, sosyal destek mekanizmaları ve sağlık hizmetlerine erişim, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, çocuk algısı gibi etmenlerin hanelerdeki çocukların çalışmasına etki etmektedir.

Mevsimlik gezici tarımsal üretimde çalışan çocukların işten el çektilmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve çocukların işçilik riskine karşı korunma sağlanmasına yönelik hane temelli hangi müdahalelerin yapılması ve buna yönelik politika geliştirme ihtiyaçlarının belirlenmesi için mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin sosyo-ekonomik profillerini tespit ve analizini hedefleyen bu rapor mevsimlik gezici tarım işçiliğinin yapısal sorunları ortadan kalkmadan çocuk işçiliğinin engellenmesinin zor olacağına işaret etmektedir. Araştırma çocuk işçiliğinin yaygın yaşandığı hanelerin tipolojilerini derinlemesine incelemenin yanı sıra mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan topluluklarda toplumsal cinsiyet rollerinin ve kalıp yargıların algı, tutum ve davranışa yansımalarını göz önünde bulundurarak çocuk işçiliğinin ve çocuğun çalışması olgusunun kız ve erkek olma haline göre nasıl farklılaştığını ve etkilerini de gösteren ilk girişimdir.

Bu nedenle, yoksulluğu önceleyecek kapsayıcı ve bütüncül politikalar başta olmak üzere sosyal koruma sistemlerini kapsayıcılığının geliştirilmesi, çocuk işçiliğine elveren toplumsal normların dönüştürülmesi, işverenlerin çocuk işçilere yönelik talepleri veya göz yummalarının önüne geçilmesi ile eğitim sisteminin kapsayıcı ve yoksulluk döngüsünü kırıcı hale getirilmesi gibi bütüncül önlemlere işaret etmektedir. Raporun bulguları, bu bağlamdaki müdahaleler, politikalar ve uygulamalar için bir yol haritası oluşturmaya katkı verecektir.

TEŞEKKÜR

Sosyal kalkınma alanında araştırmalar, projeler ve savunuculuk çalışmaları yapan hak temelli bir sivil toplum kuruluşu olan Kalkınma Atölyesi, 2004 yılından beri yoğunlukla mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, bu sektördeki çocuk işçiliği ile mücadele, kırsal ve kentsel alanda yoksulluk ve yoksunluğun azaltılması, doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesi, kadının toplumsal konumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet dengeli kalkınma, bölgesel ve uluslararası kalkınma iş birliklerinin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma modellerinin tasarlanması ve uygulanması için çalışmaktadır.

Kalkınma Atölyesi, UNICEF Türkiye'nin finansal ve teknik desteği ile Ocak 2017 - Aralık 2018 tarihlerinde uygulanan ***Türkiye'de Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı*** çocuk işçiliğinin yoğun olduğu mevsimlik gezici tarım işçiliğini odak alan araştırma ve savunuculuk çalışmalarıyla kanıt temelli politika önerileri ve araçları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle çocuk işçiliğine neden olan yapısal, sektörel ve sosyal faktörleri ele alarak tarım sektöründe çocuk işçiliğini önlemeye yönelik politikalara katkı verecektir.

Kalkınma Atölyesi
Haziran 2019, Ankara

KISALTMALAR

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
ASM	Aile Sağlığı Merkezi
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
ÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
HRW	Human Rights Watch
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KEİG	Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
METİP	Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi
MİGA	Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
ŞNT	Şartı Nakit Transferi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TSM	Toplum Sağlığı Merkezi
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

YÖNETİCİ ÖZETİ

Arka plan

Türkiye'de tarımsal üretim hala önemli bir nüfus için en önemli gelir kaynağıdır ve özellikle topraksız kırsal nüfus için istihdam sağlamaktadır. Türkiye'de mevsimlik tarımsal üretimin çalışma ve ödeme koşulları genellikle makul seviyelerden oldukça uzaktır. Çocuklar ve kadınlar, mevsimlik tarımsal üretimde emek arzının başta gelen sosyal gruplar arasındadır. Türkiye'de çocuk işçiliğine dair en güncel resmi veri olan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan 2012 Çocuk İşgücü Anketine göre Türkiye'de 6-17 yaş arasındaki 893 bin çocuk çalışmakta ve bu çalışan çocukların yüzde 44,7'si (399 bin) tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Türkiye'nin de Kabul ettiği Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 182 sayılı sözleşmesi mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğini en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği olarak tanımlamaktadır. Mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesine dair çalışmalara yol gösterici olmak üzere üç politika belgesi bulunmaktadır; Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı (2010), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017 - 2023) ve Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi. Ne var ki, çocuk işçiliğiyle mücadele için politika çerçevesi ve birçok alanda uygulanan hükümet eylemlerine rağmen, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri Türkiye'de kalıcı bir sorun haline gelmiştir. Türkiye'deki mevsimlik göçmen tarım işçilerinin sayısı tam olarak bilinmemekle beraber kayıtdışı ekonominin bu önemli sektöründe çalışan çocuk sayısına dair bilgi de yoktur. Bu nedenle, etkili bir müdahale stratejisi geliştirmek için, politika yapıcılar ve uygulayıcılar için istatistiksel ve araştırmaya dayalı kanıtlar çok önemlidir.

Kalkınma Atölyesi, UNICEF Türkiye işbirliğinde yürütülen **Türkiye'de Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı** ile çocuk işçiliğinin sistematik nedenlerine dair kanıt oluşturmak ve politika önerileri ve araçları geliştirmeyi amaçlamıştır. Böylelikle çocuk işçiliğine neden olan yapısal, sektörel ve sosyal faktörleri ele alarak tarım sektöründe çocuk işçiliğini önlemeye yönelik politikalara katkı verecektir. Program, kanıt temelli politika oluşturmaya katkıda bulunmayı ve temel politika sorularını cevaplamayı sağlayacak bilgi ve görüşü sağlar; çocuk işçiliğinin önlenmesi için mevsimlik tarımda istihdam ilişkileri ve tarım aracılığı nasıl düzenleneceği; belirli bir ücret ödeme türünün insana yakışır çalışma koşullarını daha iyi destekleyip desteklemediği ve mevsimlik tarım işlerinde çocuk işçiliğinin önlenmesinde daha etkili olup olmadığı, dolayısıyla ücret sistemlerini standartlaştırmanın politika önceliği teşkil edip etmediği; hangi sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlerin, çocukların mevsimlik emek göçüne dahil edilmesini sağladığı ve bu nedenlere dair nasıl çözümler üretilmesi gerektiği gibi. Ayrıca, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak için tarım araçları da dahil olmak üzere ilgili aktörlerin farkındalıklarının ve kapasitelerinin artırılması için araçlar geliştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Yoksullun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin sosyo-ekonomik koşullarını gün ışığına çıkarmayı ve Türkiye’de tarım sektöründeki çocuk işçiliğinin arzına dair etmenleri ortaya koymayı hedeflemektedir. Bazı araştırmalar mevsimlik işçilerin yaşam ve çalışma koşullarına odaklanmış olsa da mevsimlik tarım işçilerinin sesleri çoğunlukla duyulmamaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin birçoğu çalışma koşulları nedeniyle yoksul kalmakta ve yoksulluk döngüsünden çıkamamaktadır. Öte yandan, mevsimlik tarım işçiliği bu haneler için hayatta kalabilmenin tek yoludur. Rapor kilit bir soruya odaklanmaktadır: *“Mevsimlik tarımsal üretimde yer alan hanelerin sosyo-ekonomik profilleri çocuk işçiliği pratiklerini nasıl etkilemektedir?”* Araştırma, bu grupların sosyo-ekonomik ve demografik profilini tanımlayarak, tarımda mevsimlik işçilikte çocuk emek arzının dinamiklerini incelemektedir. Hanelerde çocuk işgücü arzını düzenleyen faktörleri ve Suriyeliler de dahil olmak üzere tarımsal işlerle uğraşan işçi hanelerin temel sosyo-ekonomik özelliklerini ortaya koymaktadır.

Demografik yapı, göç hikayeleri, yasal statü, ekonomik kaynaklar ve tarımsal faaliyetler işçi hanelerde çocuk emeğinin rolünü vurgulamak için incelenmiştir. Anket verileri ayrıca sosyal destek mekanizmaları ve sağlık hizmetlerine erişim, toplumsal cinsiyet rolleri, çocukluk algısı ve çocuk emeği ile eğitimin ilişkisine dair bulguları ortaya koymaktadır.

Araştırma Yöntemi ve Alan Araştırması

Şanlıurfa ve Adana illerinde yüz yüze anket çalışması yürütülmüştür. Şanlıurfa, mevsimlik gezici işçiliğin en büyük tedarikçilerinden biri iken Adana, mevsimlik tarım işçiliği ihtiyacının en çok olduğu nin en önemli yerlerden biri olup, yıl boyunca iş gücü talep etmektedir. Bu nedenle, Şanlıurfa’da Türkiyeli haneler araştırmaya dahil olurken, Adana’da anket uygulanan hanelerin çoğunluğu Suriyeli göçmenlerdir.

Adana ve Şanlıurfa’da anketler 209 hanenin temsilcileriyle yüz yüze yapılmıştır; bu hanelerin 112’si Suriyeli, geri kalan 97’si Türkiyeli hanedir. Adana’da anketler çadır yerleşimlerinde gerçekleştirilmiştir. Anket yapılacak yerlerin seçiminde işçilerin yaşadığı çadır yerleşimlerinin bulunduğu 4 ilçeyi (Yüreğir, Seyhan, Karataş, Yumurtalık) temsiliyet kriterlerden biri olmuştur. Küçük (0-25 çadır), orta (26-50) ve büyük (51-100) ölçekli çadır yerleşim yerleri ankete dahil edilmiştir. Sonuç olarak Adana ilinde gerçekleştirilen 213 anket formunun 173’ü geçerli olarak veri girişi ve analiz için kullanılmıştır. Şanlıurfa’daki anket uygulaması ise günlük olarak takım lideri tarafından uzaktan (telefon görüşmesi ile) izlenmiş ve süpervize edilmiş, doldurulan anketlerin fotoğrafları günlük olarak takım lideri ile paylaşılarak doğrulama yapılmıştır.

Şanlıurfa'da gerçekleştirilen 36 anketin tamamı geçerli olmuştur. Sonuçta her iki ilde de planlanandan daha fazla sayıda anket doldurularak analize dahil edilmiştir.

Anket uygulamasının yanında alan araştırması süresince Nisan 2017 ile Ocak 2018 ayları arasında Adana'da çadır yerleşim alanlarındaki Türkiyeli ve Suriyeli hanelerde hanehalkını temsilen yetişkinler ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmış, yaşam ortamlarında gözlemde bulunulmuştur. Yaşam alanları, emek kullanım biçimleri, çocukların eğitim ve çalışma durumları, hanehalkı yapısında ortaya çıkan dönüşümler ve değişimlere yönelik bilgiler hanelerden doğrudan alınmıştır. Derinlemesine görüşmelerin amacı ailelerin çocuk işçiliğine bakış açılarını öğrenmek ve hanelerin geçim stratejilerinde çocuk işçiliğinin yerini ele almaktır. Yarı yapılandırılmış bu yüz yüze görüşmelerde zaman kısıtlılığı nedeniyle anket uygulamasında yer alamayan sorulara da yer verilmiştir.

Mevsimlik Tarım İşçisi Haneler: Demografik Özellikler

Demografik özelliklere bakıldığında, araştırma kapsamındaki hanelerde çok sayıda kişinin yaşadığı ve ortalama hanehalkı büyüklüğünün 8,4 olduğu görülmektedir; Suriyeli haneler için ortalama 8,1, Türkiyeli hanelerde ise 8,8'dir. Mevsimlik tarım işçisi hanelerin ortalama büyüklüğünün ülke ortalamasından oldukça yüksek olduğu açıktır (2016 yılında ortalama 3,5 kişi). Hanehalkı üyelerinin yaş kompozisyonu, bu işçi hanelerin ayırt edici başka bir özelliğidir. Tüm haneler için ortalama yaş, ülke ortalamasının oldukça altında olan 16'dır (2016 yılında erkekler için ortalama yaş 30,8, kadınlar içinse 32 olmuştur). Türkiye'deki ortalama yaş yoğunlukla yetişkin bir nüfusa işaret ederken, araştırma çocukların çoğunluğu oluşturduğu daha genç bir ortalama yaşın bulunduğu gruba işaret etmektedir. Genç yaş kompozisyonu hem Türkiyeli hem de Suriyeli hanelerin ortak özelliğidir. 6-14 yaş arası çocuklar örneklemin yüzde 30'unu oluşturmakta ve bu yaş grubunu 15-17 (yüzde 13,7) ve 0-5 (yüzde 12,6) yaş grubundaki çocuklar takip etmektedir.

Cinsiyet dağılımı, tarım işçisi hanelerin bir diğer önemli sosyo-ekonomik profil özelliğidir. Hanelerde yaşayan bireylerin yüzde 50,2'si erkek, yüzde 49,8'i kadındır. Türkiyeli hanelerde bu oran erkekler için yüzde 50,3, kadınlar içinse yüzde 49,7 iken, Suriyeli haneler için sırasıyla yüzde 50,1 ve yüzde 49,9'dur. Suriyeli hanelerdeki cinsiyet dağılımının neredeyse eşit oranda olması yaşadıkları göçün hane/aile temelli olarak nitelendirilebileceğinin temel bir göstergesidir.

Anket uygulaması dahilinde incelenen Suriyeli hanelerin büyük çoğunluğunun (yüzde 83) geçici koruma kimlik belgesi bulunmaktadır. Kimlik belgesine sahip olmama (örneklemin yüzde 17'si) ise sosyal ve sağlık hizmetlerine erişim sorununa neden olmaktadır. Alan araştırması kapsamında yüz yüze görüşülen hemen hemen her hanede kimlik kartı çıkartma konusunda bürokratik problemler yaşandığı; halen bazı çocukların kaydının olmadığı ya da bazı yetişkinlerin kart almayı bekledikleri gibi çok çeşitli sorunlar dile getirilmiştir.

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin en önemli özelliklerinden biri yaşamlarını kendi imkanlarıyla kurdukları çadırlarda sürdürüyor olmalarıdır. Araştırma kapsamındaki Türkiyeli hanelerin yüzde 57,1'i, Suriyeli hanelerin ise yüzde 94,6'sı çadırda yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yani görüşme yapılan Suriyeli 112 hanenin 106'sı çadırda yaşamaktadır. Suriyeli hanelerin tümü sürekli olarak yaşadıkları yerin Adana olduğunu ifade etmişlerdir. Çadır alanlarında yaşam tarım işçisi haneleri kira gibi çok önemli bir gider kaleminden kurtarıırken, bu koşullardaki yaşam ortamının barındırdığı birçok zorluğa katlanmayı ve sağlık riskleri ile yüzyüze gelmeyi de beraberinde getirmektedir.

Ekonomik Kaynaklar ve Varlıklar

Hanehalkı demografik profilinde görüldüğü üzere mevsimlik tarım işçiliği toplumun en alt sosyo-ekonomik grupları tarafından yapılan bir iştir. Tarım işçiliği alternatif gelir kaynaklarına ulaşamayan, kalabalık hane yapısı, düşük eğitim seviyesi ve kırsal sosyo-ekonomik geçmiş gibi özelliklere sahip hanelerin temel uğraşdır. Hane olarak yapılan bir çalışma şeklini gerektiren tarım işçiliği hanehalkı içinde çalışabilecek durumda olan (yani çoğunlukla sağlık açısından hastalık, engellilik, yaşlılık gibi durumu olmayan) her bireyin bu gelir getirici faaliyete katılımını sağlar. Ücretli tarım işçiliği, yaşadıkları kısır döngüyü kıramayan hanelerin yapmak zorunda kaldıkları ve hanelerin yoksulluğu bir kuşaktan diğerine geçirmelerinin de yolunu açan bir ekonomik faaliyettir. Tarımda ücretli çalışmanın kendisi yoksulluk üreten bir mekanizma iken, hanelerin alternatif gelir kaynaklarına erişiminin düşük olması yoksulluk döngüsünü daha da pekiştirmektedir. İşte bu noktada çocuk işçiliği yoksulluk döngüsünün devamlılığında kilit rol oynamaktadır. Çocuklar eğitimden koparak veya eğitime hiç dahil olmayarak çalışmaktadırlar. Böylece bireylerin başka mesleki beceriler ve iş kollarına yönelik bilgi birikimi gelişmezken, kuşaktan kuşağa devreden yoksulluk içinde hanelerin tek umudu çocuk işçiliği haline gelmektedir.

Hanelerin ekonomik kaynaklarını ve son 12 ayda herhangi bir nedenden (ekonomik kriz, işsizlik, borçlanma, ölüm, ayrılık) dolayı gelir düşüşü ya da ekonomik sıkıntı yaşama durumlarını irdelemek çocuk işçiliğinin hanenin yaşadığı ekonomik bir şoka ya da daralmaya karşı gösterdiği bir refleks olup olmadığını anlamak açısından önemlidir. Görüşülen hanelerin yarısından fazlası (yüzde 51,7) son bir yıl içerisinde gelir açısından azalma yaşadıklarını belirtmişlerdir. Türkiyeli hanelerin yüzde 58,8'i, Suriyeli hanelerin ise yüzde 51'i gelir düşüşü yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Hanehalkı gelirindeki azalmanın nedenleri farklılık göstermekle birlikte borç veya kredi alma her iki grup için gelir azalması ile baş etmenin önemli bir aracıdır. Suriyeli hanelerin yüzde 25'i, Türkiye hanelerin de yüzde 38,2'si borçları yüzünden gelir kaybı yaşamışlardır. İş bulamamak her iki grup içinde gelir kaybına neden olmuştur. Ancak, işsizlik Türkiyeli hanelerin temel gelir kaybı iken (yüzde 38,2 ile) Suriyeli haneler için sağlık sorunları, hastane ve ilaç masrafları (yüzde 43,1 ile) bu kapsamdaki en temel sorundur.

Tarım İşçiliği

Tarım işçiliği yapan hanelerde yaşayan bireylerin yüzde 61'i tarım işçiliği yapmaktadır. Hanelerde yaşayan yaşlı, engelli, hasta veya işsiz oranı düşükken, çocuk olduğu ifade edilen grubun oranı

yüzde 22'dir.¹ Özetle tarım işçisi hanelerde yaşayanların temel faaliyetlerine bakıldığında bu hanelerde çoğunluğun tarım işçiliği yapanlar ve çocuklar olduğu görülmektedir. Okula devam edenler ise bütün örneklemin sadece yüzde 5'ini oluşturmakla beraber araştırma kapsamındaki Suriyeli hanelerde okula giden (çocuk veya yetişkin) kişi bulunmamaktadır.

Araştırma sonuçları mevsimlik tarım işçiliği yapanların oranının 20 yaş ve altındaki gruplarda hem kadınlar hem de erkekler için yüksek olduğuna işaret etmektedir. Kadınlar özellikle 22 yaş civarında, yani evlendikleri veya ilk çocuklarını doğurdukları yaşa kadar yüksek oranlarda tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Erkekler içinse 6-14 ve 15-17 yaş gruplarında tarım işçiliği yapanların sayısı diğer yaş gruplarına oranla daha fazla. İlerleyen yaşlarda katılım oranları giderek azalmaktadır. Kadınların istihdama katılımı ise evlilik ve çocuk sahibi olma ile keskin bir düşüş yaşasa da kadınlar çoğunlukla çocukları büyüdükten sonra (30-39 yaş) işe dönmektedirler.

Hanehalkı temsilcilerinin hanede bulunan kişilerin temel faaliyetlerine yönelik soruya verdikleri cevaplara göre, çocuk olarak tanımlanan yaş grubunun temel aktivitelerine bakıldığında 6-14 yaş grubu çocuklar için bile en yüksek oranda gerçekleştirilen faaliyet tarım işçiliğidir. Araştırma kapsamında görüşülen hanehalkı temsilcileri hanelerdeki tüm çocukların sadece yüzde 16,5'ini *öğrenci* ve yüzde 33'ünü *çocuk* olarak beyan etmiştir. Daha önce belirtildiği üzere toplanan demografik verilere göre 209 hanedeki 1760 kişinin 991'inin 18 yaş altında, yani çocuk olduğu (hanelerdeki tüm bireylerin yüzde 56'sı) ve bunlar arasından da 769'unun zorunlu eğitim çağında olduğu düşünüldüğünde bu ifadeler *çocuk algısı ve eğitim çağı* kavramının tarım işçisi haneler için farklı anlam ve tutumlar içerdiğini göstermektedir. 18 yaşın altındakileri çocuk olarak tanımlanmak yerine daha küçük yaşlardakiler çocuk olarak kabul edilirken 12 veya 14 yaşındakiler çocuk olarak görülmemektedir. 6-17 yaş (Türkiye'de zorunlu eğitim çağı) arasında *öğrenci* olarak beyan edilen çocuklar sadece Türkiyeli hanelerde bulunmaktadır. Ne var ki, Suriyeli hanelerde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı istatistiksel olarak Türkiyeli hanelerdeki bu yaş grubundaki çocuk sayısına oranla daha fazladır.

Türkiyeli haneler için başka mesleklerinin olmaması nedeniyle, Suriyeli haneler için ise göçmen olarak bulabildikleri tek iş olduğundan tarım işçiliği bir mecburiyettir. Anket çalışmasında mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışma nedenleri arasında belirtilmese de yüz yüze görüşmelerde ve alan gözlemlerinde Suriyelilerin Türkçe bilmiyor olmalarının da başka işlere erişimlerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Nitekim araştırma örnekleminin yarısı (yüzde 49,8) başka bir iş bulamadığı için tarım işçiliği yaptığını beyan etmiştir. Bu oran Suriyeliler için yüzde 70,5 ile oldukça yüksektir.

¹ Anket sırasında katılımcılara hanehalkı fertlerinin temel aktiviteleri kapsamında çalışma durumları sorulmuş olup engelli, yaşlı, hasta, öğrenci veya çocuk olmak herhangi bir faaliyette bulunma ve özellikle çalışma açısından kısıtlayan durumu ifade eden cevaplardır. Burada kullanılan *çocuk* ifadesi, ankette yer alan "*hanehalkı üyelerinin ne iş ile uğraştığı*" sorusuna verilen yanıtlardan biridir. Araştırmada *çocuk* 18 yaş altında olan bireyleri tanımlamak için kullanılmış olsa da görüşmeciler bu soruya çocuk cevabını verirken hanelerindeki küçük yaşta olup fiziki gücü bir işle uğraşmaya yeterli olmayan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır.

Sosyal Yardımlar ve Hizmetler

Müslüm Demir (2015) mevsimlik tarım işçilerini “*sosyal korumasızlığın ve sosyal dışlanmanın temsili durumunda olan kişiler ve çalışma hayatının en dezavantajlı grubu*” olarak tanımlamaktadır. Araştırma bulgularına göre Türkiyeli hanelerin yüzde 81’i primleri devlet tarafından ödenen sosyal güvenceleri ile Suriyeli hanelerin ise yüzde 80’i geçici koruma kimliği ile sağlık hizmetlerine ulaşmaktadır. Araştırma kapsamında herhangi bir sosyal güvenlik sistemine erişemeyen hanehalkı oranı ise yüzde 12,9’dur. Bu oran içerisinde Suriyeli ve Türkiyeli haneler dahildir.

Alınan sosyal yardımlara bakıldığında Türkiyeli hanelerin sosyal yardımdan yararlanma durumu genel olarak Suriyeli hanelere oranla oldukça yüksektir. 209 hanenin yüzde 67,9’u (142 hane) herhangi bir kurum veya kuruluştan aynı veya nakdi destek almadığını söylemiştir. Türkiyelilerin yüzde 52,6’sı, Suriyelilerin ise yüzde 81,2’si destek almadığını ifade etmektedir. Destek aldığı ifade eden 67 hanenin (toplam dağılımın yüzde 32,1’i) aldığı sosyal destekler konusundaki açık uçlu soruya cevapları ise şöyledir; yüzde 32 şartlı eğitim yardımı, yüzde 13 gıda yardımı, yüzde 12 yakacak yardımı, yüzde 12 Kızılay yardımı, yüzde 10 nakit yardımudur.

Sağlık Hizmetleri

Tarım işçilerinin büyük çoğunluğu çadır yerleşimlerinde yaşamdan ve yaptıkları iş sırasında karşılaştıkları sağlık ve güvenlik risklerinden dolayı sağlık hizmetlerine, özellikle koruyucu ve önleyici hizmetlere erişimleri önemli bir konudur. Kentin çeperlerinde yer alan, çoğunlukla en yakın mahalle/köye kilometrelerce uzak olan, dere ya da su kanallarının hemen yanına kurulan çadır yerleşim alanlarındaki mevcut barınma koşulları hem yetişkinler hem çocuklar için çeşitli risk ve tehlikeler barındırmaktadır.

Anket kapsamında hanelerin ve özellikle çocukların sağlık hizmetlerine erişimi ve yararlanma durumları sorulduğunda birinci basamak tedavi hizmetlerine erişim ve hizmetlerden yararlanmanın sınırlı ölçüde olduğu, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinden yararlanmanın ise nadir olduğu görülmektedir. Koruyucu sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim alan çalışmasında hiç rastlanılmayan bir hizmet alanıdır. Hanelerin sağlık hizmetlerinden faydalanmaları için ön koşul sosyal güvenlik kaydı veya genel sağlık sigortası bulunması, isteğe bağlı sigortalılık durumu ve Suriyeliler için geçici kimlik kaydı olduğundan araştırmada Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) kayıtlılık durumu sorulmuştur. Görüşülen hanehalkı temsilcilerinin beyanına göre yüzde 12,9’nun herhangi bir sigortaya kaydı bulunmamaktadır. Tüm hanelerin yüzde 38’i ise primi devlet tarafından ödenen genel sağlık sigortasından yararlanmaktadır. Türkiyeli hanelerin yüzde 81,4’ü bu sigorta türünü kullanmaktadır.

Kadın Emeği ve Toplumsal Cinsiyet

Mevsimlik tarımsal üretimde kadın emeği haneler için önemli bir gelir kaynağı iken, işverenler için ucuz işgücü deposu olarak değerlendirilmektedir. Tarımsal üretimde kadın emeğinin ataerkil ilişkiler içinde denetimi çoğunlukla hane reisi erkeklere bırakılmış durumdadır. Hem yaşam alanında hem de tarla veya bahçede kadın emeğinin kullanımı yoğundur.

Araştırma kapsamında incelenen 1760 kişinin 877'si, yüzde 49,8'i kadındır. Araştırma kapsamındaki kadın nüfusu genel demografik bulgularla benzer özellikler taşımaktadır; 18 yaş ve altı kız çocuklarının sayısı kadın nüfusunun yarısıdır. Bu yaş grubu toplam kadın nüfusunun yüzde 56,6'sını oluşturmaktadır ve neredeyse yarısı tarım işçisidir. 6-14 yaş grubu kız çocuklarının yüzde 17'si öğrenci iken, yüzde 47,8'i tarım işçisidir. 15-17 yaş arasında kız çocuklarının neredeyse tümü tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Kız çocuklarının çalışmadıkları zamanlarda ev işleri ve çocuk bakımında annelerine veya diğer yetişkin kadınlara destek olduklarını ve bu şekilde hanelerinin geçimlerine katkıda bulundukları vurgulanmıştır. Kadın emeği tarım işçisi haneler için vazgeçilmezdir.

Tarımsal üretimdeki işçilik ücretlerinde kadın ve erkek arasında bir fark olmamakla beraber ücretler açısından kadınların herhangi bir söz hakkı olmadığını ve ücretlerin hanenin reisi olan baba ya da eşe ödendiğini belirtmek gerekir. Tarım işçiliğinin organize edilmesinde en belirgin özellik bu işin ekipler halinde yapılması ve tarım aracı denilen kişinin bu ekipleri kurarken hangi haneden kaç kişinin işe gideceği üzerinde belirgin bir karar alma gücü bulunmasıdır. Bu kararlar genellikle hane reisi ve tarım aracı tarafından alınır ve ücretler de tarım aracı tarafından işçi yerine hane reisine ödenir. Hane içinde çoğunlukla kadınların ve çocukların çalışıyor olduğu durumlarda bile ücret ödemesi hanenin erkek reisine yapılmaktadır.

Kadınların ve kız çocukların çalışma saatleri yalnızca tarlada geçirdikleri zamanla ölçülmemeli, ev içinde gerçekleştirdikleri yeniden üretim faaliyetleri için harcadıkları zaman göz ardı edilmemelidir. Kadınların ücretli istihdama katılmalarının önündeki en büyük engel ise hane içinde gerçekleştirmek zorunda oldukları faaliyetlerdir. Diğer nedenler ise hamile, hasta ve yaşlı olmaktır. Örneğin, çalışmayan 22-29 yaş grubu kadınların yüzde 70'i çalışmama nedeni olarak çocuk bakımına işaret etmektedir. Bu neden, 30-39 ve 40-49 yaş arasındaki kadınlar için de ön plandadır. Kadınlar 50-59 yaşına ulaştıklarında çalışmamanın asıl nedeni olarak sağlık sorunları ön plana çıkmaktadır.

Eğitim, Çocuk Algısı ve Çocuk İşçiliği

Mevsimsel tarım işçisi hanelerde çocukluk ve eğitim algısına ilişkin bulgular çocuk işçiliğini normalleştirme ve eğitime erişimi sınırlama açısından dikkat çekicidir. Araştırma kapsamında incelenen 209 hanedeki 1760 kişinin 991'i çocuktur ve bu çocukların 769'u zorunlu eğitim çağındadır.

Araştırma kapsamındaki hanelerdeki tüm bireylerin üçte birinin (yüzde 32) okur-yazar olmadığı görülmektedir. Bu grubun yüzde 39'unu 6-17 yaş arası çocuklar, yüzde 61'ini yetişkinler (18 yaş

üstü) oluşturmaktadır. Burada en çarpıcı bulgu okur-yazar olmayan 6-17 yaş grubundakilerin çoğunluğunun (yüzde 92) Suriyeli çocuklar olmasıdır. Yetişkin nüfusunun (769 kişi) ise neredeyse yarısı (yüzde 44) okur-yazar değildir. Türkiyeli-Suriyeli dağılımı yarı yarıyadır. Tüm hanelerdeki ilkokul mezunu oranı yüzde 11,4'dür. Ortaokulu da kapsayan, yani sekiz yıllık zorunlu ilköğretim mezunları oranı ise yüzde 4,9 ile oldukça düşüktür. İlkokul terk yüzde 9,9, ilköğretim terk ise yüzde 8,8'dir. Özetle, araştırma evreninin üçte biri okur-yazar olmayıp sadece üçte biri sınırlı bir eğitim almıştır.

Birbirine çok yakın, birlikte yaşayan bu hanelerde yetişkinlerin düşük eğitim seviyesi çocuklarının okullaşma oranını da olumsuz yönde etkilemektedir. Görüşmeler sırasında hanelerin gelir düzeyi veya sosyal durumu ile eğitim arasındaki ilişki ortaya çıkmıştır. Nispeten daha iyi finansal durumu olan hanelerde genellikle çocuklar okula gitmektedir. Ne var ki bu durumda daha çok erkek çocuklar okula gönderilmektedir.

Zorunlu eğitim çağındaki, yani 6-17 yaş grubundaki çocukların sadece yüzde 26'sı ilköğretim öğrencisidir. Bu oranın yüzde 97'si Türkiyelilerden, yüzde 3'ü Suriyelilerden oluşmaktadır. İlköğretim öğrencilerinin yüzde 52'sinin erkek, yüzde 48'inin kız çocuklar olduğu görülmektedir. 6-17 yaş grubundaki Suriyeli kız çocuklarının sadece yüzde 1,4'ü okula giderken Türkiyeli kız çocuklarının yüzde 51,6'ı ilköğretim öğrencisidir. Suriyeli oğlanların ise sadece yüzde 1,4'ü okula giderken Türkiyeli erkek çocukların yüzde 58'i ilköğretim okullarına gitmektedir. Türkiye'de zorunlu eğitim çağındaki 6-17 yaş grubundaki çocuklara dair bu veriler ilkokul ve ilköğretim mezunlarının oranının sadece yüzde 4 olduğunu göstermektedir. Toplam 61 çocuğa karşılık gelen bu oranlar çadır alanında haneleri ve akranları ile birlikte yaşayan genç neslin eğitimsiz bir kuşağa dönüşüyor olduğunun ve toplumsal cinsiyet kalıplarının yaygınlığının göstergesidir. Dolayısıyla, eğitime erişim çocuk işçiliği ile mücadelede hayati önem taşımaktadır.

Tarım işçisi hanelerin en ayırt edici özelliklerinden biri çocuk işçiliğinin bu hanelerde yaygınlığıdır. Anket çalışması ile toplanan veriler bunu doğrular nitelikte bulgular içermektedir. Tüm hanelerdeki çocukların yüzde 47'si tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Anket sonuçları toplam 1078 tarım işçisinin yüzde 43,5'ini zorunlu eğitim çağındaki çocuklardan oluştuğuna işaret etmektedir. Bu çocukların yüzde 22,8'i 14-17 yaş grubundayken, yüzde 20,7'si ise 6-14 yaş grubunda bulunmaktadır.

Ankette sorulan çocukların çalışmaya başlama nedenlerine verilen cevaplar yüzyüze görüşmelerde aktarılanlar ile benzerlik göstermektedir. Ankete katılan kişilerin çoğunluğu (yüzde 50,4) *"hane bütçesine katkı"* nedeniyle çocuklarının çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum Suriyeli hanelerde daha yaygındır. Birden fazla cevabın verilebildiği bu soruya gelen diğer cevap (yüzde 27,7) ise *"hanenin var olan borçlarını ödemeye yardımcı olmak"*tır. Bu sonuçlara göre çocuğu çalıştırma motivasyonunun hane başına kazanılan gelirin artırılması olduğu şeklinde yorumlanabilir. Fakat bu hanelerin birçok yapısal özellikleri de göz ardı edilmemelidir. Görüşmeye katılan Türkiyelilerin beşte biri çocukların *"eğitime devam etmedikleri için"* ve *"yetişkinler [tarla/bahçede] çalışırken yanlarında oldukları için"* çalıştıklarını söylemişlerdir. Suriyeli görüşmeciler için bu iki neden önem taşımamaktadır. Bu Suriyeli hanelerdeki çocukların eğitime erişiminin veya devamının düşüklüğü veya eksikliği ile örtüşmektedir. Benzer bir sonuca çocukların mevsimlik

tarım işlerinde çalışmaları konusundaki düşüncelerde de rastlanmaktadır. Hanelerin yüzde 86,6'sı, yani çoğunluğu mecburiyetten çocukların çalıştıklarını söylemiştir. *"Çalışmasını istemiyoruz, okuması gerekli"* diyenlerin oranı ise yüzde 11'dir.

Çocuklar ailelerinin ekonomik refahına sadece kazandıkları ücretlerle değil, ev içinde ücretsiz yaptıkları işlerle de katkıda bulunurlar. Ev işleri, mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerde çocuk emeği kullanımının başka bir biçimidir. Çoğunlukla ebeveyne veya yetişkinlere yardım veya haneye katkı olarak görülen ama aslen bir çalışma biçimi olan bu durum yine eğitimin önündeki bir engeldir. Örneklemin yüzde 3'ünün ev işleri yaptığı beyan edilmiştir. Bu oran örneklem açısından düşük olmasına rağmen, bu işleri yapanların yüzde 46'sının kız çocuklar olması kadın ve kızların hanehalkının yeniden üretim faaliyetlerindeki yüklerini göstermektedir.

Çocukların çalıştırılması mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan haneler ve hatta bu sektörün diğer önemli aktörleri olan tarım araçları, tarla/bahçe sahipleri, nakliyeciler, işçi servisi şoförleri gibi yetişkinlerin çocuk algısı ve çocuk emeği algısı ile doğrudan ilişkilidir. Anket ve yüz yüze görüşme sonuçları ebeveynlerin yazgısının çocuklarından farklı olmadığını ortaya koymaktadır. Hanehalkı temsilcilerinin mevsimlik gezici tarım işçiliğine başlama yaşı ortalama 15'dir. Çalışmaya bu yaşta başlama nedeni sorulduğunda cevap verenlerin neredeyse tümü; yüzde 95,6 ile *"ailemin ekonomik durumu iyi değildi, katkı vermek için"* demiştir. *"Hangi durumlarda aileler çocuklarını tarım işlerinde çalıştırmazlar?"* sorusuna cevaplar ise ihtiyacı ve bakış açısını özetlemektedir; *"düzenli bir iş veya gelir"* cevabı yüzde 48,3 ile en yüksek orandır. Ardından yüzde 31,1 ile *"iyi maddi durum"*, yüzde 10,5 ile *"devlet desteği"* gelmektedir. *"Eğitim desteği"* cevabını verenlerin oranı sadece yüzde 1,9'dur. Türkiyeli haneler için en yüksek oran yüzde 78,4 ile *"düzenli iş/gelir"* iken, Suriyeliler için yüzde 44,6 ile *"iyi maddi durum"* olmuştur. Ayrıca Suriyelilerin yüzde 22,3'ü *"düzenli iş/gelir"* cevabını vermiştir. Bu verilere dayanarak Suriyelilerin maddi birikimlerinin olmaması ve Türkiyelilerden daha muhtaç bir halde bulunmaları hayatta kalma mücadelesini hanede çalışabilecek tüm bireylerin öncelikli olarak gelir getirici ekonomik faaliyette bulunmaları ile verdikleri söylenebilir. Bu ihtiyaç eğitimin öncelikler arasında yer almasına engel olmaktadır.

Sonuç ve Politika Önerileri

Mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak için mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin sosyo-ekonomik profilleri ile bu hanelerde yüksek oranda görülen çocuk işçiliği olgusunu ilişkilendirmeye çalışan bu raporun en temel bulgularından biri, çocuk işçiliğinin hanenin temel geçim stratejisinin parçası olmasıdır. Bu hanelerde çalışan kişi sayısı yüksektir ve bu kişilerin önemli bir kısmı çocuk; yani 18 yaş altı bireylerdir. Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işlerinde 18 yaş altı bireylerin çalışması yasak olsa da bu sektörde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına dair müdahaleler yeterli değildir.

Bu rapora kaynaklık eden araştırma hanelerin temel özelliklerinin çocuk işçiliğinin nedenlerine işaret ettiğini ortaya çıkarmıştır. Bu haneler genç yaş kompozisyonuna sahip, kalabalık ve çok çocukludur. Genç yaşta yapılan evlilikler, kadınların erken yaşta anne olmaları ve çok çocuk doğurmaları söz konusudur. İncelenen hanelerin tarımsal ücretli çalışma dışında gelir getirici kaynaklara erişimleri çok zayıftır. Mevsimlik tarım işçisi haneler topraksız kır veya

kent yoksullarından oluşmaktadır. Suriyeliler için mevsimlik gezici tarım işçiliği çoğunlukla hanelerin tek gelir kaynağıdır ve bu ailelerin çoğu Türkiye’de mülk sahibi değildir.

Anket çalışması tüm hanelerdeki çocukların yüzde 47’sinin tarım işçisi olarak çalıştığını, tüm hanelerdeki toplam 1078 tarım işçisinin yüzde 43,5’inin zorunlu eğitim çağındaki çocuklar olduğunu göstermektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin sosyo-ekonomik profillerini analiz eden bu rapor, tarımsal üretimde çalışan çocukların işten el çektilmesi, çocuk işçiliğinin engellenmesi ve çocuk işçiliği riskine karşı korumanın sağlanmasına yönelik geliştirilmesi gereken politikaları tespit etmeyi de hedeflemiştir. Rapor ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kalıp yargıların algı, tutum ve davranışa yansımalarını göz önünde bulundurarak çocuk işçiliğini ve çocuğun çalışması olgusunu incelemektedir. Çok çocuklu, eğitim seviyesi düşük, genç nüfuslu, topraksız, vasıfsız ve hayatta kalma mücadelesi veren bu hanelerin çoğu yoksulluk döngüsü içerisinde sıkışmış ailelerdir. Bu onları çocuk emeğini kullanmak zorunda bırakmaktadır. Dolayısıyla sosyal politikalar bağlamındaki müdahalelere, destek mekanizmalarına ve yapısal sorunları giderici çözümlere olan ihtiyaç benzer birçok araştırmada olduğu gibi bu raporun da işaret ettiği sonuçlardandır. Ayrıca tarım işçiliğinde Suriyeli hanelerin artan varlığı, bu hanelerin kırılganlıkları bu topluluk için farklı strateji ve müdahalelerin gerektiğini göstermektedir.

Politika önerileri dört temel alana odaklanmaktadır;

- 1 Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelere yönelik yoksulluk önleyici politikaların geliştirilmesi;
- 2 Temel hizmetlere erişimin sağlanması;
- 3 Cinsiyete duyarlı stratejiler ve müdahaleler;
- 4 Çocuk işçiliği ve çocukluk konusunda sosyal normların dönüştürülmesi

Cemre Yaşkeçeli, Adana-2017

GİRİŞ

Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde çalışan hanelere ve mevsimlik tarımsal üretimin dinamiklerine dair son yıllarda yapılan araştırmalar², mevsimlik tarımsal üretimde çalışma biçimine, koşullarına ve bu işte çalışan sosyo-ekonomik gruplara ilişkin zengin bilgiler sunmaktadır. Mevsimlik tarımsal üretimde çalışan hanelerde çocuk işçiliğinin yaygınlığı da bu araştırmaların vurguları arasındadır. Ne var ki araştırmaların çoğu sadece bu grupları betimlemeye ve çalışma koşullarına odaklanmaktadır. Dolayısıyla mevsimlik tarımsal üretime katılan hanelerdeki çocuk işçiliği ve bu hanelerin sosyo-ekonomik profilleri arasındaki ilişki derinlemesine incelenmemiştir. Sosyo-ekonomik ve demografik profillemeye belli bir grubun özelliklerinin betimlenmesini sağlayarak, mevsimlik tarımsal üretimde çalışan hanelerde çocuk işçiliği arzının dinamiklerini ele almaktadır. Bu araştırmanın amacı, mevsimlik tarımsal üretime katılan hanelerin sosyo-ekonomik profillerini inceleyerek, çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin hangi sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerinin çocuk işçiliğini ne yönde etkilediği ve çocuk emek arzını şekillendiren faktörler ortaya konulmaktadır.

² Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimle ilgili kaynaklar şunlardır, Friedrich Ebert Stiftung Derneği 2012, Hayata Destek Derneği 2014, TBMM 2015, Kalkınma Atölyesi 2014, 2016a-b, 2017, 2018a-b, UNFPA 2012, Mura 2017. Bu kaynakların dışında da araştırmalar bulunmakla beraber, bunlara geniş bir kitle ile yapılan orijinal araştırmalar olduğundan yer verilmiştir.

Genellikle topraksız köylü ve kentli yoksul haneler tarafından gerçekleştirilen mevsimlik tarımsal üretim, Türkiye toplumunun en yoksul ve en dezavantajlı gruplarının yaptığı iştir. Bu haneler mevsimlik olarak çalışmak amacıyla ikamet ettikleri ilden başka illere göç etmektedir. Çalışmak amacıyla gerçekleştirilen kısa süreli göç sırasında kendilerine sağlanan destek çok azdır. Aileler çoğunlukla çocuklarını da bu göçe dahil etmektedir. Bu nedenle çocuklar ya eğitim dönemi bitmeden okulu erken bırakmakta ya da okullar açıldığında halen çalışıyor olduklarından eğitime geç başlamaktadırlar. Eğitim hayatları bu şekilde kesintiye uğrayan çocuklar göç ettikleri yerlerde hanelerinin yaşam mücadelelerine dahil olmak için çok erken yaşlarda işçi olarak çalışmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin son yıllarda Suriyeli göçmen haneler arasında da yaygınlaşması, bu hanelerde de çocuk işçiliğinin yaygın olduğunu göstermektedir. Çocuk işçiliğinin her iki hane yapısında da yaygın oluşu, bu hanelerin sosyal ve ekonomik yapılarında birbiri ile örtüşen özellikleri olup olmadığının sorgulanmasını gerektirmektedir.

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin³ sosyo-ekonomik profillerini belirlemek için Adana ve Şanlıurfa'da yaşayan mevsimlik tarım işçisi hanelere yüzyüze anket uygulanmıştır. Araştırmada farklı topluluklardaki mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin çocuklarını çalıştırma biçimleri ve profillerinin bir parçası olarak gelir seviyesi, sosyal sınıf, göçmenlik, mevsimlik göç ve yaşam mücadelesi gibi konular ele alınmıştır. Farklı hane tipolojileri, hanelerin yetişkin ve çocuk emeği arasında nasıl bir işgücü dengesi yarattığı ve bu dengenin nasıl, ne zaman ve kimler tarafından kurulacağına kimin karar verdiğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece hanelerin hangi risk ve yoksulluk seviyesinde çocuk emeğine başvurduğu ve bunun çocukların eğitimine etkisi tartışılmaktadır. Hanelerin çocuk işçiliğini etkileyen özellikleri şu altı eksen etrafında araştırılmıştır;

- 1 *Hanehalkının demografik kompozisyonu:* Yetişkin ve çocukların yaşı, eğitim düzeyleri, hanedeki cinsiyet kompozisyonu, hanede yaşayan kişilerin sayısı ve akrabalık ilişkileri, yaşanan yerleşim yerinde ortaya çıkan değişimler, göçmenlik durumu, son on yılda yaşanan demografik temel değişimler (ölüm, boşanma, işsizlik, göç).
- 2 *Hanehalkının ekonomik kaynakları:* Hanehalkının nakit gelir kaynakları, toprak mülkiyeti, ücretli istihdam edilme durumu, hanehalkı tüketimi için tarımsal üretimde yer alma hali, kadınların çalışma durumu, hanedeki yetişkin/çocukların işgücü piyasası konumları, yıl içinde gelir sağlanan diğer kaynaklar/ekonomik faaliyetler.
- 3 *Hanehalkının sosyal yardım ve hizmetlere erişimi:* Eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerine erişim ve hizmetlerden yararlanma düzeyi, sosyal yardımlara erişim, ayni ve nakdi destek alma durumu, İŞKUR programları, şartlı eğitim/sağlık yardımı, toplum yararına çalışma, çocuk bakım hizmetleri gibi mekanizmalardan yararlanma hali.

³ "Aile, evlilik, kan bağı ve yasal yollarla birbirine bağlı, karşılıklı hak ve yükümlülüklerle bir arada yaşayan bireyler topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Hanehalkı ise, aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı adreste/yerde yaşayan bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluktur. Hanehalkı, bir aileden oluşabileceği gibi birden fazla aileden de oluşabilmektedir." TÜİK Aile Yapısı Araştırması, 2016.

- 4 *Mevsimlik tarımsal üretime ilişkin faaliyetlerin özeti:* Hangi hanehalkı üyelerinin katıldığı, nedenleri, yılın hangi aylarında çalışıldığı, tarım işçiliğinin hanenin geliri içerisindeki yeri, çocukların bu üretime katılma durumu, çalışma ve yaşam koşulları.
- 5 *Akrabalık, hemşerilik ilişkileri:* Aynı bölgede, yörede yaşayan akrabalar ve/veya hemşeriler ile üretime katılma durumu, borç-alacak ilişkisi, dayanışma, bilgi edinme/iş bulmaya katkısı, çocukların mevsimlik tarımsal üretime katılımına etkisi, birlikte yaşamın tutum veya algı üzerinde etkisi.
- 6 *Yerel gruplarla ilişkiler:* Mevsimlik tarımsal üretim için göç edilen yerlerde yerli gruplarla geliştirilen ilişkiler ve bu ilişkilerin çocuk işçiliği üzerine etkisi, iletişim ve/veya ilişki içerisinde olunan kişiler, birlikte yaşama ve/veya çalışmanın sosyal uyum sürecine katkısı ve etkisi.

Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Raporu üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliğinin tanımı yapmakta ve genel özelliklerine değinmektedir. Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliğine ilişkin bulguların bugüne kadar yapılan araştırmalara nasıl yansıdığına ilişkin analiz, yine raporun birinci bölümünde ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise, mevsimlik gezici tarım işçiliğinden nicel olarak artış gösteren, Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmen tarım işçisi hanelere ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Raporun üçüncü bölümde ise, Temmuz 2017’de Adana ve Şanlıurfa’da 112 Suriyeli ve 97 Türkiyeli olmak üzere toplam 209 hanehalkı temsilcisi ile yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilen anket çalışmasının verileri ve 15 hane ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular birlikte değerlendirilmiştir. Bu bölüm mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin sosyo-ekonomik özelliklerini ve koşullarını irdelerken aynı zamanda çocuk algısı ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının, kız ve erkek çocukların çalışma alanlarını nasıl farklılaştırdığını incelemektedir.

Araştırma Yöntemi ve Alanı

Araştırmanın alan çalışması Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliğinin kaynak illeri⁴ olan Şanlıurfa ve Adana’da gerçekleştirilmiştir. Adana, bereketli topraklarında tarımsal üretimin yılın bütün aylarına yayılması nedeniyle hem Şanlıurfa gibi illerden tarım için işgücünü çekmekte hem de kendi içinde mahalli tarım işçilerini barındırmaktadır. Şanlıurfa ve Adana ayrıca Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları iki il olarak da dikkat çekmektedir. Tarımsal üretim, bu illerde yaşayan veya bu illere göç eden birçok Suriyeli hane için önemli bir geçim kaynağı durumundadır. Bu nedenle çalışmaya Suriyeli göçmen hanelerin eklenmesi normal bir sonuç olmuştur.

Mevsimlik ve gezici bir çalışma biçimi olduğundan çoğunlukla kayıtdışı tarım işçiliği yapan kişilerin takibi ve kaydı yapılamamakta, dolayısıyla araştırma evreni tamamıyla bilinmemektedir. Bu nedenle bu kapsamda çalışanlara dair temsili bir örneklem belirlemek mümkün olamamaktadır. Alan çalışmasında iki ilde tarım işçilerinin yoğun olduğu mekanlarda (mahalle ve çadır yerleşim yerleri) yaşayan ve istatistiki olarak anlamlı sonuçlar üretecek hanelere yüz yüze anket (Ek 1: Anket Soru Formu) uygulanmıştır. Anket uygulamasının amacı her ne kadar benzer özellikler taşıyan bir sosyo-ekonomik grup olsa da tarım işçisi haneler arasında farklı hanehalkı tipolojileri olup olmadığını ele almak ve bu farklı hanehalkı tipolojileri ile çocuk işçiliği arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaktır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin dönemsel ve günlük çalışma pratikleri, tarımsal üretimin değişim ve dönüşüm zamanları, yaşadıkları çadır yerleşimlerinde erişim zorluğu, zaman ve kaynak sınırlılığı nedeniyle işçi hanelere ulaşmak için kartopu yöntemi tercih edilmiştir. Kartopu yönteminin giriş noktası Kalkınma Atölyesi’nin 2002 yılından itibaren yürüttüğü saha çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalar mevsimlik gezici tarım işçiliğinin boyutları, mevcut durum analizi, ürün ve bölge bazlı değerlendirmelerdir. Özetle, kartopu yöntemi kapsamında Kalkınma Atölyesi’nin 15 yıldır iletişim ve ilişki içerisinde olduğu tarım araçları, tarla/bahçe sahipleri, işçiler, yerel düzeydeki aktörleri içeren sosyal ilişkileri kullanılmıştır. Kalkınma Atölyesi’nin çeşitli projeler⁵ ve saha çalışmalarından tanıdığı, uzman olarak çalıştığı, iletişimde ve iş birliği içerisinde olduğu Adana ve Şanlıurfa’da yaşayan saha uzmanları, uzmanlar, akademisyenler ve gönüllülerin desteği ve kolaylaştırıcılığına da başvurulmuştur. Ayrıca,

⁴ Şanlıurfa ilinin alan araştırması için seçilmesinin nedeni, bu ilin Türkiye genelinde 41 ile mevsimlik gezici tarım işçisi sağlaması, yani mevsimlik gezici tarım işçiliğinin başlıca kaynak ili konumunda olmasıdır (TBMM, 2015).

⁵ Kalkınma Atölyesi’nin bugüne kadar gerçekleştirdiği projeler; Mevsimlik Tarım Göçüne Katılan Çocuklar için Yerel Düzeyde Çocuk İşçiliğiyle Mücadele, Çocuk Haklarını Sağlama Kapsamında Meslek Örgütlerinin Kapasitesinin Geliştirilmesi ve Araştırma Sonuçlarının Yaygın Bir Şekilde Paylaşılması Projesi-2014, Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Tarım İşçilerinin Çocukları, Tarım Araçları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması-2014, Türkiye’de Uluslararası Mevsimlik Tarım Göçünün Mevcut Durumu: Politika Önerileri ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle İşbirliği Projesi-2016, Türkiye’nin Güneyindeki Suriyelilerin ve Göçmenlerin Korunma ve Sağlık Koşullarının İyileştirilmesi Projesi-2016 ile kazanılan teknik bilgi ve deneyimin yanı sıra UNICEF Türkiye’nin finansal ve teknik desteği ile yürütülen Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı kapsamında hazırlanan raporların; Tarım Araçları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği, Adana Ovası’nda Yaşayan Mevsimlik Tarım İşçileri ve Çocuklarına Yönelik Hizmet Modeli Mevcut Durum Analizi ve Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri alan çalışmalarında temas kurulan Türkiyeli ve Suriyeli tarım işçileri ve tarım araçlarından da faydalanılmıştır.

Kalkınma Atölyesi'nin araştırmanın yapıldığı zaman diliminde Adana'da görevli olan ve Adana Ovası'nda yer alan çadır yerleşim yerlerindeki çoğu tarım aracı, bazı işçiler ve muhtarlar ile yakın temas halinde olan saha uzmanları bulunmuştur.

Araştırma başlangıcında anket uygulaması için 150 hanehalkı hedeflenmiştir. Bunların 25'inin Şanlıurfa'da, 125'inin de Adana'da yapılması öngörülmüştür. Böyle bir oranın öngörülmesinin nedeni, hem anketin uygulanma tarihinde Adana Ovası'nda işçi yoğunluğunun Şanlıurfa'ya oranla fazla olması hem de Şanlıurfa'nın mevsimlik gezici tarım işçilerinin kaynak ili olmasına rağmen Adana ilinde Şanlıurfa ilinden farklı olarak dört mevsim tarımsal üretimin yapıyor olmasıdır. Bu nedenle Adana ilinde işgücü yoğunluğu oldukça fazladır. Şanlıurfa'da mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan Türkiyeli hanehalkı profiline ilişkin bilgi edinmek amaçlanmıştır. Adana'da ise yapılan anketlerde ağırlığın Suriyeli hanelerden yana olması yakın zamanda yapılan araştırmaların⁶ gösterdiği üzere Adana Ovası'ndaki çadır yerleşim yerlerindeki nüfus ağırlığının giderek Suriyeliler lehine kaymasından kaynaklanmıştır.

Adana Ovası'nda yüz yüze anket uygulaması için hem Suriyeli hem de Türkiyeli hanelerin bulunduğu çadır bölgeleri seçilmiştir. Anket yapılacak yerlerin seçiminde işçilerin yaşadığı çadır yerleşimlerinin bulunduğu 4 ilçe (Yüreğir, Seyhan, Karataş, Yumurtalık) temsiliyet kriterlerden biri olmuştur. Küçük (0-25 çadır), orta (26-50) ve büyük (51-100) çadır yerleşim yerlerinden seçim yapılmış olup, her ilçe için dörder çadır yerleşim alanı seçilmiştir. Çadır yerleşim alanlarının seçiminde bu yerleşimlerin ilçe merkezine ve yakın diğer çadır yerleşim alanlarına (gruplanabilecek) mesafesi, anket ekibinin 6 günlük çalışması zarfında zamanı ve emeği verimli kullanılması açısından önemli bir etmen olmuştur (EK 3: Adana'da Gerçekleştirilen Anketlerin İlçelere Göre Dağılımı). Takım lideri ve veri girişi uzmanının Adana'da anket ekibiyle birlikte saha çalışmasında yer alması yapılan anketlerin anlık ve günlük olarak kontrolünü, anketörlerin süpervizyonunu ve verilerin daha hızlı doğrulanmasını sağlamıştır. Böylelikle geçersiz ve eksik anketler, alan çalışması esnasında elenmiştir. Sonuç olarak Adana ilinde gerçekleştirilen 213 anket formunun 173'ü geçerli olarak veri girişi için kullanılmıştır. Şanlıurfa'daki anket uygulaması ise yine günlük olarak takım lideri tarafından uzaktan (telefon görüşmesi ile) süpervize edilmiş, doldurulan anketlerin fotoğrafları günlük olarak takım lideri ile paylaşarak doğrulama yapılmıştır. Adana'da olduğu gibi Şanlıurfa'da da fazladan gerçekleştirilen 35 anketin tamamı geçerli olmuştur.

Anket uygulamasının yanında alan araştırması süresince Nisan 2017 ila Ocak 2018 ayları arasında Adana'da çadır yerleşim alanlarındaki Türkiyeli ve Suriyeli hanelerde hanehalkını temsilen yetişkin kadın ve erkekler ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmış, yaşam ortamlarında gözlemde bulunulmuştur. Yaşam alanları, emek kullanım biçimleri, çocukların eğitim ve çalışma durumları, hanehalkı yapısında ortaya çıkan dönüşümler ve değişimlere yönelik bilgiler hanelerden doğrudan alınmıştır. Derinlemesine görüşmelerin amacı hanelerin çocuk işçiliğini nasıl değerlendirdiğini öğrenmek ve hanelerin geçim stratejilerinde çocuk işçiliğinin yerini ele almaktır. Yarı yapılandırılmış bu yüz yüze görüşmelerde, zaman kısıtlılığı nedeniyle anket uygulamasında yer alamayan sorulara da (EK 2: Hanehalkı Görüşme Formu)

⁶ Kalkınma Atölyesi (2016a-b, 2017, 2018a-b)

yer verilmiştir. Anket uygulamasının planlamasında olduğu gibi Kalkınma Atölyesi'nin mevcut araştırma bulguları ve Adana'da bulunan saha uzmanlarının bilgi ve deneyimlerine göre belirlenen çadır yerleşim alanlarında görüşmeler yürütülmüştür. Mülakat tekniğiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler yaklaşık 15 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde kadın-erkek işçiler, hanehalkı temsilcileri, tarım araçları, tarla/bahçe sahipleri ve yerel halk olmak üzere mümkün olduğunca bütün sosyal taraflar kapsanmaya çalışılmıştır. Yapılan görüşmeler belirli bir tekrar ve doygunluğa ulaştığında araştırmanın zaman ve bütçe kısıtları çerçevesinde saha çalışması sonlandırılmıştır. Veri girişi ve veri temizlemenin ardından karşılaştırmalı tablolara göre veri analizi yapılarak olguya ve nedenlere dair bulgular elde edilmiştir.

Araştırma sırasında sorulan sorular konusunda bir hassasiyet veya verinin kalitesi, bağlam, bütçe, zaman planı ve araştırma öznelerine (mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan bireyler ve haneler) dair bir kısıtlama yaşanmamıştır. Öte yandan, Suriye'deki savaş sonucunda yaşanan göç akımı oldukça dinamik bir mevsimlik işçi nüfusuna neden olduğundan, mevsimlik işçi profiline gelecekte orantısız ve ağırlıklı olarak Suriyeli işçiler lehine değişimi yönünde geçici bir yanlılık (bias) yaratabilir. Bu nedenle araştırma, sonuçlarının tüm mevsimlik gezici tarım işçiliğine genellenmesi konusunda belli sınırlılıklar içermektedir. Sunulan veriler ve analizler bütün mevsimlik gezici tarım işçisi haneleri temsil etmemektedir.

Veri toplama ve bulgu sunma sırasında, UNICEF'in etik kurallarına⁷ uyulmuştur. Araştırma, veri toplama ve rapor hazırlama sürecinde yer alan kişiler, kurumlar, Kalkınma Atölyesi çalışanları, anket ekibi ve bağımsız danışmanlar arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

⁷ Procedure for Ethical Standards in Research, Evaluation, Data Collection and Analysis, and the UNICEF Strategic Guidance Note on Institutionalizing Ethical Practice for UNICEF Research.

A photograph of two women walking away from the camera through a lush green field. The woman on the left is wearing a dark blue long-sleeved top and a black skirt with a white polka-dot pattern. She has a red and white patterned headscarf. The woman on the right is wearing a red long-sleeved top and a red skirt with a white floral pattern. She has a dark blue headscarf with a white border. They are walking on a dirt path that cuts through the field. In the background, there is a flat, open landscape under a clear sky.

Bölüm 1

Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği

Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçiliği uzun yıllardır yaygın bir tarımsal çalışma biçimi olarak önemini korumaktadır. Tarımsal üretimin makineleşmesi ile yavaş yavaş ortadan kaybolacağı düşünülen tarımsal işgücü yok olmamış, tam tersi biçim değiştirerek Türkiye'nin hemen hemen her bölgesine yayılmıştır. Bu süreçte mevsimlik gezici tarımsal işgücünün sorunları, tarım üretimin ülke geneline yaygınlığı ve işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının ağırlığı mevsimlik tarım işi ve işçiliğinin önemli bir araştırma ve sosyal politika alanı olarak gündemde kalmasına neden olmuştur. Özellikle 1990'lardan beri mevsimlik tarımsal üretimde çalışan işçilerin, hanelerin ve çocuk işçilerin sorunlarına işaret eden ve de giderek artan sayıda yayın ve araştırma üretilmeye başlanmış, bu alanda kapsamlı etkisi olması beklenen sosyal politika önlemleri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçiliği toplumun en yoksul kesimlerini içermektedir. Bu işçilik biçiminde dikkat çeken en temel özellik ise çocuk işçiliğinin yaygın oluşudur. Bu nedenle raporun bu ilk bölümünde bugüne kadar yapılmış çalışmalar ışığında Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliğine ve mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin sosyal ve ekonomik profillerine dair bilgiler sunulmakta ve işçilerin yaşam deneyimleri incelenmektedir.

1.1

Mevsimlik Tarım İşçiliği

Kentleşme ve dinamik nüfus hareketlerinin tarımsal üretimde yarattığı en önemli sonuçlardan biri, daha önceden sadece hane emeği ile yapılan üretimin bir kısmının giderek ücretli emek biçimlerini kullanmayı zorunlu kılmasıdır. Bu nedenle son yıllarda mevsimlik gezici tarım işçiliği hem daha görünür bir konu haline gelmiş hem de ülkede yaşayan işçiler, tarla/bahçe sahipleri ve yerel toplum başta olmak üzere önemli sayıda bir nüfusu etkiler olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) **Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporu'**nda,

Mevsimlik tarım işçisi, kendisinin ya da başkasının tarım alanında ekim, yetiştirme, ilaçlama, hasat gibi tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında çalışan, ücretli/yevmiyeli veya ayni ödeme karşılığı, sözleşmeyle veya sözleşme olmaksızın, o ülkenin vatandaşı ya da göçmen olup sürekli ya da gezici mevsimlik çalışan kişi

olarak tanımlanmaktadır (TBMM, 2015). Tarım işçiliğini mahalli ve gezici olarak ikiye ayırmak mümkündür. *Mevsimlik mahalli tarım işçisi*, daha çok kendi yaşadığı bölgede bitkisel üretim, hayvancılık, arıcılık, orman ve balıkçılık üretim süreçlerine gelir elde etme amacıyla bir gün dahi olsa katılan, fakat sürekli olarak bu işi yapmayan kişileri tanımlamak için kullanılır. *Mevsimlik gezici tarım işçisi* ise, bu alanlarda benzer işleri yapmak için ikamet ettiği yerden ayrılarak başka bir yerleşim yerine giden işçileri tanımlamak için kullanılır (Kalkınma Atölyesi, 2014).

Daha önceleri mahalli işgücü ile karşılanan, tarımda ücretli emek ihtiyacı giderek ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden mevsimlik olarak göç eden ve yıllık ortalama dört veya beş ay çalışan mevsimlik işgücü ile kapatılmaya başlamıştır. Mevsimlik gezici tarım işçiliği Türkiye'nin birçok bölgesinde gerçekleşmektedir. Araştırmaların öne çıkardığı bölgeler ve ürünler; Karadeniz Bölgesi'nde fındık, Ege'de yaş sebze, Çukurova'da narenciye, yaş sebze ve pamuk, İç Anadolu'da soğan, bakliyat, şekerpancarı, kayısıdır. Tarım işçileri genellikle bu ürünlerin çapa, toplama, kurutma ve serme işlemlerinde çalışmaktadır (Friedrich Ebert Stiftung Derneği, 2012).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Haziran 2018 Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Türkiye'de 5,6 milyon kişinin tarımsal üretimde çalıştığını, yine tarımda ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan 4,6 milyon kişinin geçici/mevsimlik olarak istihdam edildiğini göstermektedir. Bu verilere 15 yaş üstü çalışanlar dahil edilmektedir. Kayıtdışı çalışanların 530 bini ücretli veya yevmiyeli 2,6 milyonu ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Hanehalkı verilerinde kendini mevsimlik tarım işçisi olarak belirten kişilerin tarımsal üretim için göç ettiğine ilişkin bir kanıt bulunmamakla beraber, çeşitli araştırmalarda mevsimlik tarımsal üretimde çalışanların sayısının ve bu çalışma biçiminden etkilenen nüfusun en az bir milyon olduğu ortaya konmuştur (Friedrich Ebert Stiftung Derneği, 2012; Hayata Destek Derneği, 2014).

1.2

Mevsimlik Tarım İşçisi Haneler

Mevsimlik gezici tarım işçiliği odağında yapılan araştırmalar mevsimlik tarım işinde çalışanlara ve onların hanelerine ilişkin detaylı analizler içermektedir. Bunlardan biri olan Hayata Destek Derneği'nin 2014 yılında 1353 kişiyi içeren araştırmasının örnekleminde yer alan mevsimlik tarım işçilerinin yüzde 49,7'si kadın, yüzde 50,3'ü erkektir. Araştırmanın hem hane büyüklükleri hem de yaş dağılımına ilişkin bulguları, mevsimlik tarım işinde çalışan hanelerin geniş aileler ve genç bir nüfus dağılımının olduğunu göstermektedir. Araştırma, ortalama hanehalkı büyüklüğünün 7 olduğu, örneklem içerisindeki hanelerin yüzde 50'sinin yedi ve daha az kişiden oluştuğunu da ortaya koymaktadır. Görüşülen hanelerin yaklaşık dörtte birinin 10 ve daha fazla kişiden oluşması ise, mevsimlik gezici tarım işçiliği yapmak için ikamet ettikleri yerlerden göçen hanelerde kadın başına düşen çocuk sayısının yüksekliğine işaret etmektedir. Bu aynı zamanda yakın akrabaların bir araya gelerek çalışmak için geniş haneler oluşturduğunu ve bu şekilde göç ettikleri yorumuna da neden olmaktadır. Rapor, geniş hane yapısının yanı sıra mevsimlik gezici tarım işçilerinin genç bir nüfus yapısı olduğuna da işaret etmektedir. Araştırma kapsamındaki 168 hanede yaşayan toplam nüfusun yüzde 35'i 19-45 yaş dilimindeyken, 46 yaş ve üzerinde olanların oranı yüzde 11'dir. Hanelerde yaşayanların ortalama yaşı 22'dir. Bu genç bir nüfus yapısının egemenliğini göstermektedir. 25 yaş altı nüfusun toplam nüfusa oranı hem kadınlarda hem erkeklerde yüzde 68'dir (Hayata Destek Derneği, 2014).

Mevsimlik tarım işçisi hanelere ilişkin öne çıkan özelliklerden bir diğeri eğitim seviyesidir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) 2012 yılı araştırmasına göre, mevsimlik tarım işçisi hanelerin çocuklarının ilköğretim net okullaşma oranı (6-13 yaşlar) kızlarda yüzde 74, erkeklerde yüzde 78'dir. Oranlar yaş ve eğitim seviyesi arttıkça düşmektedir. Lise için (14-16 yaşlar) net okullaşma oranı kızlarda yaklaşık yüzde 23 iken, erkeklerde yüzde 33'tür. Kızların eğitime erişimi ve devamının erkeklere oranla daha düşük olması mevsimlik tarım işçisi hanelerin çocukları içinde değişmez bir gerçekliktir. 15-19 yaşlarında yaklaşık her üç kız çocuğundan biri, 20-24 yaşlarında her iki kadından biri ilkokula gitmemiş ya da ilkokulu bitirmemişken; 25 yaş üstünde bu oranlar ortalama dört kadından üçe yükselmektedir. Böyle genç bir nüfus yapısının düşük eğitim seviyesi kitlenin önemli betimleyicilerinin başında gelmektedir.

Mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin çalışma deneyimleri ve çalışma koşullarına bakıldığında özetle uzun çalışma saatlerinden ve emeğin çoğunlukla yevmiye ücreti biçiminde ödenmesinden bahsedilmektedir. Birçok araştırma, tarım işçilerinin günlük çalışma süresinin 10-11 saat arasında olduğunu göstermektedir (Kalkınma Atölyesi, 2014 ve 2016a; UNFPA, 2012; Uyan Semerci ve Erdoğan, 2017). Hayata Destek Derneği'nin araştırmasında, günde ortalama sekiz saatten daha az çalıştığını belirtenlerin oranı sadece yüzde 12'dir. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin yüzde 45'i 9-11 saat arasında, yüzde 45'i ise 11 saatten daha fazla çalıştığını ifade etmiştir. Çalışma süresinin genel olarak gün doğumundan batımına kadar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yine bu araştırmaya göre, işçilerin yüzde 70'ine yakını haftanın 7 günü çalışırken, yüzde 24'lük bir kesim 5-6 gün çalışmaktadır. Kalkınma Atölyesi'nin 2017 yılında tarımsal üretimde işçilik karşılığı ödenen ücretlerin biçimleri ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla, ücretli ve ücretsiz aile işçileri olarak iki genel grup altında 5 ücret tipini inceleyen alan araştırması⁸ günlük, aylık ve yıllık çalışma sürelerini belirleyen en önemli faktörlerden birinin ücret tipleri olduğunu göstermiştir. Örneğin *kabala/götürü* ücretlendirmesinde işçilerin daha çok gelir elde edebilmek için hem çalışma saatleri uzatılarak hem de çalışan hanehalkı üyesi sayısı artırılarak hanenin kazancı maksimize edilmeye çalışılmaktadır. Soğan hasadında çuval başına, pamuk hasadında ise toplanan pamuk miktarına göre ücret ödenmektedir. Bu nedenle bu ve benzeri tarımsal üretimde günlük çalışma süresini işçiler kendileri belirlemekte, sabah gün ağırlırken işe başlanıp akşam güneş batınca iş bırakılmaktadır. Kiraz hasasında günlük yevmiye ile çalışılmakta, belirli saatlerde işe başlanıp, bırakılmaktadır ve ücret günlük olarak ödenmektedir. Narenciye hasadında ise yine günlük yevmiye ödenirken, bir işçi ekibinin bir gün içerisinde hasat ettiği toplam ürün miktarına göre çalışma süresi belirlenmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçileri iklim koşulları uygun olduğu sürece yalnızca dini bayramlarda 1-2 gün çalışmamakta, onun dışında iş bulunduğu takdirde yılın bütün günleri çalışılmaktadır.

8 Kalkınma Atölyesi (2018b)

► Çalışma İlişkileri, Koşullar ve Düzenlemeler

Mevsimlik gezici tarım işçiliği mevzuatta yetersiz düzenlenmiştir. Yasal düzenlemelerin dışında olmak, güvencesizlik ve korunmasızlık mevsimlik gezici tarım işçiliğinin en belirgin göstergesi olarak görülebilir. Fakat son yıllarda işçilerin ve bu hanelerin yaşadıkları trafik ve iş kazaları ile uluslararası kurum ve kuruluşların tarımsal üretim ve ürün tedarik zincirlerinde kullanılan emeği insan ve çalışma hakları standartlarına uyumlu hâle getirme çabaları az da olsa belli adımların atılmasına yol açmaktadır. İlki 2010 yılında yayınlanan ve daha sonra 2017 yılında yenilenen **Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Başbakanlık Genelgesi** bu ilerlemenin ve ilginin örneğidir.

Yasal zeminde mevsimlik gezici tarım işçileri **İş Kanunu**'nun kapsamı dışında kalmaktadır. Çünkü yalnızca 51 ve daha fazla tarım işçisi çalıştıran işyerleri İş Kanunu kapsamındaki haklardan faydalanabilir durumdadır. 51'den daha az işçisi olan tarımsal işyerlerinde işçilerin hakları **Borçlar Kanunu** tarafından düzenlenmektedir. Tarım iş koluna ilişkin özel bir yasa bulunmadığından ve dolayısıyla bu çalışma biçimiyle ilgili kayıt ve istatistik tutulmadığından, bu alandaki işgücüne ve istihdama yönelik gerçek ve net verilere, tarım işçilerinin çalışma koşullarına ilişkin güvenilir bilgilere ulaşmak da mümkün olmamaktadır (KEİG, 2015).

Çalışma ilişkilerinin temel dinamiği tarla/bahçe sahipleri ile işçileri buluşturan tarım araçlarıdır. Tarım araçlarının yerine getirdiği işlev, her iki taraf için de garanti, güven ve işleyişin düzenli ilerlemesini sağlayan bir düzenek oluşturmaktır. Fakat aracı ile işçiler arasındaki bu durum bir çeşit patronaj ilişkisi yaratmakta ve bu nedenle işçilerin çoğu için işe ve kazanca ulaşmaları bu kişilere bağlı kalmaktadır. Yani, işçiler adına neredeyse her konuda araçlar karar vermekte ve bunun için işverenle pazarlık yapmaktadır. Bunun karşılığında da işçilere ödenen ücretlerin belirli bir kısmını komisyon olarak almaktadırlar. Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin İş Kanunu içerisinde değerlendirilmemesi işçilerin işveren karşısında güçsüz kalması anlamına gelirken, araçların önemini ve işçilerin onlara olan bağımlılığını da arttırmaktadır. Aracı ile kurulan ilişki yalnızca çalışma sürecini kapsamamaktadır. Örneğin, mevsimlik gezici tarım işçileri çalışmak için göç etmeden önce, yaşadıkları yerde ihtiyaçlarını temin etmek için alışveriş yaparlar. Bu alışveriş listesi aracıya verilir ve aracı işçiler adına market sahibine ödeme yapar ya da işçilerin memlekete dönüşte ödeyeceğinin garantisini verir. Böylece işçi göç etmeden önce ihtiyaçlarını ödeme yapmaksızın karşılamış olurken aracıya da borçlanır. Diğer bir deyişle para ile ilgili süreçlerin çoğu aracı tarafından kontrol edilmektedir. 2011 yılında **Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği** yenilenmiştir. Ancak, çok az sayıda aracı kayıt altına alınabilmiş ve bu az sayıdaki aracının bile denetimi yeterince yapılamamaktadır.

► Barınma ve Sağlık Koşulları

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma ve sağlık koşullarına ilişkin sorunlar apaçık bir gerçektir. İşçiler ve aileleri sağlıksız ortamlarda, yüksek sıcak ya da soğuk hava koşullarında çadırlarda barınmakta ve hem yetişkinler hem de çocuklar yapılan işin niteliğinden dolayı meydana gelen hastalık ve yaralanmalara karşı kırılganlık içinde bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, göç yolunda yaşanan çoğu zaman ölüm ve yaralanmalı kazalar mevsimlik gezici tarım işçilerini sık sık gündeme taşımaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçileri hem çok sayıda sağlık sorunu hem de ölümlü veya yaralanmalı kazalar yaşamaktadır. İşçiler tarımda kullanılan kimyasal maddelere doğrudan maruz kalmaktadırlar. Halsizlik, yorgunluk, bel ağrısı gibi yakınmalar, ishal, solunum yolu enfeksiyonları, yara, çiban, egzama, uyuz, bit gibi cilt hastalıkları, güneş çarpması, baş ağrısı, zehirlenmeler, anksiyete, depresyon ve intihar girişimleri yaşanan sağlık sorunları olarak göze çarpmaktadır (KEİG, 2015). Tüm bu sağlık sorunlarına rağmen yerleşim yerinin sağlık kurumlarının bulunduğu merkezlere uzaklığı hizmetlere erişimi kısıtlamaktadır. Ayrıca, mevsimlik gezici tarım işçileri senenin neredeyse 8 ayı sürekli göç ettiklerinden koruyucu sağlık hizmetlerine ulaşmaları zorlaşmaktadır.

Bu kapsamda Başbakanlık 2010 yılında yayınlanan ve Nisan 2017 ayında yenilenen **Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi (METİP)** ile mevsimlik gezici tarım işçilerinin sorunlarını ortadan kaldırma hedefi olmasına rağmen, bu alanda bugüne kadar yapılan düzenlemelerin iyileştirme etkisinin hayli düşük olduğu ortadadır. Genelge, mevsimlik gezici tarım işçilerinin gidecekleri yörelere ulaşmaları, gittikleri yörelerde barınmaları ve çocukların eğitimlerine yönelik alınması gereken önlemlere yönelik düzenlemeler yapmakta, merkezi ve yerel idarelere özel görevler yüklemektedir. Öte yandan, ulaşım, barınma, sağlık, eğitim, çocuk işçiliği, kötü çalışma koşulları, düşük ücret, sosyal güvencenin yokluğu gibi sorunlara yapısal çözüm önerileri getirilmesi yerine konunun daha çok güvenlik sorunu olarak algılanması söz konusu olmuştur. Yani daha çok yerel halk ile işçilerin temasını en aza indirerek çatışmaların önlenmesi temelinde uygulamalardan bahsedilmektedir (KEİG, 2015).

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin barınma koşullarına ilişkin Hayata Destek Derneği'nin 2014 yılında yaptığı araştırma çarpıcı bulgular içermektedir. İşçilerin yüzde 81 gibi yüksek oranı çadırlarda barınırken, yüzde 9'u ise konutlarda yaşamaktadır. Çadır, daha çok dört tarafı açık, plastik örtülerle örtülen çok korumasız bir barınma biçimidir. Rapor, en yaygın barınma biçimi olan çadırların ortalama büyüklüğünün 16 metrekare civarında olduğunu ve bir çadırdaki ortalama 7 kişinin yaşadığını belirtmektedir. İşçilerin mevsimlik tarım işçiliğinde çalışmak için gittikleri illerde, barınma ihtiyaçlarını çoğunlukla kendilerinin ayarlamaları beklenmektedir. Bazı bölgelerde ise azami 1000 kişi kapasiteli **METİP** kapsamında azami 1000 kişi kapasiteli geçici barınma alanlarında kendi imkanlarıyla kurdukları çadırlarda konaklayan işçiler ve haneler bulunmaktadır (Hayata Destek Derneği, 2014).

Bölüm 2

Türkiye’de Tarımsal Üretimin Yeni Aktörleri: Suriyeli Göçmenler*

*İç savaştan dolayı Türkiye'ye sığınan Suriye vatandaşlarının Türkiye'deki yasa ve yönetmeliklerde belirlenen resmi statüsü geçici koruma altında bulunan sığınmacı kişilerdir. Ancak bu raporda resmi statü yerine çeşitli nedenlerle ülkelerini terk etmek, hayatlarını kurtarmak amacıyla bir ülkeden diğer bir ülkeye göç etmek zorunda kalanların gerçekleştirdikleri eylemi dikkate alarak *göçmen* ifadesi kullanılmaktadır. Göçmen ifadesinin Suriyeliler için yasal bir karşılığı olmadığı bu raporu hazırlayanlar tarafından bilinmektedir. 22/10/2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği'yle, 28/04/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti'nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti'nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınmıştır. www.goc.gov.tr/files/files/gk_yon_getirdigi_yenilikler.pdf

Türkiye'nin de imzalayarak onayladığı *Bütün Göçmen İşçi ve Aile Fertlerinin Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme* 2(1) Maddesi *göçmen işçiyi* vatandaşı olmadığı bir devlette ücretli bir faaliyetle iştigal edecek olan, iştigal eden veya iştigal etmiş olan kişi olarak tanımlamıştır.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği ve tarımsal üretim/işçilik kendine has yapısı, işleyişi, gerektirdiği koşullar ve içerdiği dinamikler nedeniyle çoğu zaman az gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmiş ülke ve coğrafya fark etmeksizin benzer motifler taşımaktadır. Bu üretim sürecinde çoğunlukla göçmenler, yabancı uyruklular ve toplumun yoksul, düşük eğitilmiş, kırsaldaki topraksız/mülksüz kesiminden aile veya hane bazlı işçi gruplarının yer aldığı görülmektedir. İç savaş nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve Türkiye'ye gelen geçici koruma statüsündeki Suriyeliler yaşamlarını idame ettirmek için Türkiye işgücü piyasasında çoğunlukla güvencesiz ve kayıtdışı işlerin temel aktörleri haline gelmişlerdir (Kaygısız, 2017). Ücretli tarım işleri Suriyeli göçmenlerin sıklıkla gerçekleştirdikleri işlerin başında gelmektedir. Bu araştırma kapsamında incelenen tarım işçisi hanelerin de önemli bir kısmını Suriyeli göçmen haneler oluşturmaktadır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçisi hanelerin profillerini analiz eden bu raporun ikinci bölümünde Suriyeli göçmenlere ilişkin istatistiki veriler ve geçici koruma kapsamında olmanın ne anlama geldiği ve haneler üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Ayrıca mevcut araştırmalarda Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumları ve çocuk işçiliği irdelenmektedir.

Şanlıurfa'dan Adana Ovası'na gelen yerli mevsimlik tarım işgücü hacmi, Şanlıurfa'nın tarım arazilerinde sulamalı tarımın başlamasının bir sonucu da olarak tarım işçilerinin Adana'ya göç etmeyip yaşadıkları yerde iş bulmaları ile sayısal olarak giderek azalmaya başlamıştır. Bunun Adana'daki tarım işçiliği üzerine etkisi ise işçilik ücretlerin yukarıya doğru artan bir eğilime geçmesi ve giderek azalan işgücü arzı olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak artan Suriyeli göçü bu alandaki işgücü açığını kapatmakta, işçilik ücretlerini çoğunlukla düşürmekte bazen de sabitlemektedir. Adana Ovası'ndaki tarım üreticileri Suriyeli işçilere ödenen daha düşük ücretle daha yaygın bir işgücü havuzuna erişim sağlamaktadırlar. Daha önce çoğunlukla başka illerden Adana'ya çalışmak için gelenlerle yapılan tarımsal üretim Adana'da yaşayan Suriyeli göçmen işçiler tarafından yapılır hâle gelmiştir. Adana Ovası'ndaki mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları çadır yerleşimlerinde Türkiyeli işçi hanelerinin yerini Suriyeli haneler almaya başlamıştır.⁹

⁹ "2017 yılının şubat ayı itibarıyla, Adana Ovası'ndaki 59 çadır yerleşim yerindeki 4.234 çadırdaki toplam 23 bin 920 kişi yaşamaktadır. Bu çadırların yüzde 78,8'i (3.337 çadır) Suriyeli göçmenlere, geriye kalan 897 çadır (yüzde 21,2) ise Türkiye vatandaşlarına aittir. Bu çadırlarda yaşayanlardan 18 bin 806'sı Suriyeli göçmen, 5.114'ü Türkiye vatandaşıdır." Kalkınma Atölyesi (2017), ss.86

2.1

Türkiye'deki Suriyeli Göçmenler

Türkiye'ye Suriyeli göçü, Türkiye'nin son 200 yıllık tarihindeki en büyük göç dalgalarından biri olarak tanımlanabilir. Bu göç Türkiye'yi dünya üzerinde en fazla sığınmacı barındıran ülkelerden biri konumuna getirmiştir. Şubat 2019 ayı itibarıyla Türkiye'deki Suriye vatandaşı sayısı 3,6 milyonu geçmiştir. Azımsanmayacak büyüklükte olan bu kitlenin demografik özellikleri göçmenlerin hem Türkiye toplumuna uyum sağlamaları hem de temel ihtiyaçlarının anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir. Suriyelilerin işgücü piyasasındaki konumları da bu demografik özellikler ekseninde okunabilir. Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenlerin yaş ve cinsiyet açısından istatistiksel dağılımına bakıldığında önemli bir kısmının (1,6 milyon) çocuk olduğunu görülmektedir. 18 yaş ve altı Suriyeli göçmenlerin toplam Suriyeli nüfusa oranı yüzde 4'dür. Cinsiyet açısından incelendiğinde ise Türkiye'deki Suriyeli nüfusunun yaklaşık yarısının (yüzde 45,7) kadınlardan (1,6 milyon) oluştuğu görülmektedir (UNHCR; İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Göç İdaresi'nin Şubat 2019 ayı istatistiklerine göre¹⁰ geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı 142 bin 676 (yüzde 4) iken 3 milyon 501 bin 666 Suriyeli göçmen ise Türkiye'deki 81 ilinde sınırlı insani yardım ve kendi imkanları ile yaşamaktadır. Suriyeli nüfusun 558 bin 437 kişi en yüksek olduğu il İstanbul'dur. İstanbul'u Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep, Adana ve Mersin takip etmektedir. Suriyelilerin nüfus içindeki oranı Kilis gibi bazı illerde oldukça yüksektir. Suriyeli nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu diğer iller Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep'tir.

► Yasal Statü ve Çalışma İzni

Türkiye Cumhuriyeti yıllarca göç sistemini ulus devlet inşasının önemli bir ayağı olarak ele almıştır. Uluslaşma projesinin önemli bir parçası olarak cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk kültürüne ve diline yakınlığı olan grupların Türkiye'ye göç etmesi teşvik edilmiştir. 1934 tarihli **İskân Kanunu** ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'ye gelen etnik Türkler *göçmen* olarak kabul edilmiştir. Bu kanun, göç konusunda temel yasal mevzuat olma özelliğini koruyarak Türkiye'ye kimlerin giriş yapabileceğini, yerleşebileceğini ve/veya göçmen statüsü almak için başvurabileceğini belirlemiştir. Buna ek olarak Türkiye, 1951 tarihli **Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi**'ni sadece Avrupa'dan Türkiye'ye gelen sığınmacılara *mültecilik* statüsü vermek şartı ile coğrafi sınırlılık koyarak imzalamıştır. 1967 tarihli **Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Protokol** yine bu coğrafi kısıtlama muhafaza edilerek kabul edilmiştir. 1994 tarihinde yürürlüğe giren **İltica Yönetmeliği** ise, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama ile taraf olan Türkiye'nin bu sınırlamayı kaldırmadan, ülkelerinden gelen sığınmacılara 'geçici sığınma hakkı' ile mülteci

¹⁰ Verilerin son güncellenme tarihi 7 Şubat 2019'dur.

statüsü sağlayarak üçüncü ülkelere geçiş, yerleşme hakkı verilmesini belirlemiştir. 1994 tarihli yeni kanun göçmenlerin ülkeye giriş çıkışını ve ülkede kalışını düzenlemenin yanı sıra, Türkiye'den sığınma talep eden kişilere sağlanacak uluslararası korumanın kapsamını da tanımlamaktadır.

2011 yılında Suriye'den Türkiye'ye yönelik kitlesel akın ve açık kapı politikası ile ülke topraklarına kabul, geri gönderme yasağı ve temel ve acil ihtiyaçların karşılanması yaklaşımı mevzuat çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu kapsamda 2012 yılında, **Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge** yayımlanmıştır. Takiben, uluslararası standartlarda, yabancılar ve uluslararası koruma sahipleri için haklar ve güvenceler sağlayan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 4 Nisan 2013 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir. Kanun ile İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bu konudaki yetkili kurum olarak kurulmuştur. Bu kanuna bağlı olarak geçici koruma altında yaşayan kişilerin statüsüne ilişkin belirsizliği gidermek için 2014/6883 sayılı **Geçici Koruma Yönetmeliği** düzenlenmiştir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından da kullanılan Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) Göç Terimleri Sözlüğü'nde *geçici koruma – temporary protection* şöyle tanımlanmaktadır;

Menşe ülkelerine dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhal meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz konusu kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, sığınma sisteminin etkin işleyişi üzerinde olumsuz etki yaratmadan sığınma sisteminin işletilememesi riski varsa, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai özellikteki prosedür.

Geçici Koruma Yönetmeliği'nde geçici koruma statüsü şu şekilde tanımlanmaktadır;

Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak Türkiye sınırlarına gelen veya Türkiye sınırlarını geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.

Söz konusu yönetmelik olanaklar dâhilinde tüm mültecileri kapsamakla birlikte içerdiği hükümler hâlihazırda sadece Türkiye tarafından geçici koruma sağlanan tek grup olan Suriyeliler için uygulanmaktadır (Hayata Destek Derneği, 2016; Eren, 2016; Topal, 2015; Ekşi, 2013).¹¹

Geçici koruma altında olan kişiler Türkiye'de kalma hakkına sahiptir (Madde 25) ve ücretsiz sağlık hizmetlerine erişebilirler (Madde 27). Yönetmelik ayrıca kişilerin yasadışı giriş ve ülkede bulunuştan dolayı cezalandırılmamalarına (Madde 5); geri gönderilmemelerine (Madde 6); kişilere devlet okullarına gitmek ve çalışma izni almak için yapılacak başvurularda kullanılacak bir kimlik belgesi verilmesine (Madde 22) ilişkin

¹¹ Kavramlar üzerine detaylı bilgi için; UNHCR 2017, Parlak ve Şahin 2015, Başak 2011, İçişleri Bakanlığı.

hükümleri içermekte; çalışma izni alma sürecini netleştirmekte (Madde 29) ve ücretsiz tercümanlık hizmeti sağlanmasına dair bir hüküm (Madde 30) içermektedir. Geçici Koruma Yönetmeliği'nde tanımlanan bu haklara rağmen Suriyelilerin sağlık hizmetleri, eğitim, sosyal yardımlar, işgücü piyasası ve barınma konularında çeşitli sorunlar yaşadıkları çeşitli kurum, kuruluş ve uzmanların yürüttüğü araştırmalarda, saha ziyaretlerinde ve basında çıkan haberlerde tespit edilmektedir.

Geçici Koruma Yönetmeliği'ni takiben ***Geçici Koruma Altında Bulunan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik*** (2016/8375) 15 Ocak 2016 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik geçici koruma altındaki yabancıları, tarımsal üretim ve hayvancılık işlerinde istihdam edilmeleri için çalışma izni alma zorunluluğundan muaf tutmaktadır. Ne var ki yönetmelik bu kapsamda yerelde valilikler tarafından işlenecek başvuru sayısına kota getirmektedir. Ayrıca, mevsimlik tarımda çalışma izni muafiyetine göre *“geçici koruma sağlanan ilden başka bir ilde çalışma hakkı bulunmamaktadır”* (ÇSGB, 2016a; ÇSGB, 2016b). Yani, mevsimlik gezici veya göçebe tarım işçileri kapsam dışında kalmış, sadece bulunulan ilde (ikamet edilen yerde) yapılan mevsimlik tarım işçiliği dahil edilmiştir. Bu yönetmeliğe göre mevsimlik gezici tarım işçiliğini ilgilendiren maddeler şunlardır;

MADDE 5 (4) Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamındadır. Çalışma izni muafiyeti başvuru, geçici koruma sağlanan il valiliğine yapılır. Bu başvurular, ilgili valilik tarafından Bakanlığa bildirilir. (5) Bakanlıkça, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılar ilişkin il ve kota sınırlaması getirilebilir.

MADDE 9 (2) Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışması uygun görülen geçici koruma sağlanan yabancılar verilen çalışma izni muafiyetleri ilgili valiliğe bildirilir.

MADDE 10 (1) Geçici koruma sağlanan yabancılar asgari ücretin altında ücret ödenemez.

Suriyelilerin Türkiye'ye kitlesel ve sık aralıklı göçü, Türkiye'de göç rejimine dair yasal düzenlemelerin yapılmasına hız kazandırmıştır. Geçici koruma kapsamındaki kişilerin hakları ve çalışma izinleri yasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Öte yandan, yasal korumanın genişlemesine rağmen Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de işgücü piyasasındaki konumları geniş ölçüde düşük ücretli işlerde korumasız, güvencesiz ve kayıtdışı olmaktadır. Yoksulların nöbetleşe devraldığı¹² ve yine yoksulların rekabet ettiği mevsimlik tarımsal üretimdeki işçiliğin bu koşulları Suriyeli göçmenler için de geçerlidir.

¹² Bu kavrama dair bilgi için; Kalkınma Atölyesi (2016a)

2.2

İşgücü Piyasasında Suriyeli Göçmenler ve Çocuk İşçiliği

Türkiye işgücü piyasasının en büyük sorunlarından biri yapısal işsizlik ve kayıtdışı çalışmadır. Bu sorunların yaygınlığına rağmen işgücü talep cephesinde, işverenlerin sık sık dillendirdikleri “*çalıştıracak işçi bulamıyoruz*” vurgusu bulunmaktadır. Bu çelişki, işgücü piyasasında var olan işlerin potansiyel işçiler tarafından pek talep edilmediğinin göstergesidir. Hele ki genellikle 3D işler olarak kısaltılan pis (dirty), tehlikeli (dangerous) ve nitelik gerektirmeyen (demeaning), yerli işgücünün yerine getirmekten kaçındığı işlerde sadece örgütlenmemiş (sendikalaşmamış) ve göçmen işçiler çalışmaktadır. İşte bu tür yapısal sorunları barındıran işgücü piyasasına milyonlarca Suriyeli göçmenin girmesiyle bu geniş kayıtdışı ekonominin göçmenlere çalışma imkânları sunması kaçınılmazdır.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de hemen hemen her işte ve sektörde çalıştıkları son yıllarda giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Farklı ekonomik spektruma ait farklı göçmen grupları, çeşitli işlerde çalışmaktadır. Lordoğlu ve Aslan’ın (2015) yapmış olduğu araştırmaya göre Suriyeliler işgücü piyasasına üç şekilde katılmaktadırlar;

- Birinci grup, kendi şirketlerini veya Türkiye vatandaşları ile ortak şirket kuranlardan oluşmaktadır.
- İkinci grup, bağımsız esnaf ve zanaatkarlıkla uğraşanlardır.
- Üçüncü ve en geniş kitleyi oluşturan grup ise, başkaları için ücretli işçilik yapan çalışanlardır.

Bu geniş kitlenin kayıtdışı ve düşük ücretli işlere mecbur kaldıkları ya da bırakıldıkları bilinmektedir. Suriyelilerin birçok iş alanında çalışmasını cazip kılan faktörün başında ücretlerin Türkiye vatandaşı işçilere oranla çok düşük olması ve yaşam mücadelesi nedeniyle çalışmak zorunda olduklarından zor koşullardaki görevleri üstlenmeleri gelmektedir. Suriyeli göçmenler düşük ücretli ve güvencesiz işlerde uzun saatler çalışmaktadır. Tekstil, konfeksiyon, bitkisel tarım ve hayvancılık, inşaat gibi enformel çalışmanın yaygın olduğu sektörler Suriyeli göçmenler için çalışma fırsatları yaratmaktadır (Lordoğlu ve Aslan, 2015; Kaymaz ve Kadkoy, 2016; Yalçın, 2016). Suriyelilerin Gaziantep, Adana, Bursa, İzmir, İstanbul gibi büyük kentlerde ağırlıklı olarak tekstil, ayakkabı, mobilya atölyelerinde çalıştıkları, kırsal bölgelerde ise tarım işçiliği yaptıkları farklı araştırmalarda tartışılmıştır (Kalkınma Atölyesi, 2016a-b). 2016 yılında Hayata Destek Derneği tarafından İstanbul’da gerçekleştirilen araştırma kapsamında görüşülen Suriyeli göçmenlerin yüzde 64’ü geçimlerini ağırlıklı olarak tekstil, inşaat ve hizmet sektörlerinde düzenli maaşla çalıştıkları işlerden kazandıklarını, yüzde 23’ü ise kendi becerilerine uygun hizmet sektörü işlerinde çalışarak günlük yevmiye aldıklarını belirtmiştir (Hayata Destek Derneği, 2016). Yine bu araştırma kapsamında İstanbul’un Bağcılar ilçesinde mülakat yapılan kişiler, ilçede çok sayıda fabrika ve atölye bulunması

nedeniyle Suriyelilerin büyük çoğunluğunun ağır işlerde (inşaat, tekstil vb.) işçi olarak çalıştığını ifade etmiştir. Çalışanlara düşük maaşlar ödenmesi dile getirilen diğer çarpıcı noktadır:

Tekstilde Türklere aylık 1.500 TL, Suriyelilere 750 TL; inşaat sektöründe ise Türklere günlük 70-100 TL, Suriyelilere 30-40 TL yevmiye ödenmektedir.

Suriyeli göçmenlerin işgücü piyasasındaki konumlarına ilişkin genel bulgular gittikçe yaygınlaşmasına rağmen göçmenlerin sektörel bazda çalışmaları bugüne kadar sınırlı sayıda araştırmanın (İçduygu ve Diker, 2017) konusu olmuştur.¹³ Mevsimlik tarım, hizmetler ya da sanayinin bazı alanlarında işgücü ve işçi hakları üzerine araştırmalarda Suriyeli göçmen işçilerin durumlarına ilişkin bulgular yer almaya başlamış olsa da sadece onları odak alan çalışmalar halen çok az sayıda ve sınırlı kapsamdadır. Bu nedenle bu araştırmanın özgül yönlerinden biri tarım sektöründe çalışan Suriyeli göçmenlerin yaşam ve çalışma deneyimlerini ortaya koymak ve tarımsal çalışma şekil ve şartlarını derinlemesine incelemek olmuştur.

2.3

Tarımsal Üretimde Suriyeli İşgücü

Mevcut araştırmalar, saha gözlemleri, basına yansıyan haberler ve alan çalışmaları bulguları, Türkiye’de tarımsal üretimde ücretli işçilik yapanların arasında Suriyeli işçilerin (hem yetişkin hem de çocuk) sayısının giderek arttığı ve Suriyeli göçmenlerin ülkenin güney illerinde üretilen birçok tarımsal üründe çalıştıkları varsayımını güçlendirmektedir. En güncel araştırmalar ve raporlar arasında yer alan Kalkınma Atölyesi’nin (2016) **Yabancı Göçmen İşçiler** alan araştırmasında Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretime işçi olarak katılan 3 temel göçmen grubu olduğu tespit edilmiştir. Bunlar Gürcüler, Azeriler ve Suriyelilerdir. Araştırma kapsamında Suriyeli göçmen işçilerin çoğunlukla kayısı, narenciye, sebze, Antep fıstığı, pamuk hasadında yer aldıkları, seralarda çalıştıkları, çobanlık yaptıkları tespit edilmiştir. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de var olan akrabalık ilişkileri sayesinde mevsimlik tarım işçiliğine dahil oldukları görülmüştür. Tarım işçiliği ücretlerinin en düşük olduğu bölge olan Gaziantep ve Çukurova Bölgesi’nde Suriyeli işçilerin yaygınlığı bir diğer bulgudur. Bu rapor ile kavramsallaştırılan Türkiye’de yoksulluğun değişen görünümüne; yani en yoksul grupların yoksulluktan kurtulup tuttıkları yoksulluk nöbetini, yeni gruplara devretmesi olarak nitelendirilen nöbetleşe yoksulluk hâline Suriyeliler dahil olmuştur.

¹³ Suriyeli göçmenlerin ve özellikle göçmen çocukların merdiven altı olarak tabir edilen enformel atölyelerde çalışması sadece Türkiye’deki basınının değil, bu atölyelerde üretilenlerin uluslararası markalar ile bağlı nedeniyle uluslararası basınının da gündemine sıklıkla gelmektedir (Güneş Saadetyan, 2015). Dasha Afanasieva’nın Reuters’daki (2016) haberine göre, Suriyeli çocuklar konfeksiyon atölyelerinde haftalık 150 TL’ye çalışarak hanelerinin geçimine katkı sağlamaktadır. Göçmenler aynı işi yapan yerli işçiye oranla yevmiye tutarlarının ya yarısını ya da üçte birini kazanmaktadır. Çocuk işçiler ise her zaman daha ucuza çalışmaktadır. Burak Coşan’ın Hürriyet’teki (2017) haberine göre İstanbul’da ‘merdiven altı’ atölyelerde 10-14 yaşlarında çocukların aylık kazancı yaptıkları işe göre 400 ila 600 TL arasında değişmektedir.

Hayata Destek Derneği'nin Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği (2014) raporunun üçüncü bölümü **Suriyeli Göçmenler: Emek Piyasasının Yeni Üyeleri ve Derinleşen Sınıf İçi Çatışma** başlığı ile yine bu bağlamda Suriyelilerin tarımsal üretime nasıl eklemlendiklerini analiz etmektedir;

Suriye'de süregelen iç savaş sonucunda Türkiye'ye iltica eden ve düzensiz giriş yapan Suriyeliler prekarya¹⁴ emek arzına dâhil olmuşlardır. Savaştan kaynaklanan mağduriyetleri, birçoğunun Türkiye'de düzensiz giriş yapmaktan kaynaklı herhangi bir hakka veya gelire sahip olmayışı ve içinde yaşadıkları yüksek kırılganlık onları sanayide ve tarımsal üretimde ucuz emek rezervi haline getirmiştir.

Rapora kaynaklık yapan araştırma süresince tarımsal üretim bağlamında en çok Suriyeli işçi ile Adana'da karşılaştığı aktarılmıştır. Çukurova Bölgesi'nin Suriye'ye mesafe açısından yakınlığı, mevcut sosyal ağların yani Suriyelilerin daha önceden kurmuş oldukları iletişim ve ilişkilerin ve bölgenin bereketli topraklarında dört mevsim üretim yapılabilmesi nedeniyle işgücü ihtiyacının buna neden olduğu vurgulanmıştır. Rapor ayrıca, Suriyelilerin kırılganlık düzeylerinin çeşitli sebeplerden ötürü; göçmen olma, dil bilmeme, yaşam mücadelesi nedeniyle muhtaçlık, bilgisizlik gibi yüksek olması sömürü riskini ve şiddeti arttırdığını gerçek hayat hikayelerinden alıntılar ile örneklemiştir. Suriyelilerin yerel işçi gruplarından daha düşük ücretlere çalıştırılmalarının diğer işçiler üzerinde yarattığı gerginlik de diğer çarpıcı bulgudur.

Adana Ovası'nda tarım işçiliği yapan Suriyeli hanelerle yapılan bir başka güncel çalışma **Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırması**'dir. Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Programı kapsamında Kalkınma Atölyesi tarafından UNICEF'in desteği ile 2016 yılının Temmuz ayında gerçekleştirilen yüz yüze anket uygulaması ile Adana Ovası'ndaki çadır yerleşim alanlarında yaşayan ve mevsimlik tarım işçiliği yapan 266 Suriyeli hane ve bu hanelerdeki toplam 1,662 kişi ile ilgili veri toplanmıştır. Bu araştırma mevsimlik tarım işçiliği yapan Suriyeli hanelerin demografik özelliklerine dair detaylı bulgular sağlamaktadır. Ankete dahil olan hanelerin yüzde 78'i Suriye'nin kırsal bir bölgesinden göç etmişlerdir. Tarımsal üretime yatkınlıkları kırsal geçmişlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Görüşme yapılanların yarıya yakını Suriye'den yanında eşi ve çocukları ile Türkiye'ye gelmiştir. Bir kısmı ise iki ülke arasındaki sınırı geçerken daha geniş aile ve akrabalarının da yanında olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular kitlesel zorunlu göçün özelliklerine benzer özellikler sergilemekte, hanelerin yaşadıkları yerleri toplu olarak terk etmek zorunda bırakıldığı göstermektedir. Anket uygulaması kapsamındaki 1,662 kişinin yüzde 88,4'ünün kimlik kaydı bulunmaktadır. Kimlik kartı olmadan Türkiye'de

¹⁴ Guy Standing'a göre "prekarya kendine özgü bir sosyo-ekonomik gruptur...Ayırt edici 'prekarya' tanımı ilk defa Fransız sosyologlar tarafından 1980'lerde geçici veya mevsimlik işçileri tanımlamak için kullanılmıştır. Geçici işçilik statüsü prekaryanın temel özelliklerini içermektedir. Ne var ki geçici istihdam sözleşmeleri geçici işçilik yapmak ile her zaman aynı anlama gelmez...Prekarya işçilik bağlamında 7 tip güvenceden yoksun insanları içerir; işgücü piyasası, istihdam, iş, beceri geliştirme, gelir ve temsil güvencesi...Bazılarının mesleki yeterlilikleri olsa bile prekaryanın mesleki kimliği bulunmamaktadır." Standing, 2012, sayfa 7, 9, 10, 12.

bulunanların oranı yüzde 11,6'dır. Tüm hanehalkı üyelerinin cinsiyet dağılımına bakıldığında eşite yakın bir oran bulunmaktadır; yüzde 50,5 erkek, yüzde 49,5 kadın. Bu raporun daha önceki bölümlerinde yer verilen Türkiye'deki toplam Suriyeli nüfusunun yaş dağılımına kıyasla daha genç bir nüfus kompozisyonuna sahip örneklemde, 18 yaş altı bireyler tüm hanehalkı üyelerinin yüzde 52,7'sini oluşturmaktadır. Bu da göstermektedir ki yaklaşık her 4 kişiden 1'i temel eğitim çağındadır.

Anketin eğitim ile ilgili sorulardan oluşan bölümünde Türkiye'ye gelmeden önceki, yani geçmişe dönük eğitim durumu sorulmuştur. Düşük eğitim seviyesi ve okur-yazar olmama hali en yaygın bulgudur. Grubun neredeyse yarıya yakını okur-yazar değildir. İlköğretimi terk edenlerin oranı yüzde 23,7'dir. İlköğretim eğitimi tamamlayanlar ise toplam görüşmecilerin beşte birine karşılık gelmektedir. Ayrıca, çocuk işçiliğine dair çarpıcı bulgular içeren araştırma ortalama hanehalkı nüfusunun yarısının ücretli tarım işçiliğine katıldığını tespit etmiştir. Örneklem içerisindeki kadınların yüzde 40'ı tarım işçisi olarak çalışırken, 18 yaş altı çocuklar ise bütün çalışanların 1/3'ünü oluşturmaktadır. 6-14 yaş grubu kızların yüzde 27,9'u, erkeklerin yüzde 19,8'i çalışırken, 15-17 yaş arası kızların yüzde 77,4'ü, erkeklerin ise yüzde 85,4'ü çalışmaktadır. Çocuk ve kadın işçiliği tarımsal ücretli işçiliğin temel unsurlarıdır. Kadın ve çocuk emeği hanelerin geçim stratejilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Görüşme yapılan Suriyelilerin büyük çoğunluğu başka iş bulamadıkları ya da meslekleri olmadığı için Türkiye'de tarım işçisi olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken, çok çocuklu kalabalık bir yapıya sahip bu hanelerde çocuklar da dâhil olmak üzere tüm hane fertlerinin tarım işçiliğinde çalışması ile hanenin günlük kazancı maksimize edilmeye çalışılmaktadır. Tarım dışı sektörlerde ise bu kadar hızlı iş bulmanın hem zor olacağı hem de maaşlı işlerde çalışmanın kendileri için bu kadar avantajlı olmayacağı ve bir kişinin geliri ile 8-9 kişilik hanelerin geçimini sağlanmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir.

Semerci ve Erdoğan'ın Adana ilinde Türkiyeli mevsimlik tarım işçileri üzerine 2017 yılında yaptıkları araştırma, 2016 yılında işçi ücretlerinin günlük 44 ila 45 TL arasında olduğunu, bunun 4 ila 5 TL'sinin tarım aracısına komisyon olarak verildiğini göstermektedir. İşçilerin ücretleri nakit olarak değil tarım aracısı tarafından hazırlanan ve günlük ücretin bir karşılığı olarak işçiye verilen tarım aracısının isminin yer aldığı kartlarla ödenmektedir. Her kart bir günlük yevmiyeye karşılık gelmektedir (Semerci ve Erdoğan, 2017). Tarımsal üretimde genel bir pratik olan işverenin yani tarla veya bahçe sahibinin mahsulü sattıktan sonra işçiler için ödemeyi yapması veya yapabilmesi işçilerin ödemelerini çoğunlukla altı ayda bir almalarına neden olmaktadır. İşverenin çeşitli nedenlerden dolayı mahsulü satamaması durumunda ise işçilere ödeme yapılmadığı sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Bölüm 3

Tarım İşçisi
Hanelerin
Sosyo-Ekonomik
Profilleri ve
Çocuk İşçiliği

Türkiye’de tarım sektörü çocuk işçiliğinin en yaygın ve sayısal olarak en yüksek olduğu sektörlerin başında gelmektedir. Özellikle mevsimlik tarım işçileri arasında çocuk işçilerin sayısı yüksek orandadır. Mevsimlik tarımsal üretime katılan hanelerin sosyo-ekonomik profilleri çocuk işçiliğini nasıl etkilemektedir? sorusu üzerine kurgulanan araştırmanın sonuçları raporun bu bölümünde sunulmaktadır. Sosyo-ekonomik ve demografik profil analizi ile bu grubun özellikleri betimlenmiş ve mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışan hanelerde çocuk işçiliği arzının dinamikleri ele alınmıştır. Hanelerin hangi özelliklerinin çocuk işçiliğini ne yönde etkilediği araştırılarak çocuk emek arzını şekillendiren faktörler ortaya konmuştur.

İncelemeye konu edilen hanelerin demografik kompozisyonları, göçmen hanelerin Türkiye’ye geliş ve yasal durumları, hanelerin ekonomik kaynakları ve tarım işçiliğine ilişkin faaliyetleri gibi konular çocuk işçiliği ile ilişkisi veya çocuk işçiliğine etkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Bunlara ek olarak, tarım işçisi hanelerde sosyal destek mekanizmaları ve sağlık hizmetlerine erişim, toplumsal cinsiyet konusu, çocuk algısı, çocuk işçiliği ve eğitim ilişkisi ele alınmıştır. Araştırma sonuçları göstermektedir ki, çocuk işçiliği mevsimlik tarım işçisi hanelerin temel gelir kaynaklarından olurken, kadınların, çocukların ve özellikle kız çocuklarının emekleri üzerine kurulan ataerkil kontrol sayesinde çocuk ve kadın emeğinden sağlanan gelirlerin ve katkılarının devamı garanti altına alınmaktadır.

3.1

Demografik Özellikler ve Göç

3.1.1 Hanehalkı Demografik Yapısı

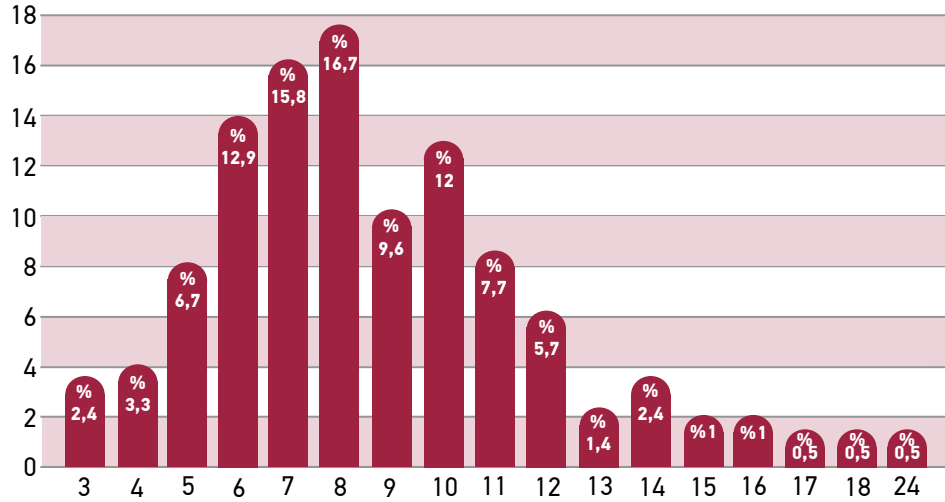
Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin sosyal ve ekonomik profili araştırması kapsamında Adana ve Şanlıurfa illerinde bulunan 209 hanede yaşayan 1760 kişinin bilgisi derlenmiştir. Bu hanelerin 112’si Suriyeli göçmen, 97’si ise Türkiyeli’dir. Adana ilinde Adana Ovası’nda bulunan çadır yerleşim alanlarında yaşayan 112 Suriyeli ve 61 Türkiyeli hanehalkı ile görüşülmüştür. Şanlıurfa ilinde ise ankete dahil edilen 35 Türkiyeli hanehalkına yaşadıkları mahallerde ulaşılmıştır. Görüşme yapılan 209 hanehalkı temsilcisinin yüzde 49,8’i kadın, yüzde 50,2’si ise erkektir.

Türkiye’de yaşanan kentleşmenin en önemli sonuçlarından biri hanehalkı büyüklüklerini giderek küçülmesi ve sahip olunan çocuk sayısının azalmasıdır. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre; Türkiye’de 2016 yılında ortalama hanehalkı büyüklüğü 3,5 kişi olarak tespit edilmiştir. 2016 yılında ortalama hanehalkı büyüklüğünün en yüksek olduğu iller 6,7 kişi ile Şırnak, 5,9 kişi ile Hakkari ve 5,8 kişi ile Şanlıurfa’dır.¹⁵ Bu genel Türkiye verilerine karşın, mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin ortalama büyüklüğünün 6 veya 7 kişi olduğu mevcut araştırmaların bulgularıdır (Özbekçi ve Sahil, 2004).

¹⁵ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646>

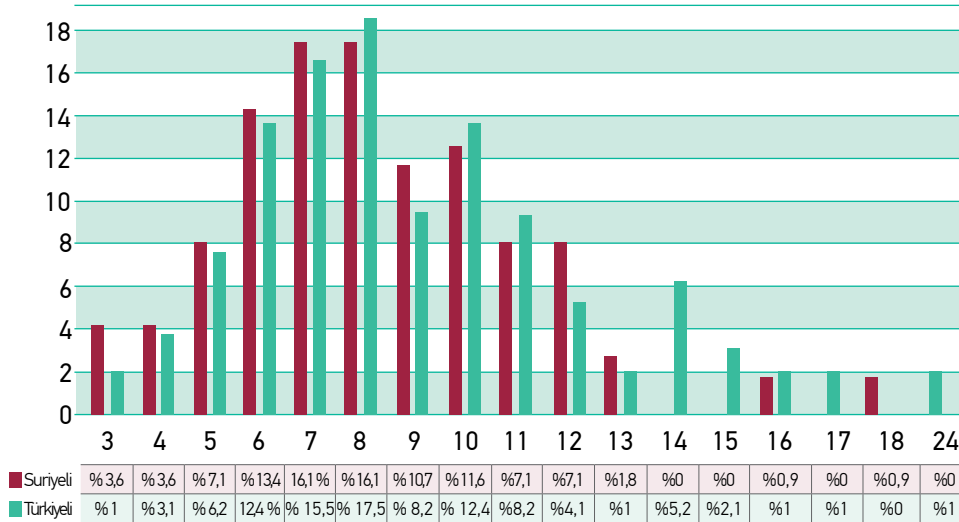
Grafik 1, bu rapora kaynaklık eden alan araştırması kapsamında incelenen hanelerdeki kişi sayısının oransal dağılımını göstermektedir. Hanelerin yüzde 12,9'u 6 kişiden oluşmakta olup, yüzde 15,8'i 7 ve 16,7'si ise 8 kişilik hanelerdir. 10 kişi olan hanelerin oranı ise yüzde 12'dir. Tarım işçisi hanelerde ortalama hanehalkı büyüklüğü 8,4'tür. Bu ortalama Türkiyeli haneler için 8,8, Suriyeli haneler içinse 8,1 kişidir. Bu veriler tarım işçisi hanelerdeki ortalama kişi sayısının Türkiye ortalamasının çok üstünde olduğunu ortaya koymaktadır. Tarım işçisi hanelerin ortalama büyüklüğü, hanelerin çok sayıda çocuk sahibi olma eğilimlerinin ve hanedeki çocukların ilerleyen yaşlarda tarımsal üretimin bir parçası haline getirildiklerinin göstergelerindendir. Çocuk işçiliği kalabalık hanelerin geçinebilmeleri için temel stratejilerdendir.

Grafik 1. Araştırma kapsamındaki hanehalkı büyüklükleri (yüzde)

Araştırmanın örneklemine dahil olan Türkiyeli ve Suriyeli hanelerde bulunan kişi sayısının birbirine yakınlık gösterdiği Grafik 2'de görülmektedir. Hanesi 4 kişiden fazla olan Türkiyeli hanehalkı oranı yüzde 95,9'dur. Suriyeli hanelerde ise bu oran yüzde 92,6'dır. Benzer yapının görüşme yapılan hem Türkiyeli hem de Suriyeli hanelerde de mevcudiyeti yüksek hanehalkı büyüklüğünün tarım işçiliği yapan hanelerin en belirgin özelliklerinden birisi olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Tarımda ücretli çalışmanın dönemsel/mevsimsel oluşu ve özellikle Adana gibi yerlerde yılın her ayında kolaylıkla iş bulunabilmesi hanelerin kazançlarını arttırmak ve geçimlerini sağlamak için hanedeki mümkün olduğunca fazla sayıda kişinin ücretli tarımsal üretime yönlendirilmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu çocuk emeğinin kullanımının yaygınlığına yönelik ilk işaret olarak okunabilir.

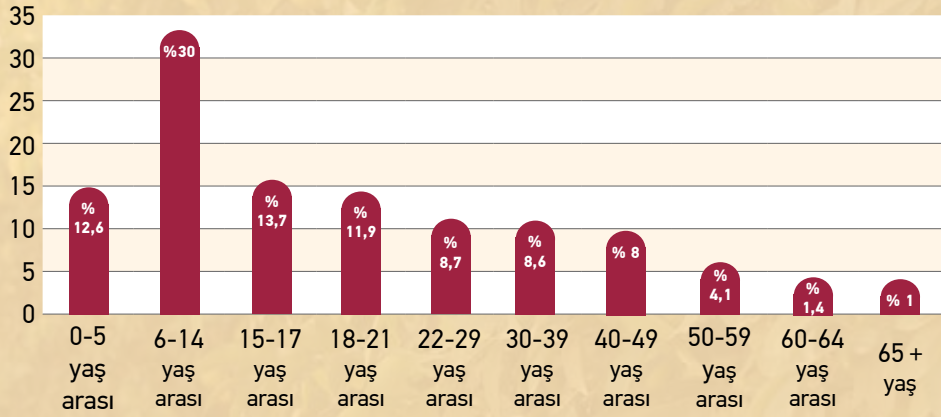
Grafik 2. Araştırma kapsamındaki hanehalkı büyüklüklerinin dağılımı (Türkiyeli-Suriyeli, yüzde)

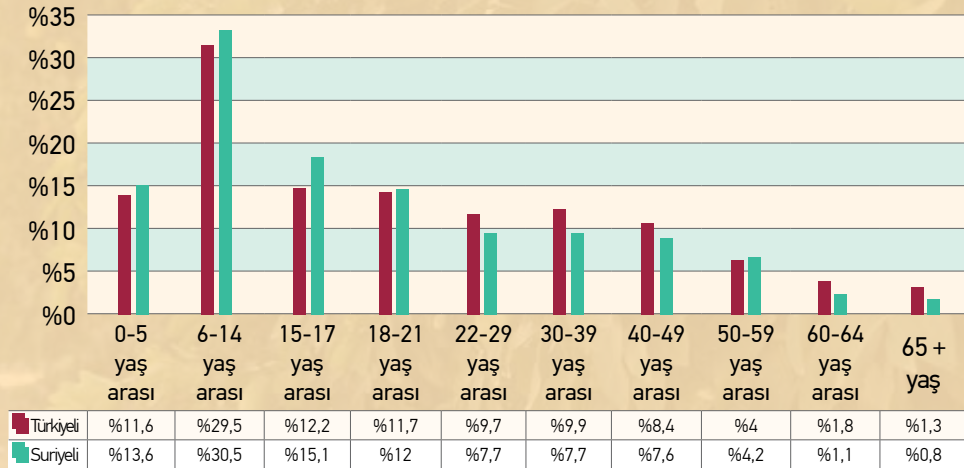
Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanehalkı üyelerinin yaş ortalaması ve yaş dağılımına dair veriler Türkiye ortalamasına göre çok daha genç bir nüfus yapısına işaret etmektedir. 2016 yılı ADNKS sonuçlarına göre, Türkiye’de ortalama (ortanca) yaş erkeklerde 30,8 iken, kadınlarda 32 olarak belirlenmiştir. Ortanca yaşın en yüksek olduğu iller sırasıyla 39,6 ile Sinop, 39,1 ile Balıkesir ve 38,8 ile Edirne iken, ortanca yaşın en düşük olduğu iller ise sırasıyla 19,5 ile Şanlıurfa ve Şırnak, 20,5 ile Ağrı ve 20,8 ile Siirt’tir¹⁶. Araştırmanın örneklemi kapsamında ele alınan hanehalkı üyelerinin yaş dağılımına ilişkin Grafik 3 ve 4’de gösterilen veriler, genç yaş kompozisyonunun tarım işçisi haneleri niteleyen önemli bir özellik olduğunu göstermektedir. Ortalama yaş ise tüm haneler için 16’dır ve bu oran Türkiye ortalamasının çok altındadır. Türkiye nüfusunun ortalaması daha yetişkin bir nüfus profilini işaret ederken, tarım işçisi hanelerde ise çocuk nüfusun ağırlığı bu veri ile doğrulanmaktadır.

¹⁶ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24638>

Grafik 3. Araştırma kapsamındaki hanelerde yaşayanların yaş dağılımı (yüzde)

Grafik 4. Araştırma kapsamındaki hanehalkı yaş dağılımı (Türkiyeli-Suriyeli, yüzde)

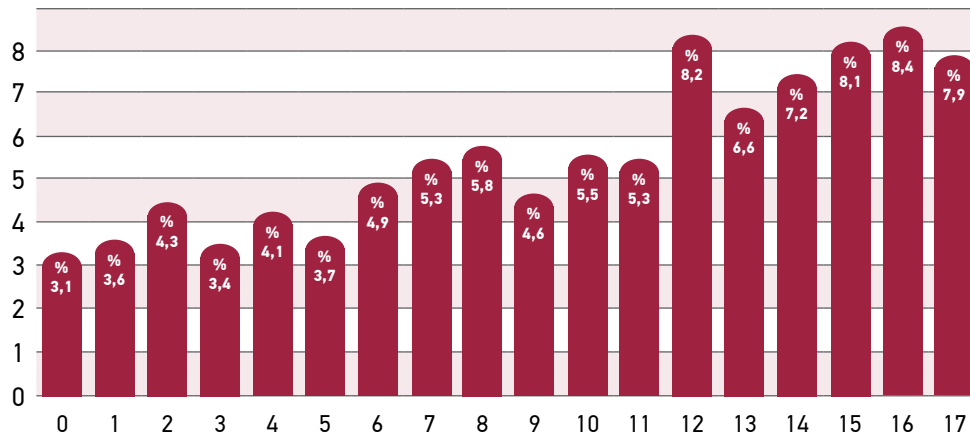

Araştırma kapsamındaki hanelerde (209 hane) yaşayanların yüzde 56,3'ü 18 yaş altı kişilerdir. Yani 1760 kişinin 991'i (536 Suriyeli, 455 Türkiyeli) çocuktur. Hane başına ortalama 4,7 çocuk düşmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus hane sayılarının eşit olmamasıdır; Suriyeli 112, Türkiyeli 97 haneyi temsil eden veriler ile analiz yapılmıştır. Hane sayısı arttıkça hane başına ortalama çocuk sayısı düşmektedir.

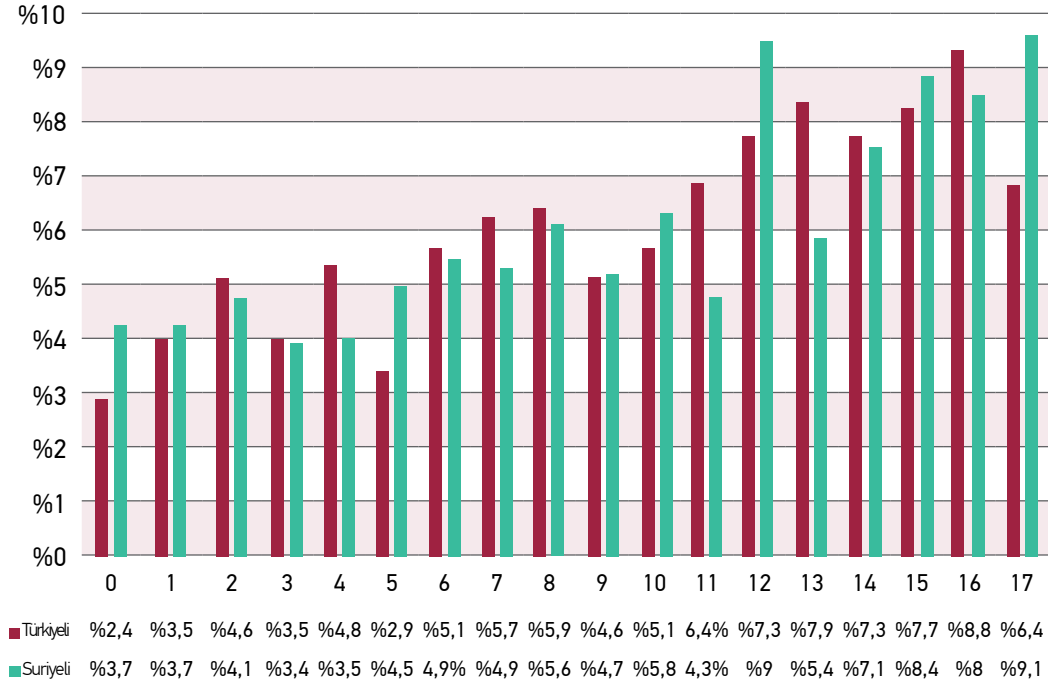
Genç yaş kompozisyonu hem Türkiyeli hem de Suriyeli grubun ortak özelliğidir. 6-14 yaş aralığında bulunanlar bütün yaş kategorisinin yüzde 30'una yakınıni oluşturmaktadır. Takiben 15-17 (yüzde 13,7) ve 0-5 (yüzde 12,6) yaş grupları gelmektedir. Benzer bulgular Hayata Destek Derneği (2014) ve Kalkınma Atölyesi (2014) tarafından yapılan araştırmalarda da tespit edilmiştir. Hayata Destek Derneği araştırması kapsamında görüşülen hanelerin toplam nüfusunun yüzde 52'si 18 yaş altı nüfustur. Kalkınma Atölyesi'nin fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçiliği araştırması örneklemindeki hanehalkı üyeleri arasındaki 18 yaş altı grubun oranı da yüzde 51,8'dir. Özetle, büyük hanehalkı yapısının yanı sıra, genç nüfus yapısı tarım işçisi hanelerin bir diğer özelliğidir.

Çocuk olarak tanımlanan 18 yaş altı grubun araştırma kapsamında incelenen hanelerin önemli bir kısmını oluşturduğu yukarıda ele alınmıştır. Grafik 5 ve Grafik 6'da görüldüğü üzere 12-14 yaş aralığında bulunan çocukların oranı diğer yaşlara göre yüksektir. Raporun ilerleyen bölümlerinde de değinileceği üzere, çocukların işgücüne entegrasyonu 12 yaşından itibaren artmaya başlamaktadır. Anket kapsamında tarım işinde çocukların kaç yaşından itibaren çalıştırılmaya başlandığı sorulduğunda, 12-13 yaş cevaplar arasında yer almıştır. 14 yaşından itibaren ise çocuk işçiler yetişkin işçi muamelesi görmektedir.

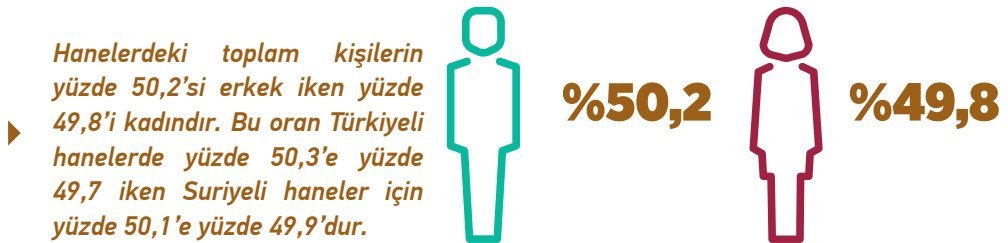
Grafik 5. Araştırma kapsamındaki hanelerdeki 18 yaş altı çocukların yaş dağılımı (yüzde)

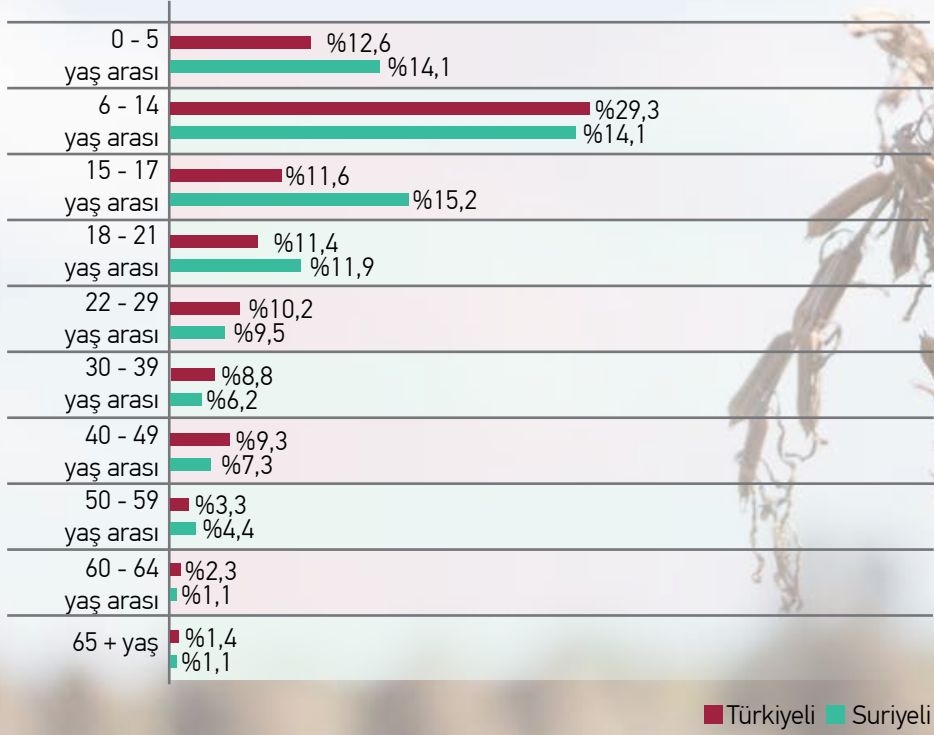
Grafik 6. Araştırma kapsamındaki hanelerdeki 18 yaş altı çocukların yaş dağılımı (Türkiyeli-Suriyeli, yüzde)

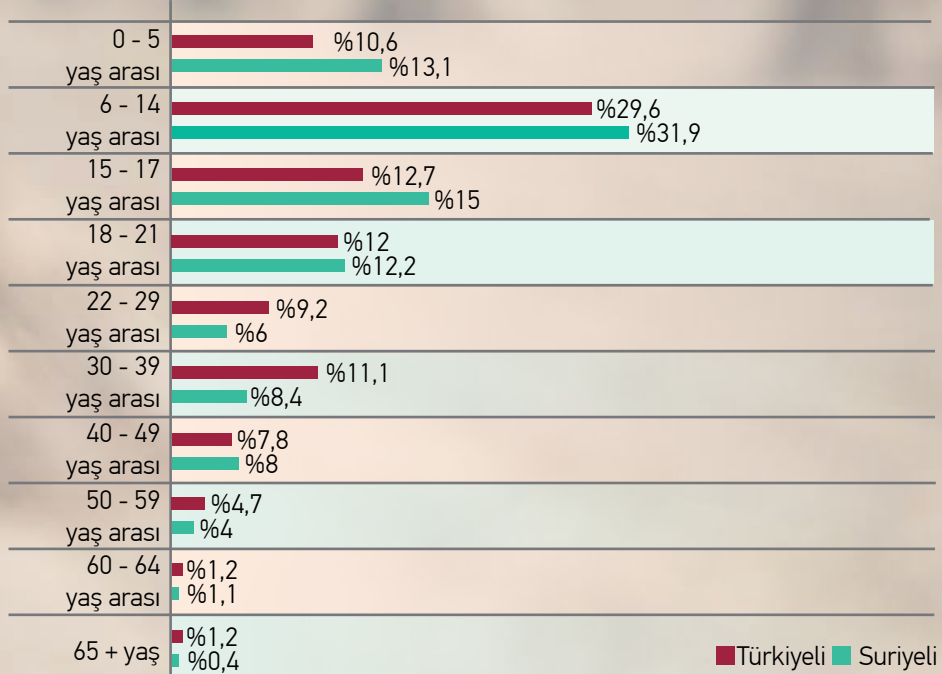
Anket bulguları kadın ve erkeklerin yaş dağılımına ilişkin saptamalar içermektedir. Hanelerdeki toplam kişilerin yüzde 50,2'si erkek iken yüzde 49,8'i kadındır. Bu oran Türkiyeli hanelerde yüzde 50,3'e yüzde 49,7 iken Suriyeli haneler için yüzde 50,1'e yüzde 49,9'dur. (Grafik 7 ve Grafik 8) Cinsiyet dağılımındaki bu eşit oran özellikle Suriyeli haneler açısından Türkiye'ye yaptıkları göçün hane temelli göç olduğunun temel göstergelerindendir.

Grafik 7. Erkeklerin yaş dağılımı (yüzde)

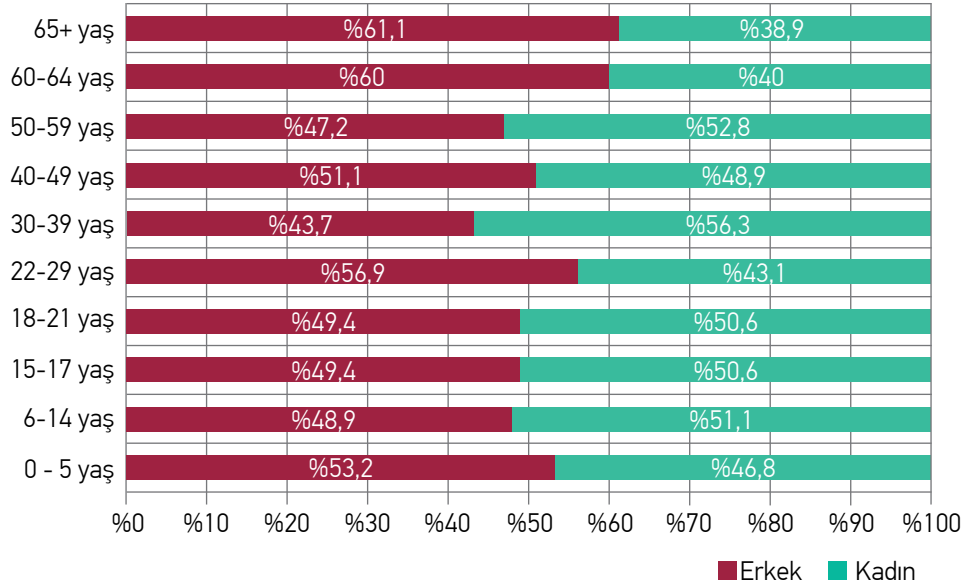

Grafik 8. Kadınların yaş dağılımı (yüzde)

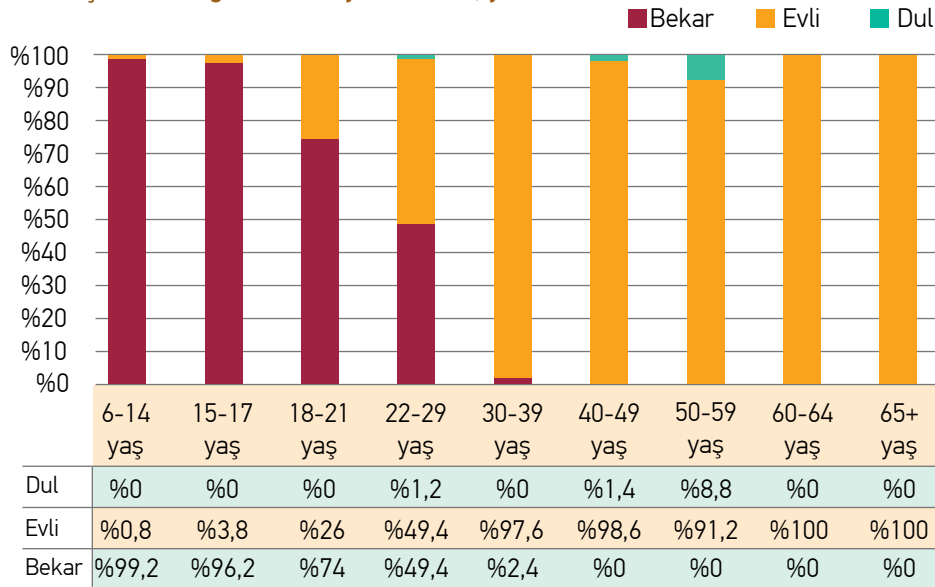
Grafik 9, cinsiyete göre yaş dağılımı cinsler arasında yaş aralıklarının eşit olduğuna işaret ederken hanelerin gayet genç bir nüfus yapısı olduğunu bir kez daha göstermektedir. Genelini çok çocuklu genç çiftlerin oluşturduğu haneler arasında 40 yaş ve üstü nüfusun oranı giderek azalmaktadır. Bu hanelerde yaşayan kişilerin medeni durumuna dair veriler ise genç yaşta yapılan evlilikler ve kadınların erken yaşta anne olmalarına ilişkin bulgular sunmaktadır. Anketi cevaplayan ve hanehalkını temsil eden kişilerin yüzde 85,7'si evli olduğunu beyan etmiştir. Mevsimlik gezici tarım işçisi bu hanelerde evlilikler daha çok 22-29 yaş aralığında gerçekleşmektedir. 30-59 yaş bireylerin ise neredeyse hepsinin evli olduğu görülmektedir. Erken yaşta evlilikler 15-17 yaş aralığına işaret etse bile, bu yaş grubunda evli olanların oranı sadece yüzde 3,8'dir. Ne var ki, 18-21 yaş grubunda evlilik oranı yüzde 26'ya çıkmaktadır.

Grafik 9. Araştırma kapsamındaki hanehalkı üyelerinin yaş gruplarının cinsiyete göre dağılımı (yüzde)

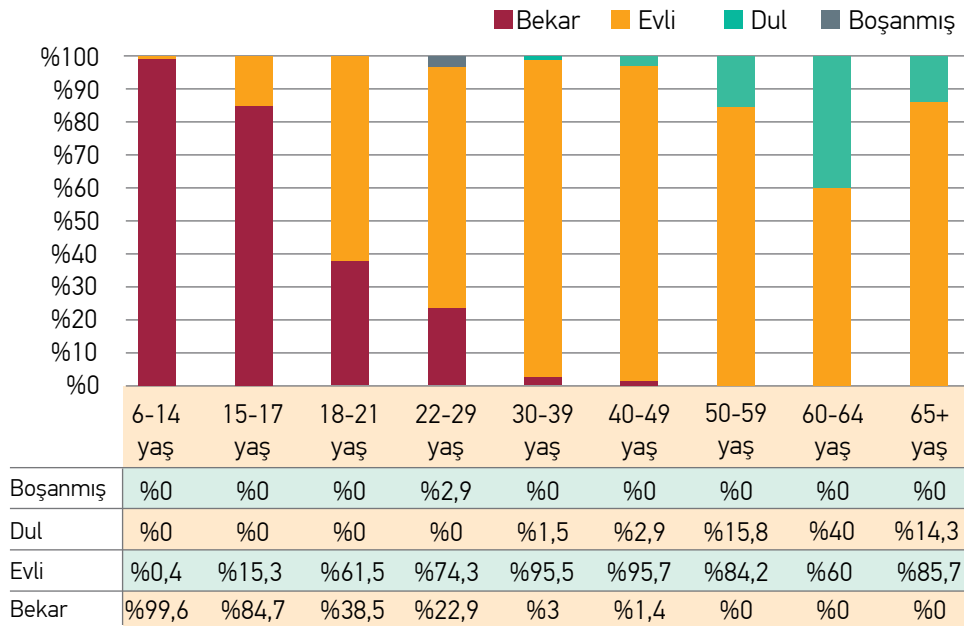

Suriyeli hanelerde 15-17 yaş arasında evliliklerin oranı (yüzde 15) Türkiyeli gruba oranla (yüzde 3,8) daha yüksektir. Suriyeli hanelerdeki 18-21 yaşları arasında kadın ve erkeklerin yüzde 61'i evlidir. Evlilerin oranı bu hanelerde 22-29 yaş grubu için yüzde 74'e çıkmaktadır. Bu oranlar da Türkiyeli grubun oranlarından oldukça yüksektir. Suriyeli hanelerde bu yaş grubunda dul olan kişi sayısının da daha çok olduğu görülmektedir. (Grafik 10 ve Grafik 11)

Grafik 10. Araştırma kapsamındaki hanehalkı yaş gruplarının medeni duruma göre kendi içlerinde dağılımı (Türkiyeli haneler, yüzde)

Grafik 11. Araştırma kapsamındaki hanehalkı yaş gruplarının medeni duruma göre kendi içlerinde dağılımı (Suriyeli haneler, yüzde)

3.1.2 Suriyeli Haneler

Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapanların hanehalkı yapısı ile çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi sorgulayan bu araştırma Suriyeli göçmen hanelerin demografik yapılarını, göç, çalışma ve yaşam koşullarını da derinlemesine incelemektedir. Bu incelemenin amacı Suriyeli göçünün Türkiye’de zaten var olan çocuk işçiliği sorununu daha kronik hale getirdiğine ve Suriyeli hanelerde çocuk işçiliğinin daha yaygın olduğuna ilişkin tartışmayı araştırmada elde edilen bulgular ile sınırmaktır. Suriyeli haneleri diğer hanelerden ayıran en belirgin özellik hem kısa zaman önce yaşadıkları zorunlu göç hem de Türkiye’de geçici koruma statüsü nedeniyle bazı hak ve hizmetlere erişimde ve yararlanmada yaşadıkları engellerdir. Bu hanelerin Türkiyeli hanelere göre ekonomik kaynak ve varlıklara erişiminde de önemli farklılıklar vardır.

► Suriye’de Çalışma Durumu

Araştırma kapsamında görüşülen mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan göçmen hanelerin Suriye’de iken ne tür işlerle uğraştıklarına ilişkin soruya alınan yanıtlar, bu hanelerin büyük bir kısmının Suriye’nin kırsal bölgelerinden geldiklerini ve tarımsal üretim ile uğraşmış olduklarını göstermektedir. (Tablo 1) Hem kadınlar hem erkekler için tarım işçiliği Suriye’deyken en yaygın yapılan iştir. Hanelerin yüzde 21’i Suriye’deyken kendi topraklarında çiftçilik yaparak hayatlarını kazanırken; sanayi, hizmetler ve inşaat sektöründe ücretli işçilik yapanların oranı ise yüzde 23’tür.

Tablo 1. Araştırma kapsamındaki Suriyeli hanehalkı temsilcilerinin Suriye’de yaptıkları işlerin cinsiyet bazında dağılımı (yüzde)

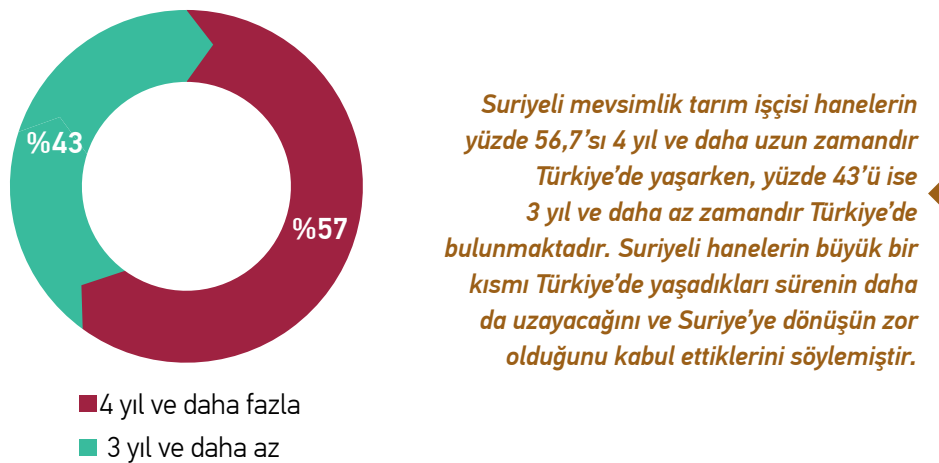
Suriye’deyken yapılan işler	Cinsiyeti		Toplam
	Erkek	Kadın	
Tarım İşçiliği	38 (%52,1)	19 (%48,7)	57 (%50,9)
Çiftçi	14 (%19,2)	7 (%17,9)	21 (%18,8)
Esnaf	1 (%1,4)	5 (%12,8)	6 (%5,4)
Ev Kadını	0	1 (%2,6)	1 (%0,9)
Ücretli İşçi	17 (%23,3)	5 (%12,8)	23 (%19,7)
Diğer	3 (%4,1)	2 (%5,1)	5 (%4,6)
Toplam	73	39	112

Özetle, araştırmada incelenen Suriyeli hanelerin Türkiye’de kırsal alanda yaşayan sosyo-ekonomik gruba dahil olduğu ve tarımsal üretime dair mevcut bilgi ve becerilerini Adana’da tarım işçiliği yapmak için kullandıkları söylenebilir. Bu analiz ayrıca neden Türkiye’de tarım işçiliği yaptıklarına da açıklık getirmektedir. Ne var ki tarım işçiliği Suriyeliler için sadece bilgi, beceri ve mesleki yatkınlık nedeniyle özel bir seçim olmaktan öte hayatta kalma mücadelesi içinde kayıtdışı bir çalışma biçimi olduğu için hızlıca ve kolayca entegre olabildikleri bir iş koludur. Türkiye’de bulunan Suriyeli nüfusun sadece belli sektörler, iş kolları ve vasıfları kapsayan çalışma izinleri ile formal işlere erişimi oldukça sınırlı olması nedeniyle Suriyeli göçmenler çoğunlukla kayıtdışı işlerde yani çalışma izini olmadan çalışmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen Suriyeli haneler için ise mevsimlik tarım işçiliği en kolay erişilebilen ve hızlıca nakit kazanabilecekleri bir iştir.

► Türkiye’ye Göç Hikayesi

Daha öncede belirtildiği üzere Eylül 2018 ayı itibarıyla sayısı 3,5 milyonu geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşı Türkiye’de geçici koruma statüsü altında yaşamaktadır. Araştırma kapsamında incelenen Suriyeli mevsimlik tarım işçisi hanelerin yüzde 56,7’si 4 yıl ve daha uzun zamandır Türkiye’de yaşarken, yüzde 43’ü ise 3 yıl ve daha az zamandır Türkiye’de bulunmaktadır. (Grafik 12) Bu veri Kalkınma Atölyesi’nin 2016’da Adana Ovasındaki mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan Suriyeli göçmen hanelere ilişkin araştırmasının bulguları ile de örtüşmektedir; “Adana’da çadırlarda yaşayan Suriyeli göçmen tarım işçilerinin büyük oranda Türkiye’ye 2012 ve 2015 yılları arasında girdiği görülmektedir. Görüşme yapılanların yüzde 33’ü 2015 yılında giriş yapmış ve 2015 yılı en fazla girişin yapıldığı yıl olarak tespit edilmiştir. 2016 yılında ise giriş sayılarında hızla düşüş söz konusudur.”¹⁷

Grafik 12. Araştırma kapsamındaki Suriyeli hanelerin Türkiye’de bulunma süreleri (yüzde)

¹⁷ Kalkınma Atölyesi (2016b), sayfa 84

Araştırma kapsamındaki Suriyeli hanelerin büyük bir kısmı Türkiye’de yaşadıkları sürenin daha da uzayacağını ve Suriye’ye dönüşün zor olduğunu kabul ettiklerini söylemiştir. Suriye’de yaşadıkları bölgelerin güvenli hale gelmesinin uzun bir zaman alacağını ve dünyanın ve Türkiye’nin dört bir yanına dağılmış olan tüm aile üyelerinin Suriye’ye dönme ihtimalinin düşüklüğünü de zaman zaman dile getirmişlerdir. Ayrıca çocukları Türkiye’de doğup büyüdüğünden hanelerin Suriye’ye dönmek istemeyeceklerini eklemiştir. Bu paylaşımlar ve algıdan yola çıkarak Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de kalıcı oldukları, özellikle genç kuşağın Türkiye’de yaşamaya devam edeceği öngörülebilir.

► Kimlik Belgesi ve Kayıt Durumu

Geçici koruma altında bulunan Suriyeli göçmenlerin kimlik kayıt işlemleri göçmenlerin ikamet ettikleri ildeki İl Göç İdaresi Müdürlükleri tarafından yapılmaktadır. Suriyeli göçmen akışının kitlesel ve sık olduğu ilk yıllarda 98 ile başlayan kimlik numaralı Yabancı Tanıtma Belgesi verilmiştir. Bir süre sonra bu kartlar 99 ile başlayan kimlik numaralı biyometrik kartlarla değiştirilmiştir. Bu Suriyelilere Türkiye’de ikamet hakkı ve belli sosyal hak ve hizmetlere erişim hakkı vermektedir.¹⁸ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün internet sayfasında yayınlanan geçici koruma altında bulunan Suriyelilere ilişkin verilerin biyometrik kaydı yapılmış kişileri içerdiği belirtilmektedir.

Anket uygulaması dahilinde incelenen Suriyeli hanelerin büyük çoğunluğunun (yüzde 83) kimlik belgesi bulunmaktadır. Fakat, kimlik belgesine sahip olmama (örneklemin yüzde 17’si) haneleri korumasız ve kırılgan halde bıraktığından, önemli bir sorundur. Alan araştırması kapsamında yüz yüze görüşülen hemen hemen her hanede kimlik kartı ile ilgili problemler yaşandığı; ya çocukların kaydının olmadığı ya da kayıt için İl Göç İdaresi’nden randevu alınamadığı gibi çok çeşitli sorunlar dile getirilmiştir. Hatta anket uygulaması sırasında bazı haneler anket ekibinin kimlik için kayıt yapan kişiler olduğunu

¹⁸ *Kayıt:* MADDE 21 (1) Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancıların kaydı, yeterli donanımına sahip ve kayıt işlemlerinin kesintiye uğramadan tamamlanmasını sağlayacak ayrı bir yerde, kayıt usulleri ve gereklilikleri konusunda eğitim almış, Genel Müdürlük personeli tarafından yapılır. (2) Kayıt işlemleri aşağıdaki şekilde yürütülür. a) Kayıt işlemlerinde gizlilik esas olup, bu amaçla gerekli tedbirler alınır. b) Genel Müdürlük tarafından şekli ve içeriği belirlenecek kayıt formu doldurulur. c) Kimliğine ilişkin belge sunamayan yabancıların, aksi ispat edilmeye kadar beyanı esas alınır. ç) Fotoğraf, parmak izi ya da kimlik tespitine elverişli diğer biyometrik veriler alınır, merkezi veri tabanına kaydedilir, mevcut biyometrik verilerle eşleştirilir. d) Kayıt altına alınan yabancıların bilgileri derhal Genel Müdürlüğe iletilir. e) Yabancıların bilgileri ilgili mevzuat kapsamında dosyalanır ve elektronik ortamda da saklanır. (3) Geçici korumadan yararlananların Türkiye’de doğan çocuklarının da en kısa sürede kayıt işlemleri yapılır. (4) Yabancıların kayıt bilgileri; doğum, ölüm, evlilik, boşanma, gönüllü geri dönüş gibi hallerde güncellenir. (5) Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılar, adres kayıt sistemine kaydedilir. Ancak 8 inci maddenin birinci fıkrası kapsamına girenlerin adres kayıt sistemine kayıtlarının yapılmasına Genel Müdürlük tarafından karar verilir.

Geçici koruma kimlik belgesi: MADDE 22 (1) Kayıt işlemleri tamamlananlara, valilikler tarafından geçici koruma kimlik belgesi düzenlenir. 8 inci maddenin birinci fıkrası kapsamına girenlere geçici koruma kimlik belgesi verilmez, verilmişse iptal edilir. (2) Geçici koruma kimlik belgesi verilenlere, 25/4/2006 tarihli ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu kapsamında yabancı kimlik numarası da verilir. (3) Geçici koruma kimlik belgesinin şekli ve içeriği Genel Müdürlük tarafından belirlenir, bu belge süreli veya süresiz olarak hiçbir ücrete tabi olmaksızın düzenlenir. (4) Geçici koruma kimlik belgesinin yıpranması ya da kaybedilmesi durumunda ilgiliden açıklama istenir ve bu durum kayıt altına alınır. Belgenin yıpranması halinde belge iptal edilir. Yıpranan ya da kaybedilen belgenin yerine yenisi düzenlenir. (5) Geçici korumanın sona ermesi halinde geçici koruma kimlik belgesi geçerliliğini kaybeder ve yabancından geri alınır.

düşünüp ankete mutlaka dahil olmak istemişlerdir. Özellikle 98 numaralı kimlik belgeleri olup, 99 ile başlayan biyometrik kimlik kayıt işlemlerini yapmakta zorlanan göçmenlerin süreç hakkında yeterince bilgilerinin olmadığı gözlemlenmiştir. Başka bir şehirde kayıt olup, sonradan Adana'ya çalışmak için gelen Suriyeli haneler kayıt yenileme veya taşıma işlemlerinde zorlanmakta, bu durum hanelerin çeşitli durumlarda mağduriyet yaşamasına neden olmaktadır. Mesela, kimlik kartı sahibi olmanın sağladığı sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim gibi hakların kayıtsızlık veya başka ilde kayıt durumu nedeniyle sağlanamaması Adana Ovası'nda çadır bölgelerinde yaşayan tarım işçisi Suriyeli haneler için en büyük sorundur. Söz konusu kamu hizmetlerinden olan birinci basamak sağlık hizmetlerine bu hanelerin erişimi göreceli olarak daha iyi bir düzeydedir. Ne var ki çocukların okullaşma oranlarının çok düşük olmasının ana nedenlerinden biri çocukların okula erişim sorunudur. Raporun ilerleyen bölümlerinde örneklem kapsamındaki Suriyeli çocukların eğitime erişim ve devam durumlarına ilişkin tespitler yer almaktadır.

► Barınma Koşulları ve Yaşam Ortamı

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin en önemli özelliklerinden biri, yaşamlarını kendi imkanlarıyla kurdukları çadırlarda sürdürüyor olmalarıdır. Araştırma kapsamındaki Türkiyeli hanelerin yüzde 57,1'i, Suriyeli hanelerin ise yüzde 94,6'sı çadırlarda yaşadıklarını belirtmiştir. Yani görüşme yapılan 209 hane arasındaki Suriyeli 112 hanenin 106'sı çadırda yaşamaktadır. Suriyeli hanelerin tümü sürekli olarak yaşadıkları yerin Adana olduğunu ifade etmiştir. Çadır alanlarında yaşam tarım işçisi haneleri kira gibi çok önemli bir gider kaleminden kurtarıırken, bu koşullardaki yaşam ortamının barındırdığı birçok olumsuzluğa katlanma ve sağlıksız çevre ve yaşam koşullarında yaşama zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.

Araştırmalar Suriyeli göçmenlerin çoğunluğunun Şanlıurfa'ya bağlı Akçakale ve Mürşitpınar sınır kapılarından Türkiye'ye giriş yaptıklarını göstermiştir. Kilis Öncüpınar ve Hatay Cilvegözü ise giriş yapılan diğer sınır kapılarıdır. Rapora kaynaklık eden araştırma sırasında Suriyeli hanelerle yapılan görüşmeler Türkiye'de yerleşilecek yerin seçilmesinde iş olanaklarının ve gidilen yere tanındık kişi(ler)nin daha önce gelmiş olmasının göçmenler için önemli bir seçim kriteri olduğunu göstermektedir. Hanelere neden özellikle Adana'ya geldikleri sorulduğunda, *“bir tanıdıklarının kendilerine burada iş olduğunu söylediği için Adana'ya geldikleri”* yanıtı alınmıştır. Anket verileri ve görüşme bulguları zincirleme göç olgusunu doğrulayacak nitelikte olmasa bile benzer hane profiline sahip hanelerin Adana'da tarım işçiliği yapıyor olması, yerleşilen ile ilk gelenlerin diğerlerini bölgeye çağırdığına işaret etmektedir. Bu bulgu sosyal ağların göçmenlerin yaşanılan yeri belirlemede önemli olduğunu göstermektedir.

3.2

Ekonomik Kaynaklar ve Varlıklar

3.2.1 Hanelerin Temel Gelir Getirici Faaliyetleri ve Tarım İşçiliği

Araştırma kapsamında yer alan haneler için mevsimlik tarım işçiliği temel gelir getirici faaliyettir. Bu kendi içinde totolojik¹⁹ bir sonuç gibi görünse bile, bu hanelerin gelir getirici faaliyetlerinin analizi ekonomik gelirlerinin hangi kaynaklardan geldiğinin tespiti açısından önemlidir. Hanelerin mevsimlik tarım işçiliği dışında gelir getirici faaliyetlerin çeşitliliği, tarımda ücretli çalışma ile çocuk işçiliği arasındaki pozitif ilişkinin kırılması açısından önemli bir parametre olarak görülebilir. Bu nedenle hanelerin gelir getirici faaliyetlerinin ne olduğu ve bu faaliyetlerin içinde tarım işçiliğinin yerinin değerlendirilmesi mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ile mücadelede önemli bir araçtır.

Hanehalkı demografik profilinde açıkça görüldüğü üzere mevsimlik tarım işçiliği toplumun en alt sosyo-ekonomik grupları tarafından yapılan bir iştir. Tarım işçiliği alternatif gelir kaynaklarına ulaşamayan, kalabalık hane yapısı, düşük eğitim seviyesi ve kırsal sosyo-ekonomik geçmiş gibi özelliklere sahip hanelerin temel uğraşıdır. Hane olarak yapılan bir çalışma şeklini gerektiren tarım işçiliği hanehalkı içinde çalışabilecek durumda olan (yani çoğunlukla sağlık açısından hastalık, engellilik, yaşlılık gibi durumu olmayan) her bireyin bu gelir getirici faaliyete katılımını sağlar. Tarım işçiliği, yaşadıkları kısır döngüyü kıramayan hanelerin yapmak zorunda kaldıkları ve hanelerin yoksulluğu bir kuşaktan diğerine geçirmelerinin de yolunu açan bir ekonomik faaliyettir. Tarımda ücretli çalışmanın kendisi yoksulluk üreten bir mekanizma iken, hanelerin alternatif gelir kaynaklarına erişiminin düşük olması yoksulluk döngüsünü daha da pekiştirmektedir. İşte bu noktada çocuk işçiliği yoksulluk döngüsünün devamlılığında kilit rol oynamaktadır. Çocukların eğitimden kopararak veya eğitime hiç dahil ettirilmeyerek çalıştırılması, hanelerin yoksulluklarını yeniden üreten temel mekanizmalardandır. Böylece bireylerin başka mesleki beceriler ve iş kollarına yönelik bilgi birikimi gelişmezken, kuşaktan kuşağa devreden yoksulluk içinde hanelerin tek umudu çocuk işçiliği haline gelmektedir.

Tarım işçiliği yapan hanelerin sosyo-ekonomik yapısı ve bunun çocuk işçiliği ile ilişkisinin en kritik ayağı hanelerin mevcut ekonomik kaynak ve varlıklarıdır. mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerde çocuk işçiliğinin yaygın olmasının en önemli nedenleri, bu hanelerin sınırlı ekonomik kaynaklarının ve tarım işçiliği dışında kayıtlı ve güvenceli işlere sınırlı erişimlerinin olmasıdır. İşgücü piyasasında yüksek gelir getiren işlere erişim için gereken niteliğe (bilgi, deneyim, vasıf gibi) sahip olmayan bireylerin olduğu bu hanelerin tek ekonomik kaynağı tarım işçiliğidir. Öte yandan tarım işçiliği hanelerin bu döngüyü kırıp daha nitelikli işlere erişimini engellerken aynı zamanda çocuklarının işçileşmesini de beslemektedir.

¹⁹ Retorik olarak, totoloji sözün gereksiz, herhangi bir ek bilgi içermeyen şekilde tekrar kullanımıdır.

Çadırda Kim bir Ömür Geçirmek İster ki?

Mevsimlik gezici tarım işçisi haneler yaşam alanları olan çadırlarını ya çalıştıkları arazinin sahibinin toprağı üzerine ya da bu arazilere yakın yerlere kurarlar. Bir mahalleyi andıran çadır alanlarının büyüklüğü değişse bile ortalama olarak 30 ila 50 çadırdan oluşurlar. Bazı aileler, farklı ihtiyaçlarını karşılamak için genellikle birbirine bitişik iki çadır kurarlar. Bunlardan biri mutfak diğeri ise yaşam alanı olarak kullanılır. Bu tek göz çadır evde tüm hane bir arada yemek yer, uyur, dinlenir, zaman geçirir. Hanenin televizyon, giysi, yatak-döşek tüm eşyaları da bu alanda korunmakta, depolanmaktadır. Çocuklar bundandır ki, televizyon seyretmedikleri, uyumadıkları ya da yemek yemedikleri her an çadırın dışında yaşamaktadırlar. Böylece çadır alanına her geleni ilk karşılayanlar kalabalık bir grup halinde çocuklardır.

Şiddetli yağmur yağdığında, toprak zeminin üstüne kurulan çadırları ve içindeki eşyaları korumak çoğunlukla mümkün olmamakta, çadırları su basmaktadır. Sadece naylon ve branda ile kurulan çadırların içinde kışın soğukunda veya rüzgarında yaşamak zordur. Şiddetli rüzgar veya fırtınada çadır uçmasın diye üstünden iki ucuna toprak veya taş dolu çuval bağlı ipleri geçirmek zorunluluktur. Yazın ise naylon sera etkisi yaparak sıcaklığı arttırmaktadır. Adana Ovası'nın ağaç bulunmayan açık arazilerinde toz, toprak, böcek, fare, akrep ve yılan girmesi gibi çevresel faktörler de çadırda yaşamın bir parçasıdır.

Çadır evler genellikle diğer haneyi görmeyecek, yani mahremiyeti sağlayacak şekilde konumlandırılmaya çalışılsa dahi özellikle kanal ve su kenarlarına kurulan çadır yerleşimleri çok küçük bir alana birçok çadırın sıkıştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Böylece sıra sıra çadır görünümü oluşmakta, dar bir alanda bitişik yaşanmaktadır. Birçok hane ve dolayısıyla çocuklar için hayatlarını geçirdikleri mekanlara dönüşen çadır alanlarında elektrik olması yaşamsal olmaktadır. Kışın ısınmak, yazın ise serinlemek için kullanılan aletlerin elektrikle çalışması çadır sakinlerinin hayatlarını kolaylaştırmaktadır. Eğer varsa buzdolabı sayesinde yiyecekler daha uzun süre bozulmadan saklanabilmektedir. İçme ve kullanma su ihtiyacı çoğunlukla tankerlerle getirilen taşıma sudan karşılanmaktadır. Bazı çadır yerlerinde akar su da vardır. Geniş çadır alanlarında kaynağın bulunduğu yerden su taşıma işi çocuklara verilir. Bedenlerinden büyük bakraç ve güğümleri kaldırmaya çalışan çocuklar sık karşılaşılan manzaralardır.

Maraşlıların Yerleşim Yeri

Adana'daki tarım işçilerinin artık önemli bir kısmının Suriyeli olduğuna kanaat getirdiğimiz ve Türkiyeli işçilerin sadece tarım aracılığı yaptığını düşündüğümüz bir dönemde, karşımıza şaşırtıcı bir çadır alanı çıkıyor. Yaklaşık 30 çadırın bulunduğu yerleşim alanında narenciye bahçelerinde çalışan Kahramanmaraşlı haneler görüyoruz. Tarım aracısı da Kahramanmaraş'tan.

Memleketinde geçinemediği için son üç yıldır Adana'ya gelen bir ailenin misafiri oluyoruz. Ailenin babası olan tarım aracısı bizden çekiniyor biraz, ama oğlu da sohbete katılmak için gelince rahatlıyor. Konuşmanın çoğunu tarım aracısı yapıyor. Bir firma için narenciye topladıklarını ve Adana Ova'sındaki diğer işçilerden farklı muamele gördüklerini anlatıyorlar. İhraç malı olunca dikkat etmesi gerekiyor işçilerin; daha yavaş ve narin topluyorlar ürünleri. 'Aslında çocuk işçiliği yok. Denetleniyor firmanın yaptığı işler' diyorlar.

Beş kişilik ailede üç çocuk var; kızların biri onüç, diğeri onyedi yaşında, oğlan ise sekiz yaşında. Kızlar baba ile işe gidiyor, anne evde kalıyor, oğlan ise okula gidiyor. Çadır yerinden taşımali eğitim yapılıyor fakat konuştukça ortaya çıkıyor ki, çocuklar ilk 4 yılı yani ilkokulu tamamladıktan sonra çoğunlukla okuldan kopuyor. Sonrasında okula devam edenler hep oğlan çocuklar. Kız çocukların ortaokul ve liseye devam etme ihtimali üzerinde bile durulmuyor. Evin annesinin işe gitmediği, ev işleri ile meşgul olduğu söyleniyor. Çadır hayatının çetin koşulları ve aile üyelerinin bakım işlerinin yerine getirilmesi gibi konular çocuklu kadınları ücretli çalışmadan uzak tutuyor. Gün içinde hazırlanması gereken yemekler, pişirilmesi gereken ekmek, bulaşık, çamaşır gibi yapılması gereken işler annenin yoğun bir şekilde çalışmasını gerektiriyor.

Hanelerin hangi gelir kalemlerinden kazanç elde ettiklerine ilişkin soruya verdikleri yanıt, temel ekonomik kaynağının tarım işçiliği olduğunu kanıtlar niteliktedir. Görüşme yapılan hanelerin gelir kaynakları; tarım işçiliği, tarım aracılığı/elcilik, tarım dışı faaliyetlerden elde edilen gelirler, hayvancılık dahil haneye ait arazilerden elde edilen gelirler, emekli maaşı ve sosyal yardımları içermektedir. Tüm bu gelir kaynakları arasında hem Suriyeli hem de Türkiyeli haneler için temel gelir kaynağı mevsimlik tarım işçiliğidir. Görüşme yapılan Suriyeli 112 hanenin 111'i, Türkiyeli 97 hanenin tamamı mevsimlik tarım işçiliğinden gelir elde ettiğini belirtmiştir. Türkiyeli hanelerde tarım dışı gelir elde edenlerin oranı yüzde 12,4'tür. Suriyelilerin ise tarım işçiliği dışındaki diğer faaliyet alanlarında çalışmanın olmadığı görülmektedir. Görüşme yapılan haneler içerisinde tarım aracılığından gelir sağlayan sadece 1 kişi, tarım-dışı faaliyetlerden geliri olan 5 kişi bulunmaktadır.

Tarım işçisi hanelerin toprak mülkiyeti de ekonomik kaynakları ve varlıkları bağlamında incelenmiştir. Türkiyeli hanelerin yüzde 93'ü topraksız hanelerdir. Bunun yanı sıra, büyükbaş ve küçükbaş hayvan sahipliği de çok sınırlı kalmaktadır. Tarım dışı işçilik gelirlerine sadece Türkiyeli hanelerde rastlanırken, Suriyeli hanelerde tarım dışı işçilikten gelir elde edilmemektedir. Geleneksel olarak mevsimlik gezici tarım işçiliği topraksız köylülerin yaptığı bir iştir ve kentleşmenin yaygınlaşması ile kentsel ekonomiye entegre olamayan kent yoksullarının da bu işi yapmaya başladığı görülmektedir. Bu araştırmada elde edilen veriler, tarım işçiliğinin hâlâ topraksız ve mülksüz yoksulların yaptıkları bir iş olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Hanelerin mülk sahipliği de ekonomik kaynak ve varlıklar açısından ele alınmıştır. Araştırma kapsamındaki mevsimlik gezici tarım işçiliği yapanların yüzde 57,1'i çadırlarda yaşamaktadır. Suriyeli haneler için bu oran yüzde 94,6'dır. Çadırda yaşamayan hanelerin (yüzde 26,7) sadece 56'sının yaşadığı ev hanedeki bireylerden birinin mülküdür. Görüşülen hanelerin 12'si (tüm hanelerin yüzde 5,7'si) akrabalarının evlerinde yaşadıkları için kira ödemediklerini, 20'si (tüm hanelerin yüzde 9,5'i) ise kirada oturduklarını belirtmiştir. Ayrıca, hanelerden hiçbirinin kira geliri bulunmamaktadır.

Elde edilen gelirin kullanım biçimi veya haneye giren ekonomik bağlamda katkılar da ekonomik kaynaklara ilişkin bilgiler vermektedir. Göçmen toplulukların göç ettikleri ülkelere para göndermeleri sık rastlanan bir durumdur. Araştırma kapsamında incelenen Suriyeli tarım işçisi hanelerin sadece yüzde 2'si kendilerine Suriye'den maddi yardım yapıldığını belirtmiştir ve buna karşın yüzde 30,4'ü yaşadıkları ekonomik zorluklara rağmen Suriye'ye para gönderdiklerini, Suriye'de kalan akraba ve hane üyelerini maddi olarak desteklemeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Kendi geçimlerini idame ettirmekte zorlanan ve düzenli gelir kaynağı olmayan Suriyeli hanelerin bir de Suriye'ye maddi yardım göndermelerinin bu haneler üzerinde ekstra bir baskı yarattığı söylenebilir.

Özetle, mevsimlik tarımsal üretimde ücretli işçilik yapan hanelerin ekonomik kaynak ve varlıklar açısından sınırlılıkları bulunmaktadır. Suriyeli göçmenler Türkiye’li işçilere kıyasla daha sınırlı kaynaklara sahiptirler. Göçün bir sonucu olarak bu hanelerin neredeyse tüm varlıklarının yok olduğu ve yaşamak için tarım işlerine muhtaç kaldıkları görülmektedir. Hanelerin erişebildikleri en önemli ekonomik gelir kaynağının tarım işçiliği olduğu aşıkardır.

3.2.2 Borçluluk ve Kredi Kaynakları

Hanelerin ekonomik kaynaklarını ve son 12 ayda herhangi bir nedenden (ekonomik kriz, işsizlik, borçlanma, ölüm, ayrılık) dolayı gelir düşüşü ya da ekonomik sıkıntı yaşama durumlarını irdelemek çocuk işçiliğinin hanenin yaşadığı ekonomik bir şoka ya da daralmaya karşı gösterdiği bir refleks olup olmadığını anlamak açısından önemlidir. Görüşülen hanelerin yarısından fazlası (yüzde 51,7) son bir yıl içerisinde gelir açısından azalma yaşadıklarını belirtmiştir. Türkiye’li hanelerin yüzde 58,8’i, Suriyeli hanelerin ise yüzde 51’i gelir düşüşü yaşadıklarını beyan etmiştir. Hanehalkı gelirindeki azalmanın nedenleri farklılık göstermekle birlikte borç veya kredi alma her iki grup için gelir azalması ile baş etmenin önemli bir aracıdır. Suriyeli hanelerin yüzde 25’i, Türkiye’li hanelerin de yüzde 38,2’si borçları yüzünden gelir kaybı yaşamışlardır. İş bulamamak her iki grup için de gelir kaybına neden olmuştur. Ancak, işsizlik Türkiye’li hanelerin temel gelir kaybı iken (yüzde 38,2 ile) Suriyeli haneler için sağlık sorunları, hastane ve ilaç masrafları (yüzde 43,1 ile) bu kapsamdaki en temel sorundur. (Tablo 2)

Tablo 2. Araştırma kapsamındaki hanelerin son bir yılda gelirlerinin azalmasının nedenlerinin dağılımı

		Sağlık sorunları/ hastane ve ilaç masrafları	Kış aylarında işsizlik ve borçlanma	Evlilik/ düğün masrafları	Borç/ kredi alma	Akraba vb. yardım/ borç verme	Vefat	Toplam
Suriyeli	Sayı	22	9	2	13	2	3	51
	Oran (yüzde)	43,1	17,6	3,9	25,5	3,9	5,9	100
Türkiye’li	Sayı	8	21	3	21	0	2	55
	Oran (yüzde)	14,5	38,2	5,5	38,2	0	3,6	100
Toplam	Sayı	30	30	5	34	2	5	106
	Oran (yüzde)	28,3	28,3	4,7	32,1	1,9	4,7	100

Borçlanmanın en belirleyici nedeni geçim sıkıntısıdır. Suriyeli hanelerin yüzde 49,3'ü, Türkiyeli hanelerin ise yüzde 48'i bu nedenle borçlandıklarını belirtmiştir. Ancak Suriyeli hanelerin bunun yanı sıra sağlık giderleri (hanelerin yüzde 23,9'u) ve Suriye'deki yakınlarına maddi yardım sağlamak (hanelerin yüzde 19,7'si) için de borçlandıkları görülmektedir. Türkiyeli haneler için ise ev almak, ev yaptırmak ya da tadilat ile evlilik ve sağlık giderleri diğer borçlanma nedenleri olarak sıralanmaktadır.

Her iki grup için temel gelir kaynağının mevsimlik gezici tarım işçiliği olması ve düzenli ve kalıcı bir gelire sahip olmamaları gerekçesiyle borçlanmaları kaçınılmazdır. En temel borçlanma kaynakları akrabalar. Tablo 3'de gösterildiği üzere Suriyeli hanelerin yüzde 49,3'ü akrabalarından borç aldığını belirtirken, Türkiyeli hanelerde bu oran yüzde 38'dir. Akrabalar dışındaki borç alma kaynakları Suriyeli ve Türkiyeliler için farklılaşmaktadır. Türkiyeli hanelerin yüzde 22'si akrabaları dışında arkadaş veya komşularından borç alabildiklerini belirtmişlerdir. Ancak Suriyelilerin arkadaş veya komşuları da çoğunlukla Suriyeli göçmenler olduğu için ve onlar da maddi anlamda güçlük yaşadıkları için arkadaş veya komşulara borçlanma sadece yüzde 2,8 oranındadır. Suriyeliler için en yoğun çalıştıkları iş mevsimlik gezici tarım işçiliği olduğundan maddi desteğe ihtiyaçları olduklarında başvuracakları ilk kaynaklardan biri tarım araçlarıdır. Suriyeli haneler akrabalarından sonra en çok tarım araçlarından (hanelerin yüzde 40,8'i) borç almaktadır. Türkiyeli hanelerin yüzde 18'i bankalardan da borç aldığını belirtirken, Suriyeliler için bu neredeyse imkânsız bir yöntemdir.

Tablo 3. Araştırma kapsamındaki hanelerin borca erişim kaynakları

		Devlet kuruluşları	Bankalar	İşveren	Aracı	Tefeci	Akrabalar	Ark-adaşlar/komşular	Çavuş	Toplam
Suriyeli	Sayı	0	0	1	29	0	35	2	4	71
	Oran	0	0	1,4	40,8	0	49,3	2,8	5,6	100
Türkiyeli	Sayı	1	9	0	4	4	19	11	2	50
	Oran	2	18	0	8	8	38	22	4	100
Toplam	Sayı	1	9	1	33	4	54	13	6	121
	Oran	0,8	7,3	0,8	27,3	3,3	44,6	10,7	5	100

3.2.3 Tarım İşçisi Hanelerde Bireylerin Temel Faaliyetleri

Tarım işçiliği yapan hanelerde yaşayan bireylerin yüzde 61'i tarım işçiliği yapmaktadır. Hanelerde yaşayan yaşlı, engelli, hasta veya işsiz oranı düşükken, *çocuk* olduğu ifade edilen grubun oranı yüzde 22'dir.²⁰ Özetle tarım işçisi hanelerde yaşayanların temel faaliyetlerine bakıldığında bu hanelerde çoğunluğun tarım işçiliği yapanlar ve çocuklar

²⁰ Burada kullanılan *çocuk* ifadesi, ankette yer alan "hanehalkı üyelerinin ne iş ile uğraştığı" sorusuna verilen yanıtlardan biridir. Araştırmada *çocuk* 18 yaş altında olan bireyleri tanımlamak için kullanılmış olsa da görüşmeciler bu soruya *çocuk* cevabını verirken hanelerindeki küçük yaşta olup fiziki gücü bir işle uğraşamaya yeterli olmayan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır.

olduğu görülmektedir. Okula devam edenler ise bütün örneklemin sadece yüzde 5'ini oluşturmakla beraber araştırma kapsamındaki Suriyeli hanelerde okula giden (çocuk veya yetişkin) kişi bulunmamaktadır. Ev kadını olmak ve ev eksenli yapılan işler ise yine kadınların yaptığı aktiviteler olarak ifade edilmiştir. (Tablo 4)

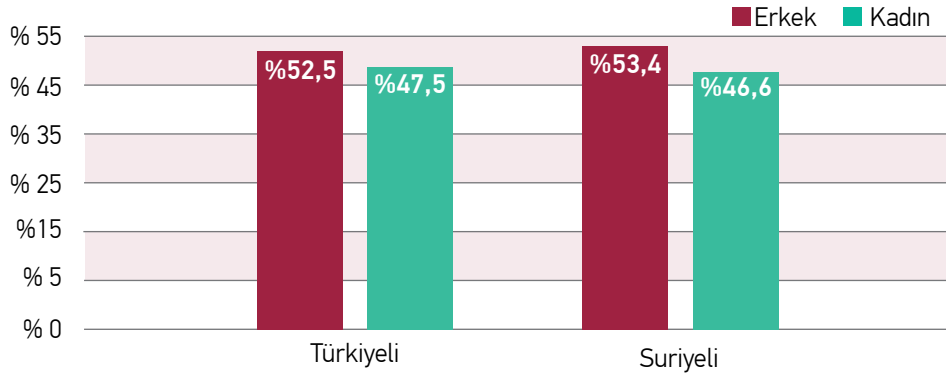
Tablo 4. Araştırma kapsamındaki hanelerdeki tüm bireylerin temel faaliyetleri

Temel Aktiviteler	Türkiyeli	Suriyeli	Toplam
Tarım dışı işlerde işçilik	14 (%1,6)	1 (%0,1)	15 (%50,9)
Günlük/ mevsimlik işçilik	1 (%0,1)	0	1 (%0,1)
Ev kadını	32 (%3,7)	29 (%3,2)	61 (%3,5)
Ev eksenli çalışma	15 (%1,8)	39 (%4,3)	54 (%3,1)
Öğrenci*	90 (%10,5)	0	90 (%5,1)
İşsiz	4 (%0,5)	2 (%0,2)	6 (%0,3)
Yaşlı*	4 (%0,5)	15 (%1,7)	19 (%1,1)
Engelli*	7 (%0,8)	10 (%1,1)	17 (%1)
Tarım Aracısı	1 (%0,1)	0	1 (%0,1)
Çavuş	0	1 (%0,1)	1 (%0,1)
Tarım İşçisi	535 (%62,6)	543 (%60)	1078 (%61,2)
Hasta*	12 (%1,4)	5 (%0,6)	17 (%1)
Diğer	3(%0,4)	0	3 (%0,2)
Çocuk*	137 (%16)	260 (%28,7)	397 (%22,6)
Toplam	855	905	1760

*Anket sırasında katılımcılara hane halkı fertlerinin temel aktiviteleri kapsamında çalışma durumları sorulmuş olup engelli, yaşlı, hasta, öğrenci veya çocuk olmak herhangi bir faaliyette bulunma ve özellikle çalışma açısından kısıtlayan durumu ifade eden cevaplardır.

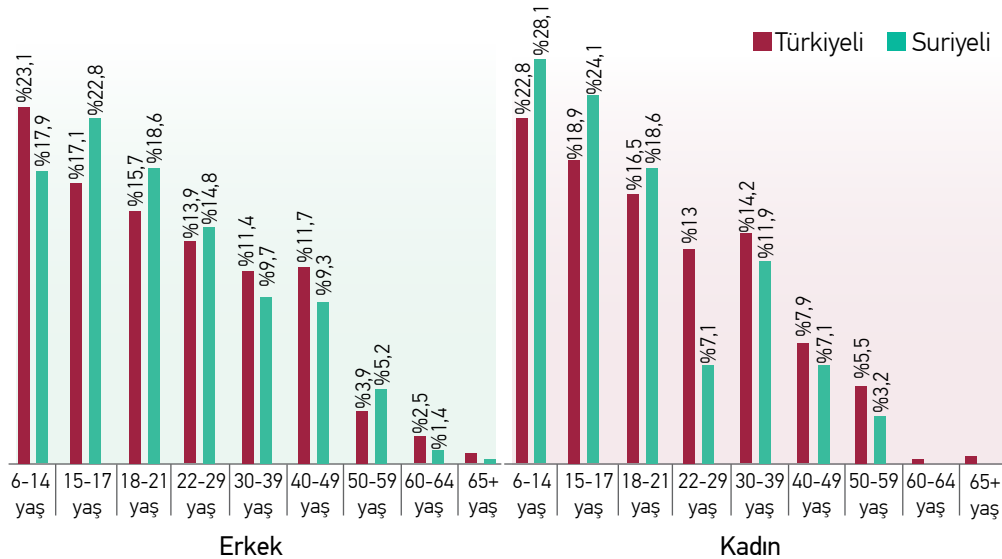
Tarım işçiliğinin kimler tarafından yapıldığı incelendiğinde hem Türkiyeli hem de Suriyeli hanelerde cinsiyete göre dağılımda benzerlikler bulunmaktadır. Türkiyeli hanelerde tarım işçiliği yapan kişilerin yüzde 52,5 erkek, yüzde 47,5 kadın iken Suriyeli hanelerde bu oran yüzde 53,4 erkek, yüzde 46,6 kadın şeklindedir. (Grafik 14) İşgücüne katılım oranlarının kadınlar aleyhine düşük olduğu Türkiye’de tarımsal üretimde ücretli işçilik yapan hanelerde ise kadınların erkeklere yakın oranlarda tarım işçiliği yaptıkları bilinmektedir (Candan ve Özalp 2013, Çelik vd. 2015, Öz 2015). 17 Eylül 2018’de yayınlanan TÜİK 2018 Haziran Ayı İşgücü İstatistikleri’ne göre Türkiye’de tarım sektöründe istihdam edilen erkek sayısı 3,048 milyon, kadın sayısı ise 2,576 milyon olarak açıklanmıştır. Kayıtdışı çalışanların sayısı ise tarım sektöründe 4,677 milyon’dur. Çalışanların yüzde 83,2’si kayıtdışı çalışmaktadır. Erkeklerin yüzde 76,7’si, kadınların ise yüzde 90,8’i kayıtdışıdır.

Grafik14. Araştırma kapsamındaki hanelerde tarım işçiliği yapanların cinsiyete göre dağılımı (yüzde)

Araştırma mevsimlik tarım işçiliğinin 20 yaş ve altındaki gruplarda hem kadınlar hem de erkekler için yüksek oranlarda gerçekleştiğine işaret etmektedir. Kadınlar özellikle 22 yaşına, yani evlenme yaşına ve ilk çocuklarını doğurma yaşına gelene kadar yüksek oranlarda tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Daha sonra ise tarım işçiliğini terk etmektedirler. Erkekler içinse 6-14 ve 15-17 yaş gruplarında tarım işçiliği yapanların sayısı diğer yaş gruplarına oranla daha fazladır. İlerleyen yaşlarda katılım oranları giderek azalmaktadır. Erkekler açısından tarım işçiliği ve yaş ilişkisine bakıldığında, kadınların durumuna kıyasla daha zamana yayılmış bir düşüş gözlemlenmektedir. Kadınlar ise evlilik ve çocuk sahibi olma ile keskin bir düşüş yaşamakta daha sonra ise çoğunlukla çocuklar büyüdükten sonra (30-39 yaş) işe dönmektedirler. Grafik 15'teki veriler, tarım işçiliğinin 18 yaş altı çocukların işi olduğunu göstermektedir.

Grafik 15. Araştırma kapsamındaki hanelerde tarım işçiliği yapanların yaş ve cinsiyete göre dağılımı (yüzde)

Araştırma mevsimlik tarım işçiliğinin 20 yaş ve altındaki gruplarda hem kadınlar hem de erkekler için yüksek oranlarda gerçekleştiğine işaret etmektedir. Kadınlar özellikle 22 yaşına, yani evlenme yaşına ve ilk çocuklarını doğurma yaşına gelene kadar yüksek oranlarda tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Daha sonra ise tarım işçiliğini terk etmektedirler. Erkekler içinse 6-14 ve 15-17 yaş gruplarında tarım işçiliği yapanların sayısı diğer yaş gruplarına oranla daha fazladır. İlerleyen yaşlarda katılım oranları giderek azalmaktadır.

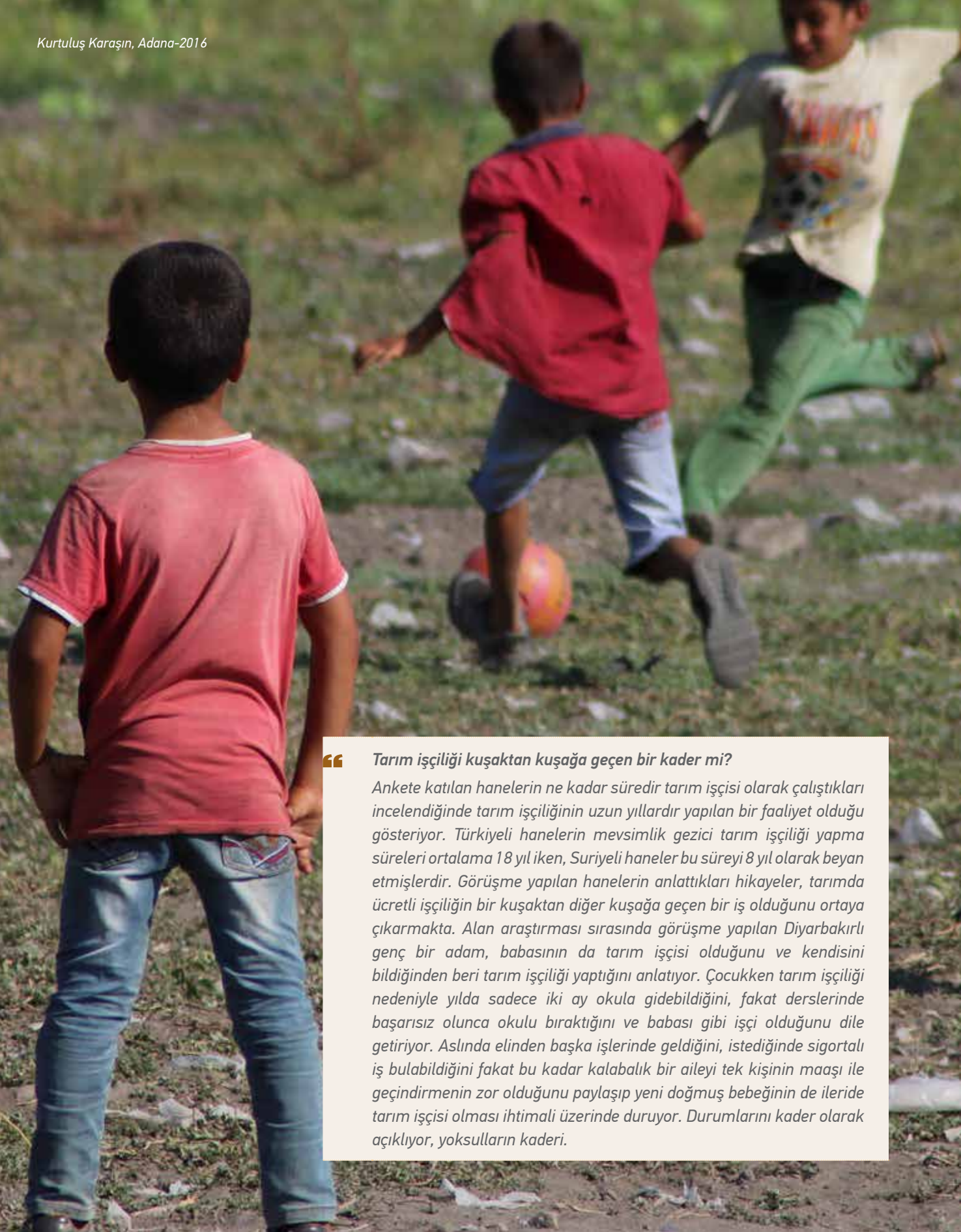
Tablo 5 ise, çocuk olarak tanımlanan yaş grubunun temel aktivitelerini göstermektedir. 6-14 yaş grubu çocuklar için bile en yüksek oranda gerçekleştirilen faaliyet tarım işçiliğidir. Araştırma kapsamında görüşülen hanehalkı temsilcileri hanelerdeki tüm çocukların sadece yüzde 16,5'ini öğrenci ve yüzde 33'ünü çocuk olarak ifade etmiştir. Daha önce belirttiği üzere toplanan demografik verilere göre 209 hanedeki 1760 kişinin 991'inin 18 yaş altında, yani çocuk olduğu (hanelerdeki tüm bireylerin yüzde 56'sına karşılık gelmektedir) ve bunlar arasından da 769'unun zorunlu eğitim çağında olduğu düşünüldüğünde bu ifadeler *çocuk algısı ve eğitim çağı* kavramının tarım işçisi haneler için farklı anlam ve tutumlar içerdiğini göstermektedir. 18 yaşın altındakileri çocuk olarak tanımlanmak yerine daha küçük yaşlardakiler çocuk olarak kabul edilirken 12 veya 14 yaşındakiler çocuk olarak görülmemektedir. 6-17 yaş (Türkiye'de zorunlu eğitim çağı) arasında *öğrenci* olarak beyan edilen çocuklar ise sadece Türkiyeli hanelerde bulunmaktadır. Öte yandan, Suriyeli hanelerde 6-17 yaş grubundaki çocuk sayısı istatistiksel olarak Türkiyeli hanelerdeki bu yaş grubundaki çocuk sayısına oranla daha fazladır.

"*Mecbur*" kelimesi mevsimlik tarım işçilerinin hayatlarını anlatırken sık kullandıkları bir kelimedir. Çalışma ve yaşam ortamında karşılaştıkları zorlukları ve yoklukları anlatırken, "*mecburuz*" derler. Tarım işçiliği insanlığın en eski ve en yaşamsal uğraşlarından biridir, fakat işçilerin çalışma ve yaşam koşulları ağır ve gayri insanidir ki, bütün bunlar mevsimlik tarım işçiliğini katlanılması gereken bir mecburiyet haline dönüştürmektedir.

Tablo 5. Araştırma kapsamındaki hanelerde çocuklar için beyan edilen aktiviteler

Yaş Grubu	Çalışma Durumu	Türkiyeli	Suriyeli	Toplam
6-14 yaş	Ev eksenli çalışma	3 (%1,2)	14 (%5,1)	17 (%3,2)
	Öğrenci	87 (%34,5)	0	87 (%16,5)
	Engelli	1 (%0,4)	3 (%1,1)	4 (%0,8)
	Tarım İşçisi	123 (%48,8)	123 (%44,6)	246 (%46,6)
	Çocuk	38 (%15,1)	136 (%49,3)	174 (%33)
	Toplam	252	276	528
15-17 yaş	Tarım dışı işçi	2 (%1,9)	0	2 (%0,8)
	Ev eksenli çalışma	2 (%1,9)	6 (%4,4)	8 (%3,3)
	Öğrenci	2 (%1,9)	0	2 (%0,8)
	Engelli	1 (%1)	3 (%2,2)	4 (%1,7)
	Tarım İşçisi	96 (%92,3)	127 (%92,7)	223 (%92,5)
	Hasta	1 (%1)	1 (%0,7)	2 (%0,8)
	Toplam	104	137	241

Anket kapsamında Suriyeli ve Türkiyeli hanelerin mevsimlik tarım işçiliği yapma nedenlerine ilişkin yanıtları bu işi yapmaya ilişkin iki grubun farklı motivasyonları olduğunu göstermektedir. (Tablo 6) Türkiyeli hanelerin yüzde 45,4'ü herhangi bir meslekleri olmadığı için mevsimlik gezici tarım işçiliğini yaptıklarını belirtirken, Suriyeli hanelerin yüzde 70,5'i bu işi yapmalarındaki temel neden olarak yapacak başka bir iş bulamamayı söylemiştir. Öne çıkan diğer nedenler arasında, Suriyeli hanelerin yüzde 15,2'si herhangi bir meslekleri olmadığı için mevsimlik gezici tarım işçiliği yaptıklarını belirtirken, Türkiyeli haneler için yapacak başka bir iş bulamamış olmak (yüzde 25,8) ve yeteri kadar arazilerinin olmaması (yüzde 22,7) ifade edilmiştir. Her iki grup için de mevsimlik gezici tarım işçiliği asıl hanehalkı gelirinin elde edildiği temel ekonomik faaliyettir. Türkiyeli hanelerin sadece yüzde 2,1'i ek gelir için bu işi yaparken Suriyeli hanelerde ek gelir için mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan olmadığı belirtilmiştir. Sonuç olarak, Türkiyeli haneler için başka mesleklerinin olmaması nedeniyle, Suriyeli haneler için ise gelir kazanılacak tek gelir kaynağı olarak tarım işçiliği bir mecburiyettir. Anket çalışması sırasında, mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışma nedenleri arasında belirtilmese de yüz yüze görüşmelerde ve alan gözlemlerinde Suriyelilerin Türkçe bilmiyor olmaları başka işlere erişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu da tarım işçiliği yapma nedenleri arasında gösterilebilir. Nitekim araştırma örnekleminin yarısı (yüzde 49,8) başka bir iş bulamadığı için tarım işçiliği yaptıklarını beyan etmiştir. Bu oran Suriyeliler için yüzde 70,5 ile oldukça yüksektir.

Tarım işçiliği kuşaktan kuşağa geçen bir kader mi?

Ankete katılan hanelerin ne kadar süredir tarım işçisi olarak çalıştıkları incelendiğinde tarım işçiliğinin uzun yıllardır yapılan bir faaliyet olduğu gösteriyor. Türkiyeli hanelerin mevsimlik gezici tarım işçiliği yapma süreleri ortalama 18 yıl iken, Suriyeli haneler bu süreyi 8 yıl olarak beyan etmişlerdir. Görüşme yapılan hanelerin anlattıkları hikayeler, tarımda ücretli işçiliğin bir kuşaktan diğer kuşağa geçen bir iş olduğunu ortaya çıkarmakta. Alan araştırması sırasında görüşme yapılan Diyarbakırlı genç bir adam, babasının da tarım işçisi olduğunu ve kendisini bildiğinden beri tarım işçiliği yaptığını anlatıyor. Çocukken tarım işçiliği nedeniyle yılda sadece iki ay okula gidebildiğini, fakat derslerinde başarısız olunca okulu bıraktığını ve babası gibi işçi olduğunu dile getiriyor. Aslında elinden başka işlerinde geldiğini, istediğinde sigortalı iş bulabildiğini fakat bu kadar kalabalık bir aileyi tek kişinin maaşı ile geçindirmenin zor olduğunu paylaşıp yeni doğmuş bebeğinin de ileride tarım işçisi olması ihtimali üzerinde duruyor. Durumlarını kader olarak açıklıyor, yoksulların kaderi.

Tablo 6. Araştırma kapsamındaki hanelerin tarım işlerinde çalışma nedenleri

	Yeterli arazim yok	Başka mesleğim yok	Ek gelir olarak yapıyorum	Başka iş bulamadık	İlk bula-bildiğimiz iş	Bildiğim tek iş	Toplam
Suriyeli	7 (%6,2)	17 (%15,2)	0	79 (%70,5)	6 (%5,4)	3 (%52,7)	112 (%100)
Türkiyeli	22 (%22,7)	44 (%45,4)	2 (%2,1)	25 (%25,8)	0	4 (%4,1)	97 (%100)
Toplam	29 (%13,9)	61 (%29,2)	2 (%1)	104 (%49,8)	6 (%2,9)	7 (%3,3)	209 (%100)

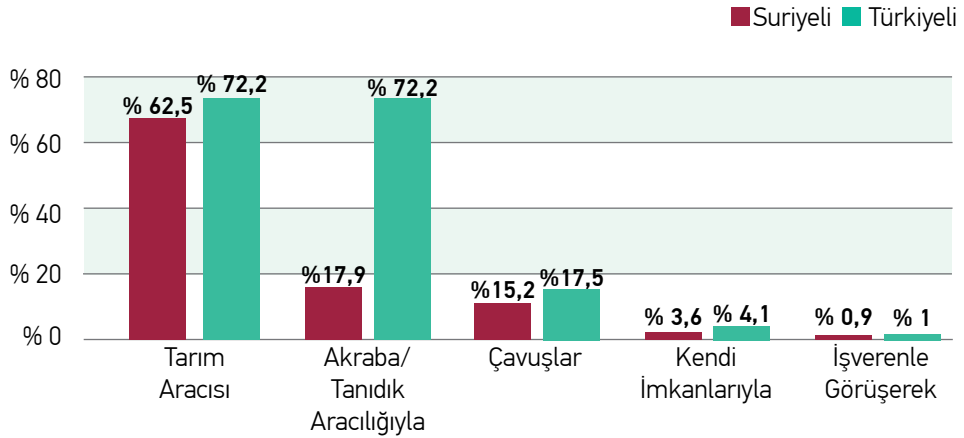
► Tarım İşine Erişimin Temel Yolu: Tarım Aracıları

Kalkınma Atölyesi'nin tarım araçlarına dair gerçekleştirdiği araştırmanın raporu (2018) tarımsal üretimde işgücünün organize edilmesinde ve çocuk işçiliğinin tarımsal üretime kanalize edilmesinde tarım araçlarının rolüne vurgu yapmaktadır. Bu araştırma göstermektedir ki; tarım araçları, tarımsal üretimde işgücünü organize etme kapasiteleri ve çalışma koşulları üzerindeki etkileri ile, işçilerin yaşam koşullarını düzenleme rolleri nedeniyle, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutlarını belirlemede etkin bir rol oynamaktadır.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan hanelerin tarım işlerine erişim kanallarının Suriyeli ve Türkiye haneler için benzerlik gösterdiği söylenebilir. Her iki grubun da işe ulaşmak için en sık kullandıkları yöntemin tarım araçları ve onların görevlendirdiği çavuşlar²¹ olduğu görülmektedir. (Grafik 16) Nitekim Türkiyeli hanelerin yüzde 72,2'si ile Suriyeli hanelerin yüzde 62,5'i işe erişim için tarım araçlarıyla iletişime geçtiklerini belirtmişlerdir. Türkiyeliler tarım araçları dışında en çok (yüzde 17,5) çavuşlar aracılığıyla işe ulaşırken, Suriyelilerin yüzde 17,9'u akraba veya tanıdıklar, yüzde 15,2'si ise çavuşlar ile iş için iletişimde olduklarını belirtmişlerdir. Tarım işçiliğinde önemli bir iş bulma kaynağı olarak tek bir tarım aracı ile sürekli olarak çalışmak tarım işçileri için hem bir avantaj hem de dezavantaj anlamına gelmektedir. Mevsimlik tarım işinin kısa süreli ve geçici olması nedeniyle, tarım işçiliğini sürekli olarak devam ettirebilmek amacıyla aynı aracıyla çalışıyor olmak bir avantajdır. Ancak alan görüşmeleri sırasında aynı aracıyla çalışan tarım işçilerinin çalışma koşulları ve ücretlerden daha az memnun oldukları gözlemlenmiştir.

²¹ Çavuş, müşteri tabanlarının büyüklüğüne bağlı olarak değişebilecek farklı çalışma ekiplerini yönetmek için birden fazla çavuş istihdam edebilen emek araçları altında çalışmaktadır. Çavuş, birçok çalışma ekibinden sorumlu olabilir ve aynı zamanda bir işçi aracısının çalışanıdır.

Grafik 16. Araştırma kapsamındaki hanelerin mevsimlik tarım işine erişim kanalları (yüzde)

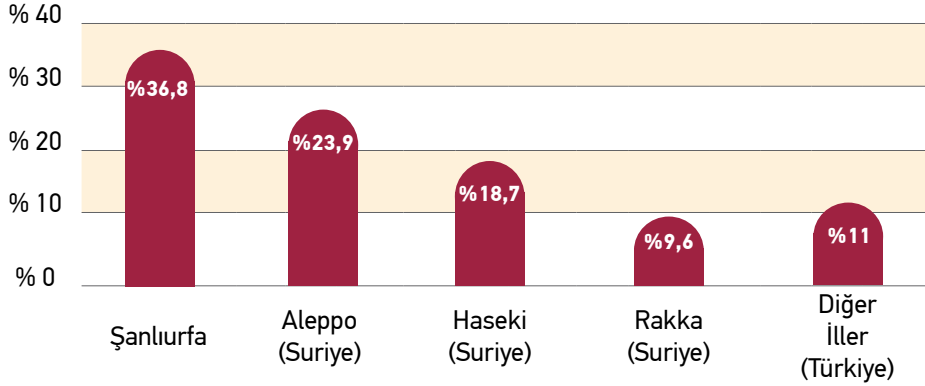

Türkiyeli hanelerin çoğunluğu (yüzde 63,9) son yıllarda Suriyelilerin mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışmalarının işlerini etkilediğini düşünmektedirler. Bu etkinin temel olarak ücretlerin düşmesi ve iş bulamamak olduğunu belirtmişlerdir. Suriyelilerin görece düşük ücretlerle aynı işi yapmayı kabul etmesi, Türkiyeli işçilerin de çalışmak için kabul edecekleri ücretleri aşağı doğru çekmektedir. Dolayısıyla Suriyeli işçilerin varlığı Türkiyeli işçilerin ya düşük ücretlerle çalışmalarına ya da ücreti kabul etmeme durumunda ise işsiz kalmalarına neden olmaktadır. Adana Ovası'ndaki mevsimlik işçi hanelerin artık daha çok Suriyelilerden oluşması, çalışmayı kabul ettikleri ücretlerin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle iş bulamayan Türkiyeli haneler çalışmak için artık Adana Ovası'na gelmemektedir.

► Sosyal Ağlar ve Yerel Gruplarla İlişkiler

Mevsimlik gezici ve mahalli tarım işçiliği bağlamında yapılan birçok araştırma tarım işçisi hanelerin tarım işlerine erişiminin nerede ve ne zaman olacağına tanıdıklar ve akrabaların kaynaklık yaptığını, çoğunlukla birinin çağırması veya haber vermesi üzerine işin yapılacağı il veya bölgeye gidildiğini göstermektedir. İşveren olan tarla veya bahçe sahiplerinin talep ettiği sayı ve nitelikte, belirli süre için işçi temin eden tarım aracıları ile olan tanışıklık veya önceden iş yapmış olmak da bir diğer koşuldur. Hane eksenli yani hanedeki bireylerin birlikte aynı işte çalıştıkları, bu çalışma pratiğinde sosyal sermaye ana iş bulma yöntemi ve aracıdır. Mevsimlik tarım işçiliği yapan bu hanelerin kimlerden oluştuğu ve mevsimlik tarım işçiliği yaparken çevrelerinde kimlerin bulunduğu çocuk işçiliğine dair yaklaşımlarını, tutumları ve dolayısıyla müdahale veya mücadele yöntemlerini, stratejilerini ve araçlarını biçimlendirecektir.

Grafik 17. Araştırma kapsamındaki hanelerin yaşadıkları yerdeki diğer işçilerin geldikleri yer (yüzde)

Anket uygulamasına katılan 209 haneyi temsil edenlerin yüzde 36,8'inin doğduğu il Şanlıurfa, yüzde 23,9'unun Halep, yüzde 18,7'sinin Haseki ve yüzde 9,6'sının da Rakka'dır. (Grafik 17) Türkiyeli hanelerin yüzde 67'si Şanlıurfa'da, yüzde 25,8'i Adana'da sürekli yaşadıklarını söylerken, Suriyeli hanelerin neredeyse tamamı (bir hane Osmaniye, bir hane Şanlıurfa) Adana'da ikamet etmektedirler. Suriyeli 112, Türkiyeli 97 haneyi temsil eden anket çalışmasında 174 anket Adana'da 35 ankette Şanlıurfa'da uygulanmıştır. Şanlıurfa anketlerinin tamamı (yüzde 100) Türkiyeli, Adana'da yapılan anketlerin yüzde 64,4'ü Suriyeli (112 hane) yüzde 35,6'sı ise (62 hane) Türkiyeli hanenin verisini içermektedir. Görüşme yapılan hanelerin yaşadıkları yerde kendileri dışındaki diğer işçilerin geldikleri yer yoğunlukla (yüzde 62,7) Suriye'dir. Diğer işçi gruplarının ise yüzde 28,2'sinin Şanlıurfa'dan geldiği ifade edilmiştir. Adana Ovası'nda mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin ve işçilerin giderek Suriyeli göçmenlerden oluşması ve Türkiyeli hane ve işçi sayılarında seyreden düşüş güncel araştırmalarda da ortaya konulmuştur (Kalkınma Atölyesi, 2016a-b; Hayata Destek Derneği, 2014).

Türkiyeli hanelerin yüzde 67'si Şanlıurfa'da, yüzde 25,8'i Adana'da sürekli yaşadıklarını söylerken, Suriyeli hanelerin neredeyse tamamı Adana'da ikamet etmektedirler. Adana'da yapılan anketlerin yüzde 64,4'ü Suriyeli yüzde 35,6'sı ise Türkiyeli hanenin verisini içermektedir.

Çadır kızı

Çadır yerleşimlerinde sıkça karşılaşıyoruz; 14-15 yaşındaki genç erkekler tarla-bahçe dönüşü hemen yıkanır ya da temizlenir, saçlarına jöleleri sürüp giyinir, meydana çıkarlar. İssiz bucaksız tarlaların arasında da olsa çadırlar, köy merkezine veya ilçeye ve hatta komşu köye ve dolayısıyla oradaki insanlara, gençlere uzak olursa da çadır alanlarındaki gençler için sosyal hayat mutlaka yaratılacaktır.

Yine bir çadır ziyaretimizde, büyükçe bir çadır yerleşim bölgesinde kızlar bizim yanımıza koşarken, erkeklerin ellerinde akıllı cep telefonları ilgilerinin bizden çok uzakta olduğunu fark ediyoruz. Birçok sefer ziyaret ettiğimiz, konuştuğumuz ve hatta bize Arapça çevirmenlik bile yapan Dilan'a "senin ya da ablalarının cep telefonun var mı?" diye sordüğümüzde genç erkekler atılıyorlar, "bizde kıza telefon verilmez" diye. "Peki siz akıllı telefonlardan kimlerle mesajlaşıyorsunuz?" diyerek şeytanın avukatlığını yaptığımızda; "bunlar çadır kızı, bizim mesajlaştıklarımız sosyete kızı" açıklamaları ile içerisi ve dışarı kavramına bizi tanık ediyorlar

Suriyeli veya Şanlıurfa'lı haneler dışında yerli (Adanalı veya başka illerden gelen) hanelerle komşuluk veya arkadaşlık şeklinde ilişkilerinin ise çoğunlukla (tüm örneklemin yüzde 67,9'u) olmadığı ifade edilmiştir. Bu tür ilişkilerinin olduğunu söyleyenler toplam hanelerin yüzde 32,1'dir. Bunların yüzde 64,2'si Türkiyeliler, yüzde 35,8'i Suriyelilerdir. Daha önce de bahsedildiği üzere şehir ve hatta ilçe merkezine uzak, ulaşımı zor veya masraflı, çoğunlukla en yakın mahalle veya köye bile mesafeli çadır bölgelerinde yaşayanların yakındaki topluluklarla ilişkileri sınırlıdır. Bunda uzun çalışma saatleri ve günleri, aylarca konaklama olsa bile geçici, göçebe oluş, dil problemi ve hatta sosyal dışlanma veya uyum sorunlarının da etkisi vardır. Çadır yerleşimlerinde yapılan görüşmeler ve gözlemler çoğunlukla genç erkeklerin yerel toplumla göreceli iletişim kurduklarını, *çadır alanındakiler* ve *dışarıdakiler* olarak ayrıştırma yaşandığını, sosyal hayatın ve toplum ilişkilerinin çadır yerleşimleri ve yaşayanları ile sınırlandığını göstermektedir.

Hanelerin çalışırken ve yaşadıkları yerde etraflarında kimlerin olduğu bu kapalı toplumsal hayata dair ipuçlarını vermektedir. Ankette sıralama (1 en çok, 5 en az) yapılarak verilen cevaplar hanelerin çalışma ve yaşam ortamlarında yoğunlukla Suriyelilerin ve hemşerilerinin, ardından ise akrabalar olduğuna işaret etmektedir. Sıralamada en altta tanımadıkları kişiler bulunmaktadır. Bu durum Suriyeli işçi ve işçi hane halkı sayısındaki artışla doğru orantıdadır. Hanelerin yakınlarında hemşerilerinin ve akrabalarının bulunması ise hem bu işlere erişimde sosyal bağları kullanma hem de bir nevi içe kapanık yaşam sürdürme stratejisini içermektedir. Böyle bir toplum yapısı içerisinde ortak değerler, tutumlar, davranış kalıpları ve yaklaşımlar çocuk işçiliği ve çocuk algısını etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Buna dış etmelerin, yani *dışarıdaki* toplumun değerlerinin veya kültürünün etkisinin bulunmaması da eklenince mevcut sistemler daha da katılaşmakta, kök salmakta, kendi gerçekliklerini yaratmaktadır.

Öte yandan izole haldeki bu hanelerin kendi aralarında dayanışma, birlikte hareket etme, yardımlaşma, ortaklaşma davranışları da bulunmaktadır. Bu durum en çok kadınlar arasında çocuk bakımı, yemek hazırlığı, eşyaların ortak kullanımı olarak görülmektedir. Çalışma ortamında ise genç kızların ve genç erkeklerin çoğunlukla cinsiyet bazlı gruplar halinde çalışarak birbirine destek çıktığı ya da denetlediği gözlemlenmektedir. Çalışma ortamında çocukların abi ve ablalar tarafından kollanması, yaşam alanında ise *çocuk bakan çocukların* bulunması sık rastlanan bir olgudur.

3.3

Sosyal Yardımlar ve Hizmetlere Erişim

3.3.1 Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlar

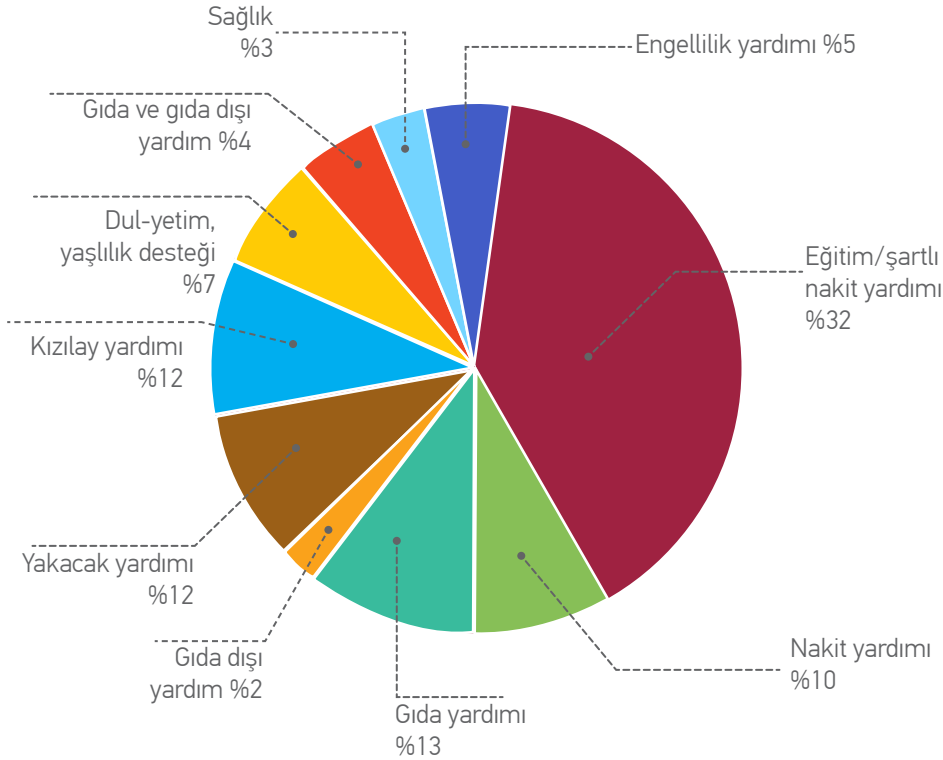
Müslüm Demir *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler* başlıklı makalesinde mevsimlik tarım işçilerini “sosyal korumasızlığın ve sosyal dışlanmanın temsili durumunda olan kişiler ve çalışma hayatının en dezavantajlı grubu” olarak tanımlamaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği yapan haneler ve bu hanelerdeki çocuklara ilişkin yapılan tüm araştırmalar bu tanımlamayı kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle, hanelerin tarım işçiliği dışında ekonomik gelir kaynaklarının ve varlıklarının ele alındığı bu bölümde, sosyal güvence kapsamında olma durumu ve sosyal yardımlara erişim analiz edilmektedir. Türkiyeli hanelerin yüzde 81’i primleri devlet tarafından ödenen sosyal güvenceleri ile Suriyeli hanelerin ise yüzde 80’i geçici koruma kimliği ile sağlık hizmetlerine ulaşmaktadır. Araştırma kapsamında herhangi bir sosyal güvenlik sistemine erişemeyen hanehalkı oranı ise yüzde 12,9’dur. Bu oran içerisinde Suriyeli ve Türkiyeli haneler dahildir.

Alınan sosyal yardımlar aracılığıyla elde edilen gelire bakıldığında Suriyeli ve Türkiyeli haneler arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Türkiyeli hanelerin sosyal yardım niteliğindeki gelirlerden yararlanma imkanları genel olarak Suriyeli hanelere göre oldukça yüksektir. 209 hanenin yüzde 67,9’u (142 hane) herhangi bir kurum veya kuruluştan aynı veya nakdi destek almadığını söylemiştir. Türkiyelilerin yüzde 52,6’sı, Suriyelilerin ise yüzde 81,2’si destek almadığını ifade etmektedir. Destek aldığını ifade eden 67 hanenin (toplam dağılımın yüzde 32,1’i) aldığı sosyal destekler konusundaki açık uçlu soruya cevapları ise şöyledir;²²

- yüzde 32 şartlı eğitim yardımı,
- yüzde 13 gıda yardımı,
- yüzde 12 yakacak yardımı,
- yüzde 12 Kızılay yardımı,
- yüzde 10 nakit yardım.

²² Tanımlar için *Kavramlar* bölümüne bakınız.

Grafik 18. Tarım işçisi hanelerin faydalandıkları sosyal yardım türleri (yüzde)

Burada hanelere verilen sosyal yardım türlerine ilişkin açık uçlu soruya cevap verildiği ve dolayısıyla bazı hanelerin birden fazla yardım almış olma durumları akılda tutulmalıdır. Anket kapsamındaki tüm hanelerin sadece yüzde 18'i (hepsi Türkiye'li hane) eğitime devam eden çocukları için nakdi destek almaktadır. Görüşülen Suriyeli hanelerin hiçbiri bu yardımdan yararlanmadığını beyan etmiştir.²³

Anket bulguları hanelerin aldıkları yardım türlerini de ortaya konulmuştur. Yüz yüze yapılan görüşmelerde ise sosyal yardımlar konusunda görüşler ve yardımların sıklığı sorulmuştur. Genel olarak haneler gıda, giyecek veya yakacak gibi temel yaşam ihtiyaçlarına yönelik aynı veya nakdi yardım almaktadırlar. Bu yardımlar çoğunlukla tek seferlik ve belli bir miktarda olmaktadır. Görüşme yapılan haneler Adana Ovası'na *"hiç kimsenin gelmediğini"*, özellikle *"kamu kurumlarından yetkililerin uğramadığını"* dile getirmişlerdir.

²³ Okula devam eden çocukları için şartlı eğitim yardımı alan 37 Türkiyeli haneye bu çocukların sayısı, cinsiyeti ve yaşları sorulamamıştır. Araştırma kapsamında hazırlanan anket formunun ilk hali çok kapsamlı olmuştur. Son haliyle kıyasla oldukça fazla sorunun bulunduğu bu versiyon 2 kez pilotlanarak aldığı zaman ve katılımcıların anlama, ilgilenme düzeyleri ölçülmüştür. Sonuçta, insan kaynakları ve diğer lojistik ayarlamaların maliyetleri de göz önünde bulundurularak daha kısa, sade ve odaklı bir anket formu geliştirilmiştir. Bu nedenle bazı sorular çıkartılmıştır.

209 haneyi temsil eden görüşmecilerin beyanına göre hanelerin sadece yüzde 1,9'u emekli maaşı (tamamı Türkiyeli), yüzde 6,7'si (tamamı Türkiyeli) dul, yetim, engellilik veya yaşlılık maaşı ve yüzde 3,3'ü nakdi yoksulluk yardımı (Türkiyeli 6 hane, Suriyeli 1 hane) almaktadır. 209 hane içerisinde işsizlik yardımı alan ise bulunmamaktadır. Kızılay Yardımı olarak ankette geçen Kızılay tarafından yapılan Sosyal Yardım Bağışları'dır. Kızılay Kart Bağışı, Sevgi Bohçası Bağışı, Tekertelekli Sandalye Bağışı mevsimlik tarım işçileri ve Suriyeliler odağında verilen yardımlardır. Haneler arasından Kızılay Yardımı aldığını beyan edenlerin oranı ise sadece yüzde 6,7'dir ve bunların tamamı Suriyeli hanelerdir (4 hane).

Sosyal yardımların çocukların çalıştırılmasına etkisine dair *"herhangi bir sosyal yardımdan yararlanıyor olsaydınız çocuklarınız çalışır mıydı?"* sorusuna gelen cevaplar yüzde 75,6 oranında *"hayır"* olmuştur. Suriyelilerin yüzde 87,5'i, Türkiyelilerin ise yüzde 61,9'u çocuklarını çalıştırmayacaklarını ifade etmiştir.

3.3.2 Sağlık Hizmetleri

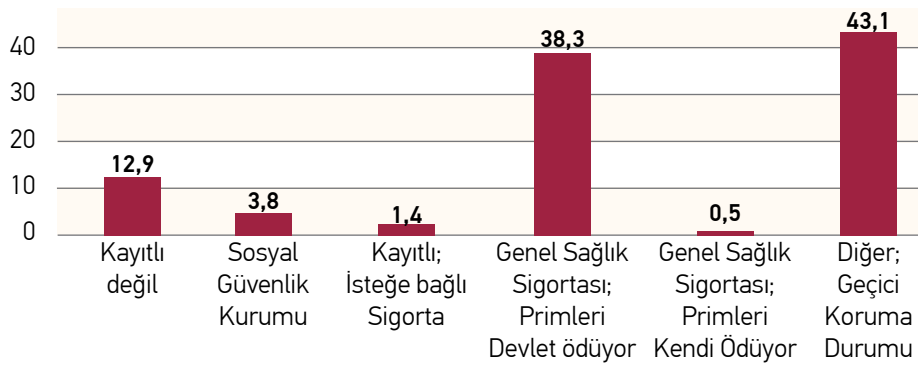
Tarım işçilerinin büyük çoğunluğunun çadır yerleşimlerinde yaşamalarından ve yaptıkları iş sırasında karşılaştıkları sağlık ve güvenlik risklerinden dolayı, sağlık hizmetlerine, özellikle koruyucu ve önleyici hizmetlere erişimleri de önemli bir konudur. Kentin çeperlerinde yer alan, çoğunlukla en yakın mahalle/köye kilometrelerce uzak olan, dere ya da su kanallarının hemen yanına kurulan çadır yerleşim alanlarındaki mevcut barınma koşulları hem yetişkinler hem çocuklar için çeşitli risk ve tehlikeler barındırmaktadır. Bu alanda yapılan birçok araştırma çöplerin nadir toplandığını, ilaçlamanın çok seyrek yapıldığını, yeterli ve etkin sanitasyon sisteminin bulunmadığını, temiz içme ve kullanma suyunun yetersizliğini, elektriğin kısıtlılığını, bulaşıcı ve salgın hastalık riskinin yüksek olduğunu ve bu nedenle buralarda yaşayan topluluğun ve genel halk sağlığının risk altında olduğunu göstermektedir. Ne var ki rutin gerçekleştirilmesi gereken taramalar, kontroller ve tespitler oldukça ender yapılmaktadır. Sağlık hizmeti bu yörelere ve insanlara yeterince ve etkin bir şekilde ulaşmamaktadır. Ayrıca işçi sağlığı ve iş güvenliği kapsamında çalışma ortamındaki eksiklikler ve yüksek derecedeki riskler, tarım işçileri için sağlık sorunlarını daha sık yaşanır hale getirmektedir. Bu nedenle hanelerin ve çocukların iş veya yaşam ortamı kaynaklı sağlık sorunlarına ve ihtiyaçlarına yönelik önleme, müdahale ve koruma alan araştırmasının konularından olmuştur.

Anket kapsamında hanelerin ve çocukların sağlık hizmetlerine erişimi ve yaralanma durumları sorulduğunda birinci basamak tedavi hizmetlerine erişimin sınırlı ölçüde olduğu, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerine erişimin ise daha sorunlu olduğu durumuyla karşılaşılmaktadır.²⁴ Koruyucu sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim

²⁴ **Birinci basamak tedavi hizmetleri:** Hastaların evde ve ayakta tedavileridir. Bu hizmetler esas olarak yataksız sağlık kuruluşlarında ve koruyucu hizmetlerle bir arada verilir. Sağlıkta dönüşüm programı ile birlikte birinci basamak (hizmet sunumuna göre) sağlık hizmetini sunan üç temel kurum oluşturulmuştur; Aile Sağlığı Merkezi (ASM), Toplum Sağlığı Merkezi (TSM) ve 112 Acil Sağlık Hizmetleri olarak belirlenmiştir. **İkinci basamak tedavi hizmetleri:** Hastaların bir yataklı sağlık kuruluşunda (hastanelerde) yatırılarak tedavileridir. **Üçüncü basamak tedavi hizmetleri:** Özel bir yaş grubuna, cinsiyete ya da belli bir hastalığa

alan çalışmasında hiç rastlanılmayan bir hizmet alanıdır. Hanelerin sağlık hizmetlerinden faydalanmaları için ön koşul sosyal güvenlik kaydı veya genel sağlık sigortası bulunması, isteğe bağlı sigortalılık durumu ve Suriyeliler için geçici kimlik kaydı olduğundan araştırma kapsamındaki 209 haneyi temsil eden kişilere sosyal güvenlik kurumuna kayıt durumu sorulmuştur. Görüşülen hanehalkı temsilcilerinin beyanına göre yüzde 12,9'unun herhangi bir sigortaya kaydı bulunmamaktadır. Tüm hanelerin yüzde 38'i ise primi devlet tarafından ödenen genel sağlık sigortasından yararlanmaktadır. Tüm Türkiyeli hanelerin yüzde 81,4'ü bu sigorta türünü kullanmaktadır. (Grafik 19)

Grafik 19. Araştırma kapsamındaki hanelerin sosyal güvenlik durumları (yüzde)

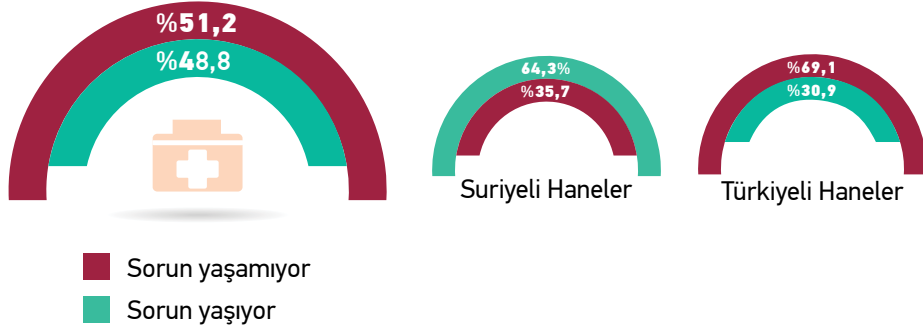
Bir diğer önemli bulgu Suriyelilerin yüzde 80'inin geçici koruma kaydı ile sosyal güvenlik kapsamında olmasıdır. Suriyeli hanelerin yüzde 18,8'i, yani neredeyse dörtte birinin sosyal güvenlik kaydı bulunmamaktadır.²⁵ Bunun geçici koruma kaydının bulunmaması nedeniyle olabileceği düşünülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Türkiyeli haneler için *"kayıtlı değil"* cevabının sigortası yok anlamına geldiğidir. Sosyal güvencesinin olduğunu beyan edenlere hanedeki diğer bireylerin bu güvenceden yararlanma durumu sorulduğunda yüzde 94 oranındaki çoğunluk tüm fertlerin yararlanabildiği cevabını vermiştir. Bu analize *"herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı değil"* cevabı veren 27 hane dahil değildir. Yani bu bulgu herhangi bir kuruma kaydı bulunarak sosyal güvencesi bulunduğunu beyan eden 182 hanenin bireylerini kapsamaktadır.

Mevsimlik tarım işçiliği için göç eden Türkiyeliler ve geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin çalışmak için gittikleri yörelerde sağlık hizmetlerinden yararlanmada sorun veya zorluk yaşama durumları sorulduğunda gelen cevaplara göre yüzde 51,2'si sorun yaşamadığını beyan etmiştir. Suriyelilerin yüzde 35,7'si, Türkiyelilerin ise yüzde 69,1'i sorun yaşamadığını dile getirmiştir. Sorun yaşadığını söyleyen yüzde 48,8'in ise yüzde 64,3'ü Suriyeli, yüzde 30,9'u Türkiyeli hanelerdir. (Grafik 20)

yakalanan kişilere, o konuda en geniş imkanlara sahip yataklı tedavi kuruluşlarında verilen tedavi hizmetidir. Bu hizmetler, genellikle özel dal ya da eğitim hastanelerinde verilir. (Sağlık Bakanlığı "Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağılı Birimler Yönetmeliğinde Değişiklik" Resmi Gazete Sayı: 30431)

²⁵ Araştırma örneklemine dahil olan Suriyeli hanelerde kimlik kaydı olmayanların oranı yüzde 11,6'dır (bkz: Bölüm 2 sayfa 25)

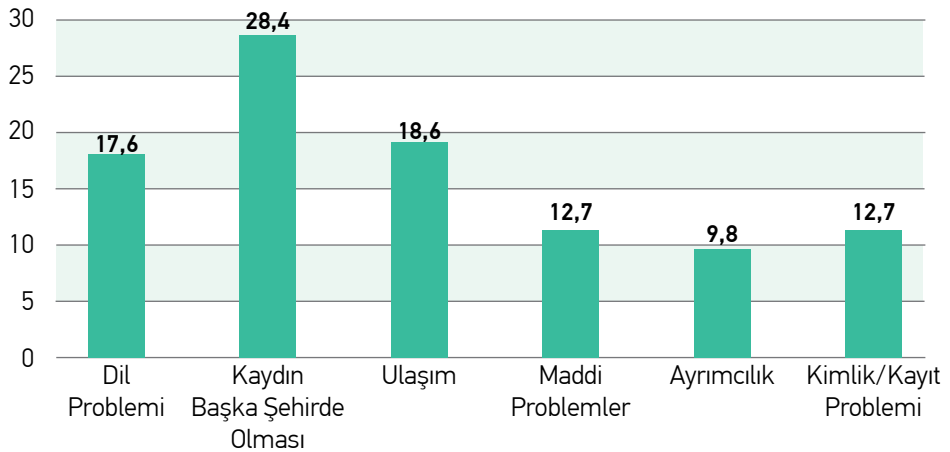
Grafik 20. Araştırma kapsamındaki hanelerin sağlık hizmetlerinden yararlanmada sorun yaşama durumu (yüzde)

Sağlık hizmetlerine erişimde ve hizmetlerden yararlanırken ortaya çıkan sorunlar birkaç başlık altında ifade edilmiştir:

- Dil engeli
- Başka bir ilde kayıt yaptırmak
- Ulaşım
- Finansal zorluklar
- Ayrımcılık
- Kimlik belgelerinin yokluğu / tescili

Grafik 21. Araştırma kapsamındaki hanelerin sağlık hizmetlerinden yararlanmada sorun yaşama nedenleri (yüzde)

Sağlık hizmetlerinden yararlanma sorunları daha çok Suriyeli göçmenler için ağırlık taşıdığından, en önemli sorun kimlik kaydının başka bir ilde olması ya da kimlik kaydının olmamasıdır. Suriyeli hanelerin yüzde 40,3'ü kayıtlarının başka şehirde olmasının, yüzde 22,2'si dil probleminin ve yüzde 18,1'inin de kimlik/kayıt probleminin sağlık hizmetlerinden faydalanmada engel teşkil ettiğini söylemiştir. Türkiyeli haneler açısından ise yüzde 56,7'si ulaşım sıkıntısına, yüzde 26,7'si maddi sorunlara işaret etmiştir.

Anket çalışmasına ek olarak yürütülen yüz yüze görüşmelerde benzer bir şekilde sağlık kurumlarına en yoğun olarak yeni doğan ve çocuk sağlığı, gebelik ve doğum ile kazalar gibi acil durumlar için gidildiği ifade edilmiştir. Çok nadir, ameliyat durumlarında ikinci basamak tedavi için kurumlara erişim sağlandığı, üçüncü basamak tedavilere ise hiç başvurulmadığı paylaşılmıştır. Koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında ise kamu kurumları tarafından sadece çocukların aşılması ve yeni doğan/bebek temel sağlık verilerinin takibi söz konusudur. Özellikle gebelik tanısı, takibi, aile planlaması, engellilik durumu ve teşhisi, salgın ve bulaşıcı hastalık tespiti ve halk sağlığının korunması, gıda güvenliği ve beslenmeye dair bilinçlendirme çalışmaları en çok ihtiyaç olan sağlık konularıdır. Ne var ki şehir ve ilçe merkezinden uzak, ulaşım imkanları ve bütçeleri kısıtlı veya olmayan, eğitim seviyesi düşük, günde 11 saati ve haftada 6 günü bulan çalışma süreleri bu hanelerin sağlık kurumlarına erişimi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle gezici sağlık hizmetleri (mobil ekipler) dışında koruyucu sağlık hizmetlerinden faydalanmaları mümkün görünmemektedir.

“ Ambulans dışında sağlık kurumu görmeyenler

56 yaşındaki Türkmen Hatice, 15 çocuğu arasından 3 kızı 5 oğlu ile Halep'teki köyünden Adana'ya gelmiş; tam 2 yıl 9 ay önce. Dedesi Bilecik'li Tosunlardan. Arapça, Kürtçe ve Türkçeyi çok iyi derecede konuşuyor. Ama çocukları sadece Arapça biliyor. Bu sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri için büyük engel. Hastaneye sadece hasta olduklarında gittiklerini ama dil sorununun olduğunu, tercümanın ya olmadığını ya da az sayıda olduğunu anlatıyor. Suriyelileri kabul etmediklerini ya da baştan savdıklarını, bu nedenle hiçbirinin çok hasta olmadıkça bu kurumlara gitmediklerini söylüyor. Hatice'nin bir kızı ileri derecede engelli olduğu için hastanede yatıyor. Bir diğer kızı da ağır fiziksel engelli. Çadırda onlarla birlikte yaşıyor. Bakımını zor koşullarda yapmaya çalıştıklarını ama ellerinden pek bir şey de gelmediğini paylaşıyor. Sağlık ekiplerinin bebeklerin aşılması için çadır yerleşimlerine geldiğini, kızının engelli olduğunu gördüklerini ama hiç ilgilenmediklerini söylüyor. Sağlık sistemine güveninin olmamasının nedenlerini böyle sıralıyor.

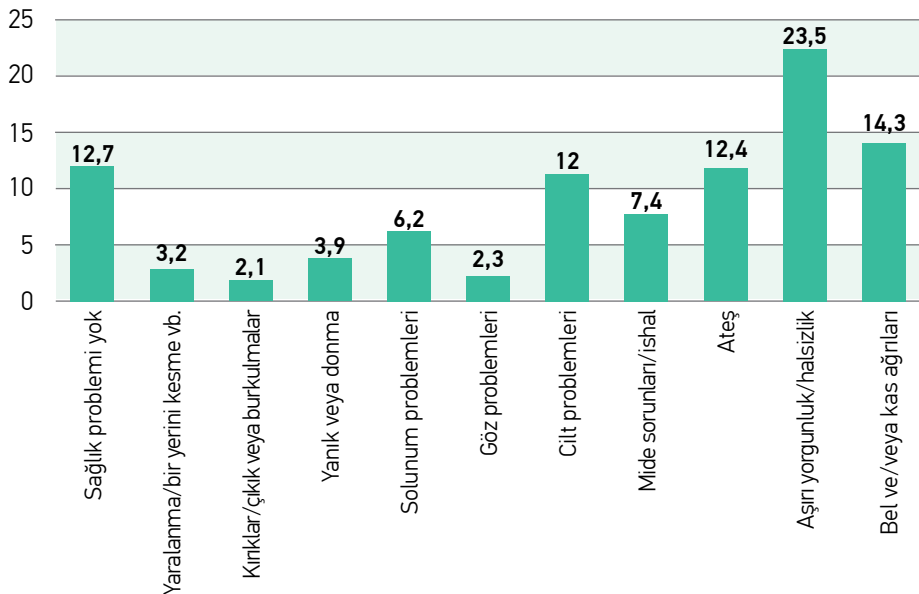

Suriyeli doktorlar

Çadır yerleşimlerinde Suriyeli kadınlarla yüz yüze yaptığımız görüşmelerde sağlık hizmetlerinden faydalanma durumlarını soruyoruz. Farklı zamanlarda farklı çadır bölgelerinde hep aynı cevap geliyor; “doğum olacağı zaman ambulans çağırıyoruz, geliyor, hastanede doğum yapıyoruz”. Gebeliğin ilk anından doğuma kadar ki süre zarfında ise kontrole hiç gitmiyorlar, gidemiyorlar. Bir neden olarak “hastanelerde Arapça tercüman yok. Hem duyduk hem yaşadık. Dil büyük engel, sorun oluyor” diyorlar. Bir kadın “sırf sosyal yardım almak için kimlik değiştirdik, öyle duyduk. Ama şimdi nereye başvuracağız bunun için, bilmiyoruz” diyerek bilgi eksikliklerini veya yönlendirme ihtiyaçlarını ortaya koyuyor. Çocukları hastalandığında “Suriyeli doktora” gittiklerini anlatıyorlar. 20 TL muayene ücreti verdikleri bu poliklinikleri nasıl bulduklarını ve oradakilerin doktor olduğunu nasıl bildiklerini, nasıl güvendiklerini sordüğümüzda; “Suriyeli çok doktor var burada. Suriye’de ismi biliniyor, tanıdıklarımız tavsiye ediyor, tanıyorlar”.

Tarım işçisi hanelerin yaşam ve çalışma koşulları bu hanelerin sağlık hizmetinden yararlanmalarını daha elzem kılmaktadır. Anket çalışmasında “çocuklarınız bugüne kadar çalışmaktan kaynaklı herhangi bir sağlık problemi yaşad mı?” sorusuna verilen cevaplar (Grafik 22) çocuk işçiliğinin hem çocukların sağlıkları üzerindeki olumsuz etkilerini hem de işçi sağlığı ve iş güvenliği koşullarının yetersizliğini ortaya koymaktadır. Birden fazla cevabın verilebildiği bu soruya gelen cevaplar yüzde 23,5 ile “aşırı yorgunluk ve halsizlik”, yüzde 14,3 ile “bel/kas ağrıları”, yüzde 12,4 ile ateş, yüzde 12 ile “cilt problemleri”, yüzde 7,4 ile “mide sorunları ve ishal”, yüzde 6,2 ile “solunum problemleri”dir. Yüzde 12,7 oranında da herhangi bir olumsuzluk yaşamadığını beyan edenler olmuştur.

Grafik 22. Çocukların çalışma kaynaklı yaşadıkları sağlık sorunları (yüzde)

3.4

Toplumsal Cinsiyet ve Çocuk İşçiliği

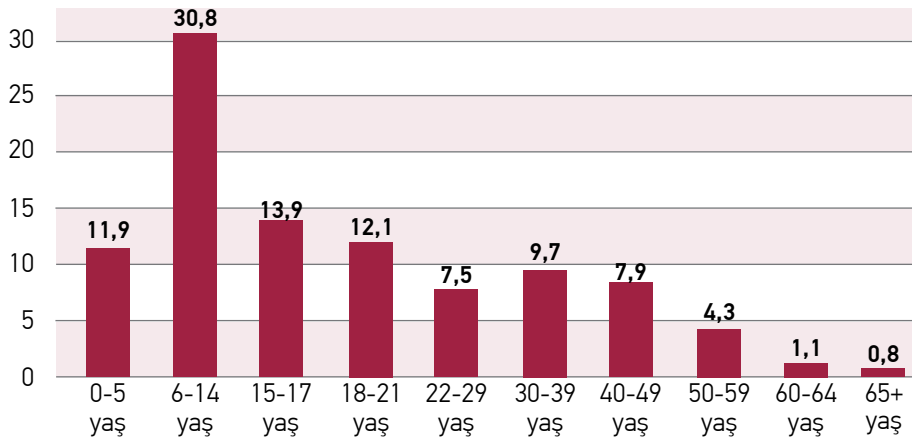
3.4.1 Tarım İşçisi Hanelerde Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyet

Mevsimlik tarımsal üretimde kadın emeği haneler için önemli bir gelir kaynağı iken, işverenler için ucuz işgücü deposu olarak değerlendirilmektedir. Tarımsal üretimde kadın emeğinin ataerkil ilişkiler içinde kontrol ve denetimi ise tamamen hane reisi erkeklerle bırakılmış durumdadır (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2018). Kız çocukları küçük yaşlardan itibaren tarım işçiliği yapmaya başlamakta ve çocuk işçiliğinin önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar. Mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin ve işçilik riskinin yaşandığı hanelerin sosyo-ekonomik profillerini araştıran ve analiz eden bu araştırma tarımda çocuk işçiliğinin kız ve erkek çocuklar için farklı yaşandığını ve farklı sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Raporun bu bölümü, tarım işçisi hanelerde kadın olmanın anlamı ve çocuk işçiliği bağlamında erkek olmaktan farkı incelemektedir. Analiz Suriyeli göçmenleri de içeren bilgiler sunmaktadır.

Kadınların mevsimlik tarım işçiliğindeki yerini değerlendiren çalışmalar, kadınların iş günlerinin uzunluğuna, yemek, temizlik, çocuk bakımı gibi yeniden üretim faaliyetleri olan pek çok işin kadınların omuzlarında olduğuna ve çadır koşullarından gerçekleştirilen bu faaliyetlerin kadınlar için ekstra zaman ve emek maliyetine vurgu yapmaktadır (Çınar, 2014; Çelik vd., 2015). Kadınlar günde ortalama 16-18 saat çalışırken, bu uzun çalışma gününde en büyük yardımcıları kız çocuklarıdır. Kız çocukları yemek yapma, ekmek pişirme, su taşıma, odun toplama, ateş yakma, çadır temizliği gibi işleri yapmaktadırlar. Ayrıca, kendilerinden küçük kardeşlerinin bakım sorumluluğunu da onlarıdır (KEİG, 2015).

Araştırma kapsamında bilgi toplanan 209 hanede incelenen 1760 kişinin 877'si, yüzde 49,8'i kadındır. (Grafik 23) Araştırma kapsamındaki kadın nüfusu tüm örnekleme benzer özellikler taşımaktadır; 18 yaş ve altı kız çocuklarının sayısı kadın nüfusunun yarısıdır (yüzde 56,6).

Grafik 23. Yaş gruplarına göre kadınların dağılımı (yüzde)

Kız çocukları ve genç kadınların ağırlıklı olduğu kadın nüfusunun aktivitelerinin neler olduğuna bakıldığında, toplam kadın nüfusunun yüzde 57,8'i (507 kişi) tarım işçisi olarak çalışmaktadır ve bunun yüzde 20,8'i, yani 180'i çocuk olarak beyan edilmiştir. Kadınlar içinde öğrenci olanların oranı ise sadece yüzde 5,2'dir. (Tablo 7)

Tablo 7. Kadınların çalışma durumu

Çalışma durumu	Sayı	Dağılım (yüzde)
Tarım dışı işlerde işçi	1	0,1
Ev kadını	61	7
Ev ekstenli çalışma	54	6,2
Öğrenci	46	5,2
İşsiz	1	0,1
Yaşlı	9	1
Engelli	9	1
Tarım işçisi	507	57,8
Hasta	9	1
Çocuk	180	20,5
Toplam	877	100

“ Dilan: Yazık olan çocukluk, yok olan yetenekler...”

Çadır yerlerinde çocukların sayısı hep yetişkinlerden fazladır; çoğu birkaç yıl içinde işçi olacaklardır. Çoğu zaman 5-6 yaşındaki çocukların kucaklarında kardeşlerini taşıdıklarını görürsünüz. Anneleri tarlada çalışırken bebeklere bakmak çocukların işi olur. Bu manzara Türkiyeli veya Suriyeli hane olsun çok fazla değişmez. Bu çadır yerlerinden birinde Suriyeli göçmenlerle anket yaparken 12 yaşındaki Dilan ile tanıştık. Arapça konuşan komşularından Arapça öğrenen bu kız çocuğu bize tercümanlık yapmak istedi, yanımızdan hiç ayrılmadı. Dilan 5. sınıfa kadar okula gittiğini ama sabahtan akşama kadar tarlada çalıştığı için okula artık gidemediğini anlattı bize. Ailesi Dilan'ın kazandığı gelire ihtiyaç duyduğu için onu okuldan almış. Etrafında konuşulan Arapça ve Kürtçe olmak üzere iki dili de öğrenecek kadar zeki ve becerikli olan bu çocuk çalıştığı ve eğitime devam edemediği için yoksulluk döngüsünden kurtulamıyor.

18 yaş altı kız çocuklarının ne tür faaliyetlerle meşgul olduklarını gösteren Tablo 8 ise, bu yaş grubunun neredeyse yarısının tarım işçisi olduğuna işaret etmektedir. 6-14 yaş grubunu kız çocuklarının yüzde 17'si öğrenci iken, yüzde 47,8'i tarım işçisidir. 15-17 yaş arasında kız çocuklarının neredeyse tümü tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Kız çocuklarının çalışmadıkları zamanlarda ev işleri ve çocuk bakımında annelerine veya diğer yetişkin kadınlara destek olduklarını ve bu şekilde hanelerinin geçimlerine katkıda bulundukları yukarıda da vurgulanmıştır. Kadın emeği tarım işçisi haneler için vazgeçilmezdir ve bu emeği kontrol etmek için çok çeşitli yöntemler kullanılmaktadır.

Tablo 8. Age groups and activities of girls under 18 years of age

0-5 yaş arası		6-14 yaş	15-17 yaş	Toplam
Tarım dışı çalışma	0	0	1	1
	0	%0	%0,8	%0,2
Ev eksenli çalışma	0	17	8	25
	0	%6,3	%6,6	%5
Öğrenci	0	45	1	46
	0	%16,7	%0,8	%9,3
Engelli	0	3	1	4
	0	%1,1	%0,8	%0,8
Tarım işçisi	0	129	109	238
	0	%47,8	%89,3	%48
Çocuk	0	0	2	2
	0	%0	%16	%0,4
Hasta	104	76	0	180
	%100	%28,1	%0	%36,3
Toplam	104	270	122	496
	%100	%100	%100	%100

► Göçmen Kadınlar

Göç, kadın ve kız çocuklarının hem yaşam hem de çalışma pratiklerinde önemli değişimler yaratmaktadır. Adana'da araştırma kapsamında incelenen topluluk Suriye'de de kırsal alanlarda yaşayan ve kendi topraklarında küçük ölçekli tarım yapan hanelerden oluşurken bazı hanelerin tarımsal üretime katılmaları ise göç sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Göç bu hanelerdeki bireylerin tarımsal üretimde çalışmaya başlamalarına ve zorlu çalışma koşullarında hayatlarını devam ettirme mücadelesinin daha da çetinleşmesine neden olmuştur. Orta sınıf mesleklere mensup bireylerin tarlalarda, bahçelerde günlük yevmiye kazanmak için çalıştığına sık sık rastlanmıştır. Birçok Suriyeli hanede, erkek, kadın, çocuk ve bazen hamile, engelli, yaşlı herkes çalışma sürecine katılmaktadır.

Kayıtdışlığın, güvencesizliğin, sömürü ve ihlallerin normal koşullar ve gerçeklik haline geldiği mevsimlik tarımsal üretimin çalışma pratiğinde, göçmen olmanın üzerine bir de kadın olmak ek yükler, zorluklar, sömürü getirmektedir. Bir önceki bölümde de altı çizildiği üzere kadınların ve kız çocukların çalışma saatleri yalnızca tarlada geçirdikleri zamanla ölçülmemeli, ev içinde gerçekleştirdikleri yeninden üretim faaliyetleri için harcadıkları zaman göz ardı edilmemelidir. Kadınların hane içinde gerçekleştirmek zorunda oldukları faaliyetler bazen onların ücretli istihdama katılmalarını da engellemektedir. Kadınların çalışmama nedenleri çeşitlilik gösterse de ev içi işler ön plana çıkmaktadır. Nedenler arasında çocuk bakma, hamile, hasta ve yaşlı olmak, ev işleri ve yaşlı olmak çoğunluktadır. Örneğin, çalışmayan 22-29 yaş grubu kadınların yüzde 70'i çalışmama nedeni olarak

çocuk bakımına işaret etmektedir. Bu neden 30-39 ve 40-49 yaş arasındaki kadınlar için de ön plandadır. 50-59 yaş arasındaki kadınlar için çalışmamanın nedeni olarak sağlık sorunları ön plana çıkmaktadır. Suriye'den göçün kadın istihdamı üzerine yarattığı en çarpıcı gelişme, kadınların normal koşullara göre ücretli işlerde yüksek oranlarda çalışmalarıdır. İstihdam dışında kalan kadınların görevi ise çalışan hanehalkı üyelerinin bakım ve yeniden üretim görevlerini yerine getirmektedir. Bu açıdan göç kadınların hem ücretli hem de ücretsiz emekleri üzerinde önemli bir baskı yaratmakta, hanelerin ayakta kalma stratejileri büyük oranda kadınların omuzlarına yüklenmektedir.

“ Öğlen Yemeği Evden...

Tarım işçiliği yapan ve çadır yerlerinde yaşayan Türkiyeli olsun Suriyeli olsun aileler benzer ekonomik ve sosyal bir yapıya sahiptir. Tarlada geçirilen uzun günlük çalışma saatlerini küçük çay ve yemek molaları ile bölen işçileri öğlen yemeklerini evden yanlarından getirmektedir. Özellikle yazın sıcaklığında Adana gibi bir yerde yemeklerin bozulmadan korunması bir sorun oluştururken, tarım işçisi ailelerde işçilerin bakım ihtiyaçları evde kalan kadınların ücretsiz çalışması ile karşılanmaktadır. Ailelerinin günde üç öğün beslemek zorunda olan kadınlar, ekmeği evde kendileri yaptıklarından aslında günün çok uzun bir zaman yemek pişirmek için harcamaktadırlar. Ailelerin minimum 5 kişilik olduğu düşünüldüğünde, kadınların çadır yerlerinden gerçekleştirdikleri yeniden üretim faaliyetleri ciddi bir emek ve zaman gerektirmektedir.

Evlilik kızların çocukluktan yetişkinlik hayatına adım atmasında önemli yüksek bir öneme sahiptir ve aslında evlilik yoluyla kadınlar, kurulu ataerkil değerlerin taşıyıcıları ve bir sonraki kuşaklara aktarıcıları haline gelmektedirler. Kadınlar bunu daha çok annelik ve eşlik konumları üzerinden yerine getirirler. Suriye toplumunda da geleneksel ataerkil değerler kadınların hem hanedeki hem de toplumdaki konumunu annelik ve eşlik üzerinden tanımlamaktadır. Bu tutumun en bariz sonuçlarından birisi, bir sonraki bölümde detaylıca ele alınacak olan eğitim olanaklarına kızların ve erkek çocukların eşitsiz bir şekilde erişimidir. Buna ek olarak kadınların medeni durumu hem ev içi hem de işgücü piyasası konumlarını yakından etkileyen bir faktör olarak görülmektedir.

Adana'da tarım işçiliği yapan Suriyeli topluluk, kız çocuklarının genel olarak erken yaşlarda evlendirildiği, birden fazla eşle evliliklere (kumalık) sık rastlanan ve kadın başına düşen çocuk sayısının fazla olduğu bir topluluk olarak tanımlanabilir. Yapılan görüşmeler ve gözlemler göçün kadınların evlilik yaşlarında herhangi bir değişiklik yaratmadığını göstermiştir. Fakat Suriye'den gelen farklı etnik ve kültürel gruplardaki kadınların evlilik yaşlarına ilişkin farklı pratikler olması dikkat çekicidir. Bazı gruplarda kadınların 20 yaşından önce evlendirilmediği öne sürülmüşken bazı gruplar 15 yaşından itibaren evlilikleri onaylamaktadır. Göçmen topluluklarda, göçün hanenin yaşamı üzerinde yarattığı riski yok edene kadar hanehalkı üyelerinin haneden ayrılmasına izin verilmeyeceği gibi bir yaklaşıma Adana'da rastlanmamıştır. Geleneksel pratiklerin; düğün, doğum gibi devam ettirildiği söylenebilir. Birkaç görüşmede Suriyeli kadınların Türkiyeli erkeklerle

evlenmesinin istenmeyen bir durum olduğu paylaşılmış ve bunun nedeni olarak eğer bir gün Suriye'ye dönülürse Türkler ile evli kadınların Türkiye'de kalmak zorunda kalacağı olmuştur. Buna engel olmak için, bazı durumlarda genç kızların Türkiyeli erkeklerle evlenmesi olasılığı nedeniyle apar topar evlendirildikleri de belirtilmiştir.

► Ücretler ve Ataerkil Kontrol

Tarımsal üretimdeki işçilik ücretlerinde kadın ve erkek arasında bir fark olmamakla beraber ücretler açısından kadınların herhangi bir söz hakkı olmadığını ve ücretlerin hanenin reisine ödendiğini belirtmek gerekir. Tarım işçiliğinin organize edilmesinde en belirgin özellik bu işin ekipler halinde yapılması ve tarım aracısı denilen kişinin bu ekipleri kurarken hangi haneden kaç kişinin işe gideceği üzerinde belirgin bir karar alma gücü bulunmasıdır. Bu kararlar genellikle hane reisi ve tarım aracısı tarafından alınır ve ücretler de tarım aracısı tarafından hane reisine ödenir. Hane içinde çoğunlukla kadınların ve çocukların çalışıyor olduğu durumlarda bile tarım araçları ücret ödemelerini hanenin erkek reisine yapmaktadır. Adana'ya Şanlıurfa'dan gelen tarım işçilerinin yaşadığı bir çadır alanında 40-45 yaşlarında Suriyeli bir erkek kendisinin çalışmak için çok hasta ve yaşlı olduğunu söyledikten sonra, iki oğlu ve kızının tarlalarda çalıştığını, ama onlara yapılan ödemeleri kendisinin takip ettiğini ifade etmiştir. Başka bir görüşmede, hane reisi olarak tanıtılan erkeğin tarla işinde çalışmadığı, ama hanenin çalışan bireylerinin ücretlerinin hanenin babasına ödendiği söylenmiştir. Erkek tarım araçları, özellikle kadın ve çocuk işçilerin ücretlerini hanenin erkeğine ödeyerek, ataerkil hegemonyayı güçlendirmektedir. Kadın ve çocukların emekleri ise erkek egemenliğinin devamlılığı için araçsallaştırılmıştır. Hanenin yetişkin erkeklerinin çalışmadıkları ve hanenin geçiminin kadınlar ve çocuklar üzerinden yürütüldüğü durumlarda bile bir haneden kaç kişi ve kimlerin çalışacağı sadece erkeklerin bir araya geldiği ortamlarda kararlaştırılmaktadır. Bir hanede çalışan bireylerin ücretleri o hanenin erkek reisine ödendiğinden, erkeklerin hanenin geçimini sağlamadıkları ortamlarda bile ataerkilliğin temel dinamikleri korunarak devam ettirilmektedir. İş ayarlamaları ve ücret ödemeleri üzerinden erkekler arasında kurulan bu güç birliği, kadınlar ve çocuklar üzerinde kurulan ataerkil kontrolün devamını tesis etmektedir.²⁶ Kadınların ve çocukların tamamen dışlandıkları bu ilişki ağları sayesinde kadınların ve çocukların hem emeklerine el konulduğu hem de emekleri erkek egemenliğinin devamlılığı için araçsallaştırıldığı görülmektedir.

²⁶ Bu maskülen aura denen bir durum yaratmaktadır. *Maskülen aura*, kavramı burada mevsimlik tarım işçisi hanelerdeki kadın ve çocuklar üzerindeki ataerkil kontrolü açıklamak için kullanılmaktadır. Maskülen aura kadının emeğinin görünmez kılınmasına neden olmaktadır. Kadınlar erkeklere bağımlı halde olmanın yanısıra kendi varoluşlarını da hissetmemekte, bu bağımlılık ilişkisini içselleştirmektedirler.

3.4.2 Eğitim, Çocuk Algısı ve Çocuk İşçiliği

Yakın Ertürk “*çocuk olgusunun kategorik parçalanmışlığı*” olarak tanımladığı çocuk kimdir sorusuna yanıtlardaki karmaşayı “1) *çocukluk kronolojik yaşın dışında bir anlam taşımakta*; 2) *her çocuk ‘çocukluğunu’ yaşayamamaktadır. O halde, çocukluk doğal bir gerçeklik değildir, tarihsel süreç içinde, toplumsal koşullara bağlı olarak ortaya çıkan çelişik bir olgudur.*” şeklinde özetlemiştir. Ertürk ayrıca “...aile temelinde örgütlenmiş olan üretim sistemlerinin çözülmesi ile hanehalkı üyelerinin bireyler olarak emeklerini satmak zorunda kalmalarıdır. Bu süreç içinde çocuklar, pazarda talep edilen ucuz işgücü olarak, aileleri için bir nakit kaynağı olmuşlardır.” diyerek çocuk işçiliğini hanelerin çocuk kimdir sorusuna cevapları ile tekrar değerlendirme gerekliliğine vurgu yapmıştır (Ertürk, 1996). Çiğdem Kağıtçıbaşı’nın koordinasyonunda 1979’da Kore, Filipinler, Tayland, Singapur, Tayvan, Türkiye, Endonezya, ABD, Almanya’da 20 binden fazla evli kişi ile yapılan görüşmeler ile veri toplanan **Çocuğun Değeri Araştırması** ise kişilerin çocuk sahibi olma konusundaki isteklerini, çocuklarına atfettikleri değerleri ve doğurganlık tercihleri gibi konuları incelemiştir. Belirlenen değer tiplerinden biri çocukların hem küçükken hem de büyüdüklerinde hanelere sağladıkları ekonomik fayda olan “*çocuğun ekonomik değeridir.*” Araştırma az gelişmiş ülkelerde ve gelişmiş ülkelerin kırsal kesimlerinde ebeveynlerin yaşlandıktan sonra kendilerine bakabilecek çocuklar yetiştirmeyi hedeflediklerini ortaya koymuştur. Ayrıca çocuğa ekonomik değer atfeden ailelerin istedikleri çocuk sayıları daha yüksek çıkmıştır (Kağıtçıbaşı, 1981).

Çocuk ve çocukluk kavramları ile bu bağlamda birey ve toplumların algı, tutum ve kültürleri üzerine yapılan birçok araştırmadan sadece ikisi olan bu çalışmaların altını çizerek raporun bu bölümünde, tarım işçisi hanelerdeki çocukların çalışma ve eğitim durumları ile bu hanelerde yaşayan çocuklara ilişkin algıya dair bulgulara yer verilecektir. Tekrar hatırlamak gerekir ki araştırma kapsamında incelenen 209 hanedeki 1760 kişinin 991’i çocuktur ve bu çocukların 769’u zorunlu eğitim çağındadır. Zorunlu eğitim çağındaki çocukların yüzde 46’sı Türkiyeli (356 çocuk), yüzde 54’ü Suriyeli’dir (413 çocuk).

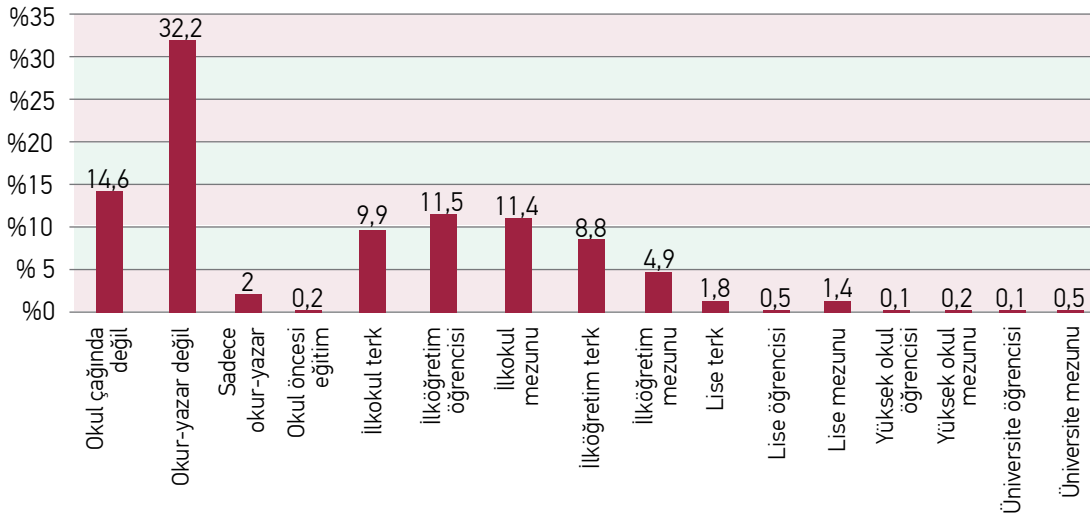
► Eğitim

Türkiye’nin de imzacısı olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin (ÇHS) 28. maddesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 42. maddesi, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan 18 yaşın altındaki tüm bireyleri kapsamakta olup, devletin eğitimle ilgili tüm hizmetlere erişim ve hakların teminini sağlamak yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Ne var ki bu araştırma kapsamında incelenen mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerde eğitim seviyesinin çok düşük olduğu ve hatta birçok bireyin zorunlu eğitimi dâhi tamamlamadığı görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki 209 hanedeki tüm bireylerin eğitim durumlarına bakıldığında üçte birinin (yüzde 32) okur-yazar olmadığı görülmektedir. Bu grubun yüzde 39’unu 6-17 yaş arası çocuklar, yüzde 61’ini yetişkinler (18 yaş üstü) oluşturmaktadır. Buna

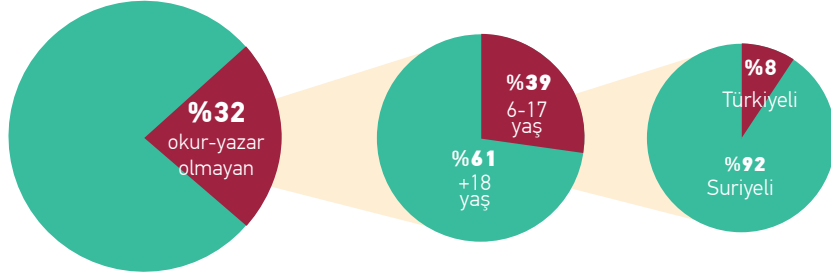
göre, toplam çocuk nüfusunun yüzde 22,4'üne denk gelen zorunlu eğitim çağındaki 222 çocuğun okur-yazar olmaması eğitim hakkı ve eğitime erişim açısından önem verilmesi gereken bir durumdur. Burada en çarpıcı bulgu okur-yazar olmayan 6-17 yaş grubundakilerin çoğunluğunun (yüzde 92) Suriyeli çocuklar olmasıdır. 18 yaş üstü yetişkin nüfusunun (769 kişi) ise neredeyse yarısı (yüzde 44) okur-yazar değildir. (Grafik 24) Türkiyeli-Suriyeli dağılımı yarı yarıyadır. Yine aynı grupta ilkokul ve ilköğretim mezunu oranı yüzde 29'dur. Suriyeli yetişkinler bu oranın yüzde 46'sını oluşturmaktadır. Sadece okur-yazar olanların oranı ise yüzde 0,3'tür (29 kişi). Bu 29 kişinin ise 20'si Türkiyelidir.

Grafik 24. Araştırma kapsamındaki hanelerdeki tüm bireylerin eğitim durumu (yüzde)

Tüm hanelerdeki ilkokul mezunu oranı yüzde 11,4'tür. Bu oranın yüzde 45'ini Türkiyeliler, yüzde 55'ini Suriyeliler oluşturmaktadır. Ortaokulu da kapsayan, yani sekiz yıllık zorunlu ilköğretim mezunları oranı ise yüzde 4,9 ile oldukça düşüktür. İlkokul terk yüzde 9,9, ilköğretim terk ise yüzde 8,8'dir. Sadece okur-yazar olan kişi sayısı bile bir elin parmaklarını geçmemektedir. Özetle, araştırma evreninin üçte biri okur-yazar olmayıp sadece üçte biri sınırlı bir eğitim almıştır.

Hanelerdeki tüm bireylerin yüzde 32'sinin okur-yazar olmadığı görülmektedir. Bu grubun yüzde 39'unu 6-17 yaş arası çocuklar, yüzde 61'ini yetişkinler (18 yaş üstü) oluşturmaktadır. Okur-yazar olmayan 6-17 yaş grubundakilerin çoğunluğunun yüzde 92'si Suriyeli çocuklardır.

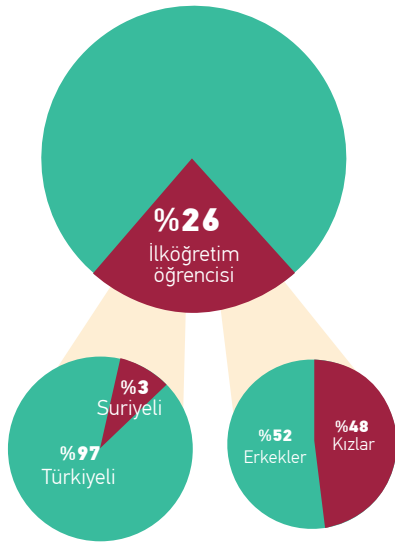
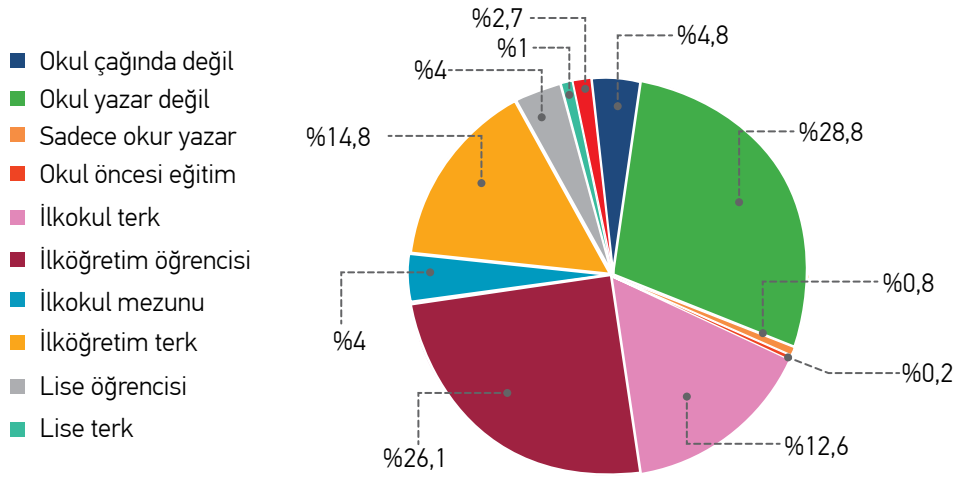

Özellikle bir arada yaşayan topluluklarda ebeveynlerin veya yetişkinlerin düşük eğitim seviyeleri çocukların eğitime erişimlerini veya devamlarını da yakından etkilemektedir. Yetişkinlerin eğitim seviyeleri ve devletin zorunlu eğitime kayıt ve devam konusundaki yaptırımlarının zayıf ve yetersizliği ve teşviklerin kırsala ulaşamaması bu hanelerdeki çocukların eğitim sistemine erişimini engellemektedir. Tarım işçisi hanelerle yapılan görüşmeler çocukların -özellikle erkek çocukların- eğitime erişiminin ancak kazanç ya da sosyal statünün göreceli yüksekliği durumunda gerçekleştiğini ortaya çıkarmıştır. Az sayıda olsa da tarım aracısının bazı çocuklarının (genellikle erkek) ya da Şanlıurfa, Mardin gibi şehirlerde toprak, iş ya da ev sahibi olup, mevsimlik gezici tarım işçiliği için Adana'ya bir süre için göçen hanelerdeki çocukların okula gittikleri gözlemlenmiştir.

“ Siz niye okula gitmiyorsunuz? ”

Tarım elcisinin çocuğu 9 yaşındaki Mustafa bu sene akraba beş çocuk ile ilk defa okula gitmeye başlamış. Çadır yerleşim alanında yaşayan 3 ailenin altı çocuğunun en yakındaki ilköğretim okuluna gidebilmesi için ayda toplam 600 TL öğrenci taşıma servisine ödeme yapıyor. Okula gidiş sorunu böylece çözüldünc 9 yaşındaki Mustafa birinci sınıfa başlayabilmiş. Hanelerle görüşmelerimiz bitince işlek anayolun hemen kenarına kurulmuş çadırlardan çıkıp aracımıza doğru yürüyor. Öğleden sonra 3 civarı. Mustafaların okul servisi çadır yerleşimine varıyor. Sırtlarında çantalar, üstlerinde okul formaları ile 6 çocuk sırayla servisten iniyorlar. Okula gitmeyen, gidemeyen diğer çocukların arasında oldukça farklı görünüyorlar. Mustafa'nın küçük kız kardeşi koşa koşa işten değil okuldan gelen abisine sarılıyor. Hemen soruyoruz “buradaki arkadaşlarına öğrendiklerini, okulu anlatıyor musun?”. Tüm masumiyeti ile cevap veriyor; “evet, siz neden okula gitmiyorsunuz diyorum”. Yaştlarının üçüncü sınıfta olduğu yaşta ancak okula gidebilme imkanı olan Mustafa'nın okulda en çok sevdiği şeyin öğretmeni olduğunu söylerken gözlerindeki ışıltıyı görüp bir sonraki görüşmelerimiz için çadır alanından çıkıyoruz.

Grafik 25. Araştırma kapsamındaki hanelerdeki 6-17 yaş aralığındaki çocukların eğitim durumu (yüzde)

Yaşa ve cinsiyete göre dağılıma bakıldığında zorunlu eğitim çağındaki (6-17 yaş) çocukların sadece yüzde 26'sı (201 çocuk) ilköğretim öğrencisidir. Bu oranın yüzde 97'si Türkiyeli (195 kişi), yüzde 3'ü Suriyeli (6 kişi) çocuklardır. İlköğretim öğrencilerinin yüzde 52'si erkek, yüzde 48'i kız çocuklardır. 6-17 yaş grubundaki Suriyeli kız çocuklarının (212 kişi) sadece yüzde 1,4'ü (3 kişi) okula giderken Türkiyeli kız çocuklarının (180 kişi) yüzde 51,6'sı (93 kişi) ilköğretim öğrencisidir. Suriyeli oğlanların ise (212 kişi) sadece yüzde 1,4'ü (3 kişi) okula giderken Türkiyeli erkek çocukların (176 kişi) yüzde 58'i (102 kişi) ilköğretim okullarına gitmektedir.

Türkiye'de zorunlu eğitim çağındaki olan yani 6-17 yaş grubundaki çocuklara dair bu veriler ilköğretim (ortaokulu da kapsayan 8 sene) mezunlarının oranının sadece yüzde 4 olduğunu göstermektedir. Toplam 61 çocuğa karşılık gelen bu oranlar çadır alanında haneleri ve akranları ile birlikte yaşayan genç neslin eğitimsiz bir kuşağa dönüşüyor olduğuna işaret etmektedir. Çocuk işçiliğini önleme ekseninde en önemli giriş noktası olan eğitime erişimin en düşük seviyede yaşandığı ortadadır. Eğitime verilen değer, eğitime erişim/katılım için gösterilen çaba ile ilişkilendirilmektedir.

Okuyun hayatınızı kurtarın

Aralık 2017'de kış koşulları nedeniyle konaklamak iyice zorlaşan Adana Ovası'nda yaşamaya devam eden Şanlıurfa Suruçlu bir ailenin kız çocuğu ve annesine misafir oluyoruz. Çadırın içeresine bir önceki gün yağan yağmurun getirdiği çamur girmişti. 56 yaşındaki anne rahatsızlığı nedeniyle minderde oturuyordu. Halıları yıkayıp çadırın içini temizleme işini 27 yaşındaki kızının yaptığı belliydi. Annenin kendinden 10 yaş büyük olan eşi ile 14 yaşındayken evlendiğini ve 19'unda ilk çocuğunu doğurduğunu öğreniyoruz. Ardından 6 çocuk geliyor, en küçüğü 16 yaşında. 2 büyük abinin vefat ettiğini, bir sene önce vefat edenin 6 çocuğunun olduğunu paylaşıyorlar. Diğer 5 kardeş ise henüz evli değil. Kızın neden evlenmediğini sorunca, "onu bırakmam, benim halim ortada, iş yapamıyorum" diyor anne. Evde iş yapabilecek tek kadın olarak evlenmesine izin çıkmamış. Bir nevi annenin işçisi, ailenin ev işlerinin sorumlusu. Yıllardır tarım işçiliği yapan bu ailenin çocuklarının eğitim seviyesi bizi şaşırtıyor. Ailenin en küçüğü olan 16 yaşındaki oğlan ortaokul terk. 17 ve 19 yaşındakiler lisede, 21 yaşındaki üniversitede. 28 yaşındaki KPSS'ye hazırlanıyor. Kız ise 8. sınıfa kadar okumuş. Ailenin 18 sene önce, babanın beraber çalıştığı bir tanıdığının Adana Yeşilköy'deki çiftliğine çağırması ile göçtüğünü duyunca çocukların Adana'da okuduğunu anlıyoruz. Eğitime verilen bu değerın nedenini sorduğumuzda "Babam 5. sınıfa kadar gitmiş. Okuyun hayatınızı kurtarın der bize." yanıtı göçün, yoksulluğun, zor şartların isteği nasıl yok edemediğini gösteriyor.

Araştırma kapsamındaki tüm hanelerdeki 18 yaş üstü, yani yetişkin nüfusun eğitim seviyesinin düşüklüğü ile çocukların eğitim durumlarına dair yorumlama birlikte yapılmalıdır.

Hanelerle yapılan görüşmelerde çocuklarının okul durumu sorulduğunda, yanıtlar “*uğraştık ama sonuç alamadık*” etrafında şekillenmiştir. Görüşmelerin çoğunda gelen birbirine benzer yanıtlar şöyledir;

“Okula kayıt için muhtara ya da elciye söyledik, çocukların kimliklerini verdik, sonuç olmadı”,

“Okula uzağız, yürüyerek nasıl gidecekler, servise verecek paramız yok”,

“Otobüsle gitmek gerek, kızlar için güvenli değil”,

“Kalabalık aileyiz, yoksuluz, servis, kıyafet, çanta, ayakkabı gibi masrafları veremeyiz, çocuklar da çalışıyor, ancak geçiniyoruz”.

Yüz yüze yapılan görüşmelerde Suriyeli hanelerdeki yetişkinlerin birçoğunun Suriye’deyken ilkökul eğitimi aldıkları ve çocuklarının da Türkiye’ye göçten önce eğitime devam ettikleri ifade edilmiştir. Ağırlık yine erkeklerin eğitime erişimi ve devamı şeklinde olsa da kızların da belli bir yaşa kadar okula gönderildiği paylaşılmıştır. “*Devlet eğitime önem verir, herkesin okula gitmesini ister*” açıklaması birçok görüşmede ifade edilmiştir. Buna rağmen çadır alanlarında yaşayan Suriyeli hanelerin göç sonrasında çocuklarının neredeyse hiçbirinin ya eğitimlerine devam etmedikleri ya da hiç kayıt olmadıkları gözlemlenmiştir. Kırsal alandaki Suriyeliler için birçok sebebi bulunmaktadır. Özetle, Suriye’den Türkiye’ye göçün 2011 yılından itibaren başladığı da göz önünde bulundurulunca yıllarca okula gitmeyen, eğitimsiz bir göçmen kuşağın yetiştiğinden bahsetmek mümkündür.

“ Okula beni almıyorlar ki.

31 yaşındaki Melek ve ailesi 3 sene önce Menbic’den Hatay Kırıkhan’a gelmiş. 4 ay sonra eşi ve 2 çocuğu ile Adana’ya taşınmışlar. Görüşme yaptığımız Aralık 2017’de Melek 8 aylık hamileydi. 9 yaşındaki kızı okula hiç gitmemiş. Kız çocuğu bize net ve dargın bir tavırla “okula beni almıyorlar, ondan gitmiyorum, neden gideyim” diyor. Aynı çadır yerleşiminde elcinin oğlu ve 6 akraba çocuğu ailelerinin okul servisine aylık toplam 600 TL ödemesi sayesinde okula başlamışlar.

2015 yılında Human Rights Watch (HRW) tarafından yayınlanan raporda “*yoksulluğun sonucu olarak çocuk işçiliği, ailelere sosyal koruma ve düzenli gelir sağlanmadığı sürece devam edecek ve Suriyeli çocukların eğitime erişiminde en önemli engel olarak kalmaya devam edeceği*” iddia edilmektedir (HRW, 2015: 27-35). Tarım işçiliği yapan Suriyeli göçmenlerin profillerine ilişkin araştırma bulguları HRW Raporu’nun bu vurgusunun bu kitle için doğru olduğunu göstermektedir.

► Çocuk ve Çocuk İşçiliği Algısı

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliğini²⁷ çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlamaktadır. Buna göre çocuk işçiliği şunları kapsar:

- çocuklar için zihinsel, fiziksel, toplumsal ya da ahlaki açılardan tehlikeli ve zararlı işler,
- okula düzenli devam etmelerini engelleyerek eğitimlerini; okullarından erken ayrılmalarına yol açacak işler,
- çocukların eğitimleriyle birlikte aşırı uzun süren ve ağır işleri beraber yürütmek zorunda bırakan işler.

Ekonomik aktivitelerle meşgul olan çocukların büyük çoğunluğu okula gidememekte veya okula gidenler yaşitlarına oranla daha düşük performans göstermektedirler. Dahası, sağlıksız çalışma koşullarına, mesleki tehlike ve kazalara maruz kalabilmektedirler. Bu durum çocukların fiziksel, psikolojik ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. ÇHS her çocuğun;

“ekonomik sömürüden, tehlikeli olabilecek, çocuğun eğitimini engelleyecek, çocuğun sağlığını bozabilecek veya fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimini engelleyecek işlerde çalışmadan korunma” hakkı olduğunu vurgular. (UNICEF, 2014)

Türkiye, ÇHS ile ILO'nun 138 No'lu (Asgari Yaş Sözleşmesi) ve 182 No'lu (En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi) sözleşmelerine taraftır. Çocuk işçiliğiyle mücadele, 1990'ların başından beri Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin gündemindedir. Son zamanlardaki veriler, 1990'ların başıyla kıyaslandığında, keskin bir düşüş göstermektedir. Fakat, bu keskin düşüş rağmen -1990'lı yılların ortasında 3 milyon civarında iken- 2012 yılında TÜİK tarafından yayınlanan resmi istatistikler Türkiye'de hâlâ yaklaşık 850 bin çocuğun ekonomik işlerde çalıştığını göstermektedir. Türkiye'de çalışan çocukların yüzde 45'den fazlası ekonomik aktivitede bulunma sebebi olarak *“hane bütçesine katkıda bulunmayı”* göstermektedir. Bunu *“hanenin ekonomik aktivitesine katkıda bulunmak”* (yüzde 28) ve *“mesleki beceri kazanma”* (yüzde 15) takip etmektedir (TÜİK, 2012). Veriler kentsel ve kırsal alanlar olarak ayrıştırıldığında rakamlar ve sıralama çok az da olsa değişiklik göstermektedir. Çalışan çocukların yüzde 44'ü mevsimlik tarım, yüzde 24'ü endüstri ve yüzde 31'i hizmetler sektöründe çalışmaktadır. İstatistikler, ayrıca çalışan çocukların neredeyse yüzde 50'sinin okula gitmediğini ve haftada 40 saatten fazla çalıştığını da göstermektedir. Geçici koruma altında olan Suriyeliler arasında ekonomik aktivite ile meşgul olan çocukların istatistiği ise bulunmamaktadır. Ancak, saha araştırmaları ve diğer bilgi kaynakları Suriyeli çocukların Türkiyeli çocukları ile aynı sektörlerde ve benzer şartlarda çalıştığını göstermektedir.

²⁷ <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--en/index.htm>

Çocuk işçiliğinin yaygınlığı tarım işçisi hanelerin geçimlerini çocuk emeği üzerinden karşıladıklarını göstermektedir. Anket çalışması ile toplanan veriler bunu doğrular nitelikte bulgular içermektedir. Tüm hanelerdeki çocukların yüzde 47'si tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Yine anket sonuçları toplam 1078 tarım işçisinin yüzde 43,5'ini zorunlu eğitim çağındaki çocuklardan oluştuğuna işaret etmektedir. Bu çocukların yüzde 22,8'i 14-17 yaş grubundayken, yüzde 20,7'si ise 6-14 yaş grubunda bulunmaktadır. Çocuk işçiliğinin yaygınlığı tarım işçisi hanelerin geçimlerini çocuk emeği üzerinden karşıladıklarını göstermektedir. Bütün işçilerin yaklaşık yüzde 50'si 18 yaş altı çocuklardan oluşmaktadır. Okul sıralarında olması gereken çocuklar ağır ve tehlikeli olarak sınıflanan tarım işlerinde günde ortalama 11 saat, haftada 6 gün çalışmaktadır. Bütün bunlara ikamet edilen ilden çalışılan ile göçme, çadır yerleşim alanlarında konaklama gibi diğer zorluklar eklenince bu çocuklar için okula kaydolmak veya devam etmek oldukça zorlayıcı olmaktadır.

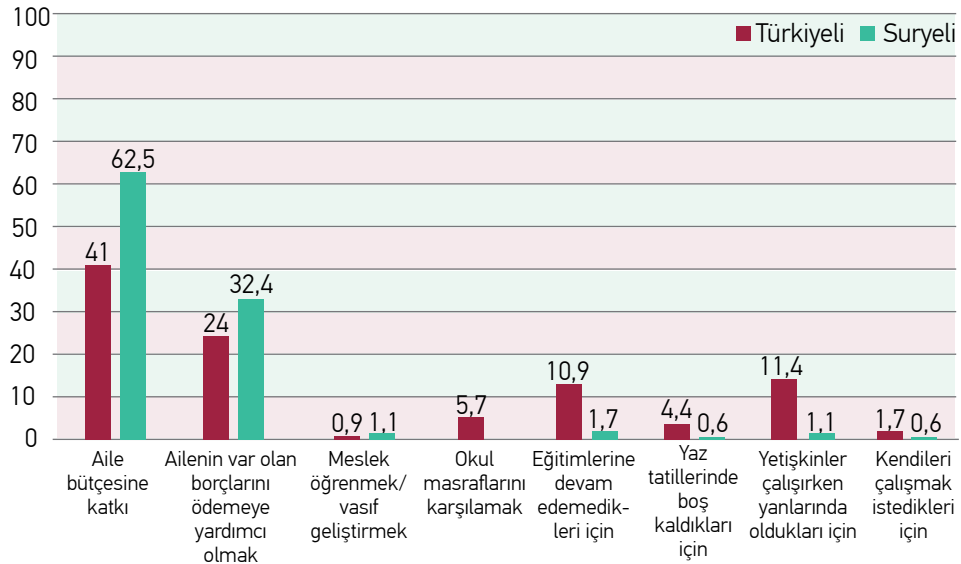
Tüm hanelerdeki çocukların yüzde 47'si tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Yine anket sonuçları toplam 1078 tarım işçisinin yüzde 43,5'ini zorunlu eğitim çağındaki çocuklardan oluştuğuna işaret etmektedir. Bu çocukların yüzde 22,8'i 14-17 yaş grubundayken, yüzde 20,7'si ise 6-14 yaş grubunda bulunmaktadır.

- 15-17 yaş
- 6-14 yaş

Çocuklar sadece tarlalarda, bahçelerde uzun saatler çalışarak değil, evde yapılan faaliyetlere de katkı vererek hanelerin yaşam mücadelesinde önemli bir yer tutmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerde çocuk emeğinin yaygın olarak kullanıldığı diğer çalışma türü ev işleridir. Çoğunlukla ebeveyne veya yetişkinlere yardım veya haneye katkı olarak görülen ama aslen bir çalışma biçimi olan bu durum yine eğitimin önündeki bir engeldir. Toplam araştırma evrenindeki kişilerin yüzde 3'ü ev eksenli çalışmaktadır. Bu oranın örneklem açısından düşük olmasına rağmen, bu işleri yapanların neredeyse yüzde 46 ile yarısının çocuk olması ve hepsinin de kız çocuğu olması toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve kız çocuklarının yeniden üretim faaliyetleri yüklerini bir kez daha göstermektedir. Hanelerin ve yetişkinlerin yaygın kanısı olan "*tarım işi, genç işi*" kavramı çocuğun büyüüp güçlenmesiyle ya da "*eli iş tutacak yaşa gelmesi*" ile öğrenci değil emekçi olması kaçınılmazdır. "*Eğitim ile tarlanın bir arada gitmesi*" ise uzun çalışma saatleri ve yorucu koşulları olan tarım sektöründe oldukça zordur.

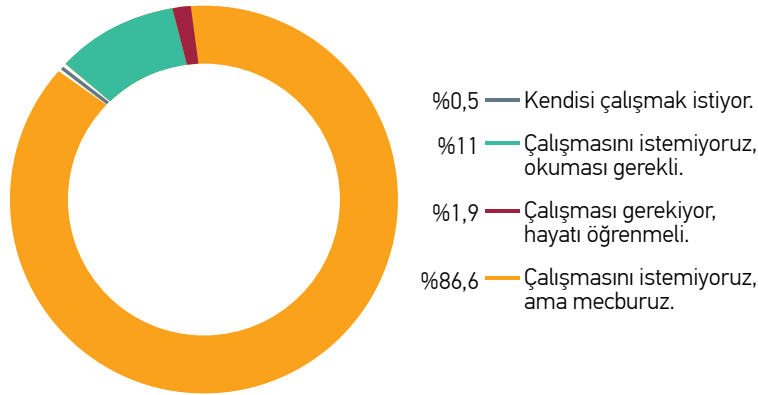
Ankette sorulan çocukların çalışmaya başlama nedenlerine verilen cevaplar yüzyüze görüşmelerde aktarılanlar ile benzerlik göstermektedir. (Grafik 26) Görüşme yapılan 209 haneyi temsil eden kişilerin çoğunluğu (yüzde 50,4) “hane bütçesine katkı” nedeniyle çocuklarının çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum Suriyeli çocuklar için Türkiye’li çocuklara oranla daha yaygındır. Birden fazla cevabın verilebildiği bu soruya gelen diğer cevap (yüzde 27,7) ise “hanenin var olan borçlarını ödemeye yardımcı olmak”tır. Burada da Suriyeliler göreceli Türkiye’lilerden daha çok bu cevabı seçmişlerdir. Bu sonuçlara göre çocuğu çalıştırma motivasyonunun hane başına kazanılan gelirin artırılması olduğu şeklinde yorumlanabilir. Fakat bu hanelerin çoğunlukla yoksulluk sınırının çok altında oldukları, düzenli işlerinin ve gelirlerinin bulunmadığı, çok çocuklu ya da hanenin kalabalık olduğu, eğitimsiz ya da düşük seviyede eğitim almış bireylerden oluştukları, enformel sektörlerde ancak iş bulabildikleri gibi birçok yapısal özellikleri de göz ardı edilmemelidir. Görüşmeye katılan Türkiye’lilerin beşte biri çocukların “eğitime devam etmedikleri için” ve “yetişkinler çalışırken yanlarında oldukları için” çalıştıklarını söylemişlerdir.

Grafik 26. Araştırma kapsamındaki hanelerde çocuklarını çalışmaya başlama nedenleri (yüzde)

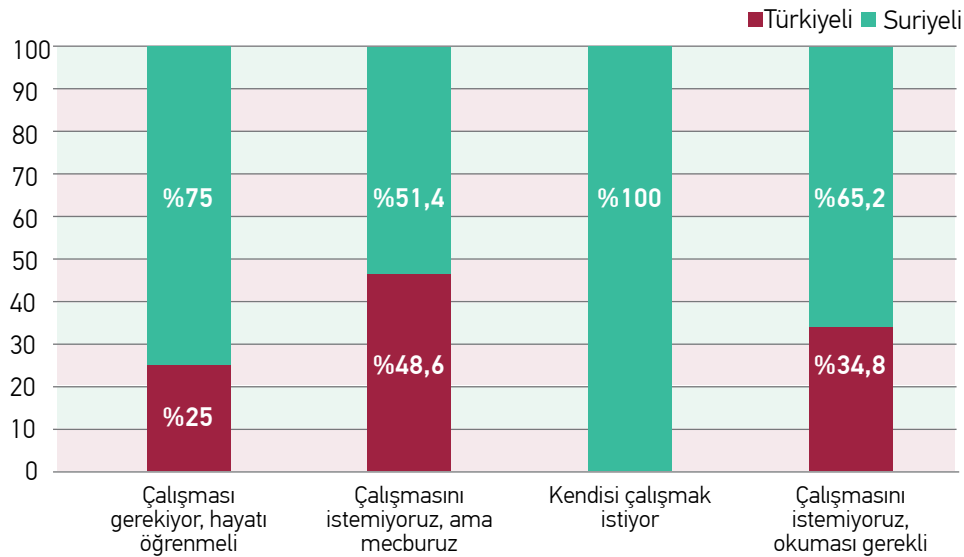

Benzer bir sonuca çocukların mevsimlik tarım işlerinde çalışmaları konusundaki düşüncelerde de rastlanmaktadır. (Grafik 27 ve 28) Görüşme yapılan hanelerin yüzde 86,6’sı, yani çoğunluğu mecburiyetten çocukların çalıştıklarını söylemiştir. Türkiye’lilerin yüzde 48,6’sı, Suriyelilerin ise yüzde 51,4’ü çocuklarının çalışmasını istemediğini ama mecbur olduklarını ifade etmiştir. “Çalışmasını istemiyoruz, okuması gerekli” diyenlerin oranı ise yüzde 11’dir. Bu cevabı da yine çoğunlukla Suriyeliler vermiştir (yüzde 65,2).

Grafik 27. Araştırma kapsamındaki hanehalkı temsilcilerinin çocuklarının mevsimlik tarımda çalışmasına dair düşünceleri (yüzde)

Grafik 28. Araştırma kapsamındaki hanehalkı temsilcilerinin çocukların çalışmasına dair düşüncelerinin dağılımı (Türkiyeli-Suriyeli, yüzde)

Kazanç yetmeyince...

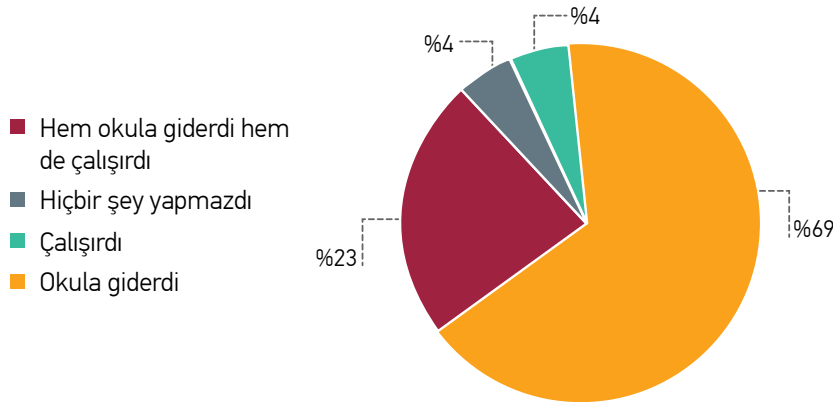
21 yaşındaki Muhammed beş sene önce amcası ve iki kardeşiyle Türkiye'ye gelmiş. Suriye'nin [şu an için] güvenli köylerinden birinde 13 kardeşi anne-babasıyla birlikte geride kalmış. Muhammed ve kardeşleri çalışabilecek yaşta oldukları için gelmişler. Kazandıklarının büyük bir kısmını ailelerine gönderiyorlar. Tarım işlerinde çalışıyorlar.

Muhammed 1,5 senelik evli. Karısı amcasının kızı, 16 yaşında ve 9 aylık hamile. Suriye'de devletin eğitime çok önem verdiğini anlatıyor. Okuma yazma bilmenin özellikle şart olduğunu. Ailedeki tüm çocuklar okula yazılmış. "Sadece erkekler (Muhammed ve iki kardeşi) kendi istekleri ile okulu terk etti" diyor. Kızların ise en fazla 4-5. sınıfa kadar okutulduğunu, mezun olup meslekleri olsa da çalıştırılmadıklarını anlatıyor. "Suriye'de 300 TL tüm aileye yeter, kadınların çalışmasına gerek yok" diyor.

Ailenin geçim kaynağı doymasına yetmeyince çocukların çalışabilecek yaşa gelip işçi haline gelmesine, tüm aileyi geçindirme sorumluluğunu yüklenmesine, bu arada kadınların eş olma, annelik yüküne örnek bir hayat hikayesi.

Sadece Suriyeli hanelere sorulan “şimdi Suriye’de olsaydınız şu an çalışan çocuklarınız ne yapardı?” sorusuna verilen cevaplar bunu doğrulamaktadır; yüzde 69’u “okula giderdi”, yüzde 23’ü “hem okula giderdi hem çalışırdı” demiştir. (Grafik 29) Bu yukarıda bahsedilen Suriye’de eğitime, okula gitmeye verilen önemin de yansımasıdır.

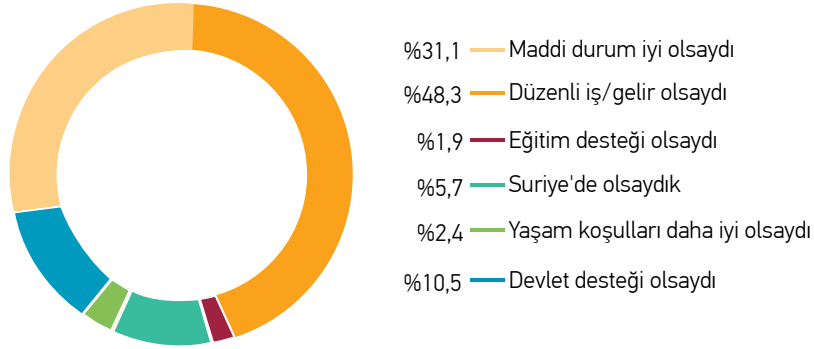
Grafik 29. Suriye’de olsaydınız şu an çalışan çocuklarınız ne yapardı? (yüzde)

Çocukların çalıştırılması mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan haneler ve hatta bu sektörün diğer önemli aktörleri olan tarım araçları, tarla/bahçe sahipleri, nakliyeciler, işçi servisi şoförleri gibi yetişkinlerin çocuk algısı ve çocuk emeği algısı ile doğrudan ilişkilidir. Mevsimlik gezici tarım işçiliği konusunda yapılan birçok çalışmanın da ortaya koyduğu üzere tarım işçiliği, tarım aracılığı ve hatta tarla/bahçe sahipliği babadan oğula, ebeveynenden çocuğa geçen veya kalan bir çalışma biçimi, bir nevi meslektir. Anket uygulaması sırasında hanehalkı temsilcilerinin kaç yaşında çalışmaya başladıkları sorusuna verilen cevaplar ebeveynlerin yazgısının çocuklarından farklı olmadığını ortaya koymaktadır. Hanehalkı temsilcilerinin mevsimlik gezici tarım işçiliğine başlama yaşı ortalama 15’tir. Bu ortalama Türkiyeliler ve Suriyeliler için aynıdır. 15 yaşındaki birey artık çocuk olarak görülmemekte, çalışması doğal karşılanmaktadır. Çalışmaya bu yaşta başlama nedeni sorulduğunda cevap verenlerin neredeyse tümü; yüzde 95,6 ile “ailemin ekonomik durumu iyi değildi, katkı vermek için” demiştir. Bu oranın yüzde 44,7’sini Türkiyeliler, yüzde 55,3’ünü Suriyeliler oluşturmuştur.

“Hangi durumlarda aileler çocuklarını tarım işlerinde çalıştırmazlar?” sorusuna cevaplar ise ihtiyacı ve bakış açısını özetlemektedir; düzenli bir iş veya gelir cevabı yüzde 48,3 ile en yüksek orandır. (Grafik 30) Ardından yüzde 31,1 ile iyi maddi durum, yüzde 10,5 ile devlet desteği gelmektedir. Eğitim desteği cevabını verenlerin oranı sadece yüzde 1,9’dur. En yüksek oran Türkiyeliler için yüzde 78,4 ile düzenli iş/gelir iken, Suriyeliler için yüzde 44,6 ile iyi maddi durum olmuştur. Ayrıca Suriyelilerin yüzde 22,3’ü düzenli iş/gelir cevabını vermiştir.

Grafik 30. Araştırma kapsamındaki hanehalkı temsilcilerinin hangi koşullarda çocuklarını tarım işlerinde çalıştırmayacakları (yüzde)

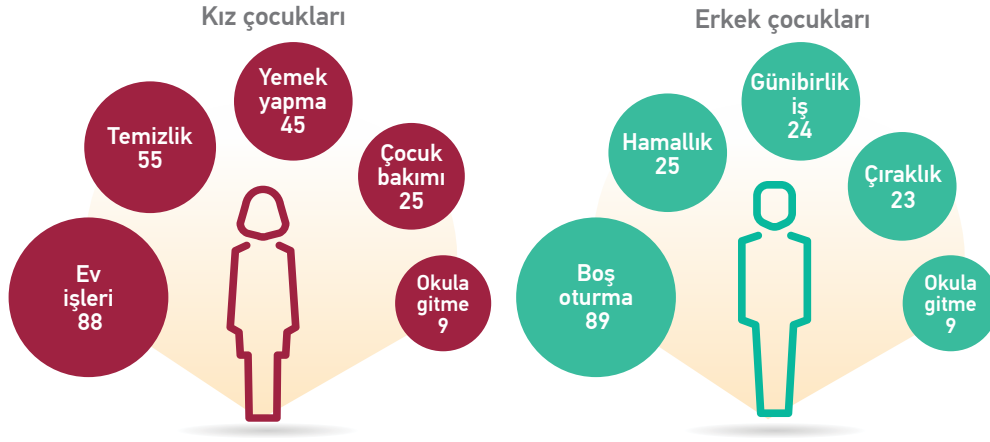
Bu verilere dayanarak (Tablo 9) Suriyelilerin maddi birikimlerinin olmaması ve Türkiye'lilerden daha muhtaç bir halde bulunmaları hayatta kalma mücadelesini hanede çalışabilecek tüm bireylerin öncelikli olarak gelir getirici ekonomik faaliyette bulunmaları ile verdikleri söylenebilir. Bu ihtiyaç eğitimin öncelikler arasında yer almasına engel olmaktadır.

Tablo 9. Araştırma kapsamındaki hanelerin hangi koşullarda çocuklarını tarım işlerinde çalıştırmayacaklarının dağılımı (yüzde)

Koşullar	Türkiyeli hane Oran (yüzde)	Suriyeli hane Oran (yüzde)
Düzenli iş/gelir olsaydı	78,4	22,3
Eğitim desteği olsaydı	1	2,7
Suriye'de olsaydık	1	9,8
Yaşam koşulları daha iyi olsaydı	1	3,6
Devlet desteği olsaydı	3,1	17
Maddi durum iyi olsaydı	15,5	44,6

Eğitim ve çalışma ilişkisini sorgulamak için çocukların kış aylarında ya da mevsimlik tarım işi olmadığında ne yaptıkları açık uçlu olarak sorulmuştur. (Grafik 31) Burada da benzer bir şekilde çalışma ile eğitim arasındaki örüntü ve cinsiyet temelli değer biçme davranışı görülmektedir.

Grafik 31. Araştırma kapsamındaki hanelerdeki kız ve erkek çocukların mevsimlik gezici tarım işlerinin olmadığı zamanlarda ne yaptıkları (sayı)

Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerdeki kız çocukları büyük oranda ev işleri, temizlik, çocuk bakımı ve yemek gibi ev eksenli işlerle uğraşmaktadır. Okul çağında olanların bir kısmı okula gitmektedir. Derslerden kalan zamanlarda ise yine ev işlerine devam etmektedirler. Küçük çocuklar, yani çalışmayacak ve ev işlerine yardım edemeyecek olanlar bir şey yapmamaktadır. Çalışma olarak dile getirilenler tekstil işleri ve portakal bahçelerinde işçiliktir. Erkek çocuklar arasında çalışanların faaliyetleri; hamallık, bir esnafın yanında çıraklık, portakal bahçelerinde çalışma, günübirlik geçici işler, terzi yanında çalışma olarak beyan edilmiştir. Yine okul çağında olanların bir kısmının eğitime devam ettiği söylenmiştir. Kız çocuklarından farklı olarak erkek çocuklar için sıklıkla dile getirilen “*çalışmıyorlar, okumuyorlar, oturuyorlar*” olmuştur. Kızlar için mevzu bahis olan ev işleri, “*boş boş oturması*” hoş görülen erkek çocuklar için bir görev değildir.

SONUÇ

Mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak için mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan Türkiyeli ve Suriyeli hanelerin sosyo-ekonomik profilleri ile tarımda çocuk işçiliği olgusunu ilişkilendiren bu raporun en temel bulgularından biri, çocuk emeğinin hanelerin gelir getirici faaliyetlerinde önemli bir rolü olmasıdır. Tarım işçiliğinin en önemli gelir kaynağı olduğu bu hanelerde temel geçim stratejisi çalışabilecek durumda olan tüm hanehalkı üyelerinin tarımsal üretime yönlendirilmesidir. Sonuç olarak mevsimlik tarım işçiliği yapan hem Türkiyeli hem de Suriyeli hanelerde çalışan çocuk sayısı yüksektir.

Rapora kaynaklık eden araştırma mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin temel özelliklerinin çocuk işçiliğinin nedenlerine işaret ettiğini ortaya çıkarmıştır. Bu haneler genç yaş kompozisyonuna sahip, kalabalık ve çok çocukludur. Genç yaşta yapılan evlilikler, kadınların erken yaşta anne olmaları ve çok çocuk doğurmaları söz konusudur. İncelenen hanelerin tarımsal ücretli çalışma dışında gelir getirici kaynaklara erişimleri çok zayıftır. Mevsimlik tarım işçisi haneler topraksız kır veya kent yoksullarından oluşmaktadır. Suriyeliler için mevsimlik gezici tarım işçiliği çoğunlukla hanelerin tek gelir kaynağıdır ve bu ailelerin çoğu Türkiye’de mülk sahibi değildir. Türkiyeli hanelerin bazıları kendileri veya yakınları, ahabplarının evlerinde yaşarken, araştırma kapsamında görüşülen hanelerin çoğu mevsimlik tarım işçilerinin kaldıkları çadır yerleşimlerinde ikamet etmektedir. Özetle, bu aileler kalabalık, düşük eğitim seviyesi ve kötü barınma koşulları olan, sosyal güvencesi olmayan, düşük gelirli hane yapıları ile perçinlenen yoksulluk döngüsü içerisinde sıkışmışlardır.

Anket kapsamındaki hanelerdeki tüm çocukların yüzde 47’si tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Tüm hanelerdeki toplam 1078 tarım işçisinin yüzde 43,5’i zorunlu eğitim çağındaki çocuklardır. Tarım işi zor ve yorucu olmasına karşı ileri düzeyde beceri ve deneyim gerektirmemektedir. Topluluk arasında yaygın kanı tarım işinin genç işi olduğundan çocuklar 12 yaş civarında tarla veya bahçede çalışmaya başlamaktadır. Çocukların çalışma nedenleri çoğunlukla *“hane bütçesine katkı”* ve *“hanenin var olan borçlarını ödemeye yardımcı olmak”* şeklinde beyan edilmiştir. Ayrıca, *“eğitime devam etmedikleri”* ve *“yetişkinler çalışırken çocukları yanlarında tarlaya götürdükleri”* için de çocukların çalıştıkları paylaşılmıştır.

Çocuk emeğinin yanı sıra bu hanelerin en temel dayanaklarından biri kadın ve kız çocukların ücretsiz emeğidir. Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerde yaştan bağımsız kadın olmak ek sorumluluklar, iş yükü, sömürü olasılığına neden olmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin mevcudiyeti yemek hazırlamak, çocuklara ve yaşlılara bakmak, yaşam ortamını düzenlemek, çamaşır ve bulaşık yıkamak, banyo suyunu taşımak ve ısıtmak gibi ev içi işleri yerine getiren kadınların varlığına bağlıdır. Ücretsiz olan bu emek her zaman kadınların omuzlarındadır. Çocukların öğrencilik ve tarım işçiliği yapma dışında kalan zamanlarda yaptıkları faaliyetler sorulduğunda kız çocuklarının çoğunlukla ev işleri yaptıkları, erkek çocukların ise *“çalışmıyor, okumuyor, tüm gün oturuyor”* oldukları cevabı gelmiştir.

Anket verileri ve yapılan derinlemesine görüşmeler, yetişkinlerin (ebeveynler, tarım araçları, tarla veya bahçe sahipleri ve topluluk) çocuk ve çocuk işçiliği algısının değiştirilmesine önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için böylesi normatif ve davranışsal dönüşüm kritik ve acil ihtiyaçtır.

Politika Önerileri

Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan hanelerin sosyo-ekonomik profillerini analiz eden bu rapor, tarımsal üretimde çalışan çocukların işten el çektilmesi, çocuk işçiliğinin engellenmesi ve çocuk işçiliği riskine karşı korumanın sağlanmasına yönelik geliştirilmesi gereken politikaları tespit etmeyi de hedeflemiştir. Ayrıca tarım işçiliğinde Suriyeli hanelerin artan varlığı, bu hanelerin kırılganlıkları bu topluluk için farklı strateji ve müdahalelerin gerektiğini göstermektedir.

Çocuk işçiliği çok sektörlü ve birden fazla çözüme ihtiyaç duyulan çok boyutlu bir sorun alanıdır. Diğer taraftan çocuk işçiliği, özellikle yetişkinlerin işgücüne katılımın düşüklüğü ve geniş bir enformel ekonominin mevcudiyeti gibi Türkiye'deki işgücü piyasasının yapısal sorunları ile de bağlantılıdır. TÜİK İşgücü İstatistiklerine göre, Türkiye'de işgücüne katılım oranı yüzde 52,4'dür. Yani, Türkiye'de çalışabilir yaşta olan nüfusun yaklaşık 29 milyon kişisi çalışmamakta, işgücü piyasasının dışında yer almaktadır. Bu nüfusun 8,5 milyonu erkek iken, kadınlar için sayı 20,5 milyondur. Ayrıca, Türkiye'de kayıt dışı çalışma oranı yüzde 33,4'tür²⁸. Öte yandan, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerde, hizmet sektöründe, sokakta ve tarım işlerinde çocuk emeği biçimlerinin farklı özellikleri bulunmaktadır. Tarım işlerine odaklanan bu raporun aşağıda sunduğu politika önerileri özellikle tarımda çocuk işçiliğine ve sosyo-ekonomik profillemeye çalışmasının bulgularına odaklanmaktadır. Yine de doğal olarak bazı politika önerileri diğer sektörlerdeki çocuk işçiliği ile mücadele için de geçerlidir.

²⁸ http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007# Nisan 2018 Bülteni (16 Temmuz 2018)

Politika önerileri dört temel alana odaklanmaktadır;

- 1 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelere Yönelik Yoksulluk Önleyici Politikaların Geliştirilmesi
 - 1.1 İnsana yakışır iş ve geçimlik ücret ile mevsimlik tarım işçisi hanelerin sosyal korumasını sağlamak
 - 1.2 Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının tarım sektöründeki hanelere maliyetinin araştırılması
 - 1.3 Yetişkinler için alternatif gelir getirici işlere erişimin sağlanması
- 2 Temel Hizmetlere Erişimin Sağlanması
 - 2.1 Temel hizmetlere erişimin artırılması
 - 2.2 Çocukların mevsimlik tarım işçiliğinden el çektirilmesi ve temel hizmetlere erişimin sağlanması için yerel aktörlerle temas kurulması için tarım araçlarının harekete geçirilmesi
- 3 Cinsiyete Duyarlı Stratejiler ve Müdahaleler
- 4 Çocuk İşçiliği ve Çocukluk Konusunda Sosyal Normların Dönüştürülmesi

Politika önerilerinin her biri şu şekilde detaylandırılmaktadır:

1 Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Hanelere Yönelik Yoksulluk Önleyici Politikaların Geliştirilmesi

1.1 İnsana yakışır iş ve geçimlik ücret ile mevsimlik tarım işçisi hanelerin sosyal korumasını sağlamak

Mevsimlik tarım işçiliği, Türk İş Kanunu ve iş teftiş süreçleri kapsamında düzenlenemeyen veya korunmayan bir çalışma türüdür. Kayıtdışı olarak çalışan işçiler genellikle asgari ücretin altında ücretlere çalışmakta ve işverenler tarım işçileri için sosyal güvenlik primleri, emeklilik fonları, işsizlik ödeneği veya gelir vergisi için herhangi bir ödeme yapmamaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği çoğu zaman ailenin başlıca gelir kaynağıdır. Hane halkı başka gelir kaynaklarına sahip değildir, herhangi bir tasarruf veya işsizlik yardımları mevcut değildir. Dolayısıyla, çalışacak iş bulduklarında çocuklar da dahil olmak üzere ailenin tüm üyeleri işe koşulur. Bu nedenle, çocukların hane halkını desteklemek amaçlı gelir getirici faaliyetlerde yer almalarını önlemek önemlidir. Mevsimlik tarım işlerinde hem ücretler hem de sosyal güvenlikle ilgili düzenlemeler, tüm mevsimlik tarım işçilerinin resmi asgari ücretin altında olmayan ücretler almalarını sağlayacak şekilde geliştirilmeli veya dönüştürülmelidir.

1.2 Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının tarım sektöründeki hanelere maliyetinin araştırılması

Politika geliştirme bağlamında şu konuları içeren ileri araştırmaların yapılması gerekmektedir; (i) ailelerin çocukların getireceği gelirlere olan bağımlılık düzeyinin belirlenmesi, (ii) göreceli yoksulluk sınırı ve asgari ücrete dayanarak belirlenen temel gelir seviyesini karşılamak için gereken yetişkinler için günlük ücret ve ücretli çalışma gün sayısının hesaplanması, (iii) asgari ücret oranlarının ve bu oranların yetişkin işçiler için uygulanmasını sağlama stratejilerinin belirlenmesi, (iv) tarımsal hane halklarını hedefleyen şartlı ve/veya koşulsuz nakit transferi ve sosyal yardım programlarının maliyetlerinin hesaplanması.

1.3 Yetişkinler için alternatif gelir getirici işlere erişimin sağlanması

Tarla veya bahçe sahiplerinin işgücü talebini resmi (kayıtlı ve sosyal güvenlik sistemine dahil) kanallar aracılığıyla yapması, çocuk emeğini kullanmayacak şekilde yetişkinleri istihdam etmesi ve işçiler için sosyal güvenlik primlerinin ve gelir vergisinin ödenmesinin yanı sıra, işçi ailelerin kayıtlı istihdam olanaklarına ve farklı istihdam olanakları için onlara yeni beceriler kazandıracak mesleki eğitim ve sertifikasyon programlarına erişimleri sağlanmalıdır. Raporda vurgulandığı üzere göçmenler ve diğer kırılgan grupların finansal kaynakları çok sınırlı olup kayıtlı ve insana yakışır gelir getirici faaliyetlere erişimleri kısıtlıdır. Bu durum, hanenin yiyecek, barınma, giysi, hijyen gibi temel ihtiyaçlarını dahi karşılamada zorluk yaşamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, hane halkının temel ihtiyaçlarını karşılamak için kazancını azami seviyeye

çıkartmak için çocuk emeğinin kullanımı “kaçınılmaz” hale gelmektedir. Gezici işçi gruplarının temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik daha fazla ve nitelikli insan ve finans kaynağı tahsis edilmelidir. Son olarak, Suriyeli göçmenlere yönelik gelir getirici veya yardım programları konusunda bilginin yaygınlaştırılması çalışmaları düzenli olarak yürütülmelidir.

2 Temel Hizmetlere Erişimin Sağlanması

2.1 Temel hizmetlere erişimin artırılması

Eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler bağlamında hizmet sunumunun iyileştirilmesi, işçi ailelerin yanı sıra kadın ve çocukların esenlikleri için de çok önemlidir. Bu rapor, tarım işçiliği yapan Suriyeli hanelerdeki çocukların hiçbirinin okula gitmediğini, Türkiyeli hanelerdeki çocukların ise sadece birkaçının okula gittiğini ve tüm hanelerde çocuk emeğinin ücretli işlerde kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları ışığında, bu çocukların eğitim hizmetlerine erişimlerini sağlamak yalnızca çocuk işçiliğini azaltmakla kalmayacak, aynı zamanda eğitim yılının bir bölümünde sürekli yaşadıkları yerden uzakta olan bu çocukların sosyal uyumlarını da destekleyecektir. Bu amaçla, mevsimlik tarım işçisi hanelerdeki çocukların okula ulaşımına dair düzenlemelere (taşınmalı sistem gibi) dahil edilmesi, köy ve mahalle okullarının kapasitesinin artırılması ve çadır yerleşim yerlerinde mobil (gezici) eğitim ortamlarının oluşturulması için düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, tam günlük eğitim ile çocuklar çalışma döngüsünden uzak tutulacak ve yetişkinlerin çoğu tarlada çalışırken çocukların çadır yerleşimlerinde tüm gün kendi başlarına kalmaları önlenecektir.

Küresel olarak nakit transferleri, kırılgan nüfusların eğitimi için yaygın olarak kullanılır hale gelmiştir. Türkiye’de uzun süredir eğitim ve sağlık alanında iyi yapılandırılmış şartı nakit transferi (ŞNT) programları uygulanmaktadır. Buna ek olarak 2017 yılından beri ulusal ŞNT programı göçmen haneleri de içerecek şekilde genişletilmiştir.²⁹ Bu deneyimden yola çıkarak, mevsimlik gezici işçi hanelerin belirli özelliklerini hedef alan şartlı ya da koşulsuz nakit transferleri olumlu sonuçlar doğurabilir. Söz konusu nüfus genellikle kentsel alanlara uzak yaşadıklarından ve gezici olduklarından, kayıt, erişim, izleme ve yönlendirme için özelleştirilmiş faaliyetler gerekmektedir. Aynı zamanda, nakit transferleri ile çocuk koruma ve eğitim hizmetleri arasında daha güçlü bağlantı kurmak bu desteklerin etkisini güçlendirecek ve çocuk işçiliğini önlemeye katkıda bulunacaktır.

Temel hizmetler arasında sağlık, bireylerin iyi olmaları açısından çok önemli bir unsurdur. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşulları, çocukların sağlığı ve gelişimi ile kadın sağlığı açısından ciddi riskler ve tehlikeler barındırmaktadır. Birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri ile koruyucu sağlık hizmetleri veya rehabilitasyon

²⁹ United Nations Turkey News Letter, “The Conditional Cash Transfer for Education Programme for Syrians and Other Refugee Children Launches into its second phase in Turkey”

tedavilerine erişim, yaşadıkları yerleşimler sağlık tesislerine uzak olan bu haneler için ciddi sorun teşkil etmektedir. Yoksul Türk vatandaşları için devlet tarafından sübvans edilen genel sağlık sigortası bulunsa da, bu sigortanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Suriyelilerin bu genel sağlık sigortasına erişimi ise özellikle kırsal bölgelerde oldukça düzensizdir. Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla, kadın işçilerin tüm sosyal sigorta veya sosyal güvenlik sistemleri kapsamına, özellikle de analık sigortasına dahil edilmesine öncelik verilmelidir. Bu, hizmetlere erişimi artıracak, ve doğum öncesi ve sonrası sağlık hizmetleri, kadın üreme sağlığı kontrolleri ve tedavileri, yeni doğan ve bebek aşılması ve tıbbi bakımından yararlanmadaki zorlukları azaltacaktır. Bunlara ek olarak, mobil (gezici) sağlık ekipleri tarım işçilerinin çadır yerleşimlerinde düzenli ve sistematik genel sağlık taraması yapmalıdır. Bu tür faaliyetler ayrıca hastaların ikinci basamak sağlık hizmetlerine yönlendirilmesini ve çocukların sağlık durumunun takibini içerebilir. Son olarak, hamile kadınlar ve çadır yerleşimlerinde yaşayan yeni doğan bebeklere yönelik sistematik tarama ve takip çalışmaları da gereklidir.

2.2 Çocukların mevsimlik tarım işçiliğinden el çektilmesi ve temel hizmetlere erişimin sağlanması için yerel aktörlerle temas kurulması için tarım aracılarının harekete geçirilmesi

Türkiye'de tarım aracıları, tarım işçiliği yapan hanelere iş bulan ve aynı zamanda çocukları işçi gruplarına dahil eden kilit aktörlerdir. Ayrıca mevsimsel olarak bir ilden diğerine göç eden işçi hanelerinin çalışma ve yaşam koşullarının çoğunu düzenlemede de sorumlulukları vardır. Bu nedenle, tarım aracılarını çocuk işçiliğinin önlenmesi için harekete geçirmek etkili ve dönüştürücü olacaktır. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için tarım aracılarının harekete geçirilmesi, iki temel bileşeni içermelidir; ilki tarım aracılarının çocuk işçiliği konusundaki farkındalıklarını ve bilgilerini arttırmaya odaklanmakta, diğeri yaptıkları aracılık işini ve rollerini kurumsallaştırarak tarım aracılarını hesap verebilir hale getirmektir. Bu kapsamda (i) tarımsal istihdam için yol gösterici ilkeler oluşturmak, (ii) çocuk işçiliğini önlemede sorumlulukları bulunan tarım aracılarının güçlendirilmesi için yol haritası hazırlamak ve (iii) hem tarım aracıları hem de tarım aracıları ile temas eden STK'lar, işletmeler ve kamu kurumları için eğitim faaliyetleri yürütmek etkili olacaktır.

3 Cinsiyete Duyarlı Stratejiler ve Müdahaleler

Araştırmanın ortaya çıkardığı üzere, kadınların ücretli işçiliği ve ücretsiz ev işçiliği, tarım işçisi hanelerin hayatta kalabilmesi için esastır. Ne var ki, kadınlar ve genç kızlar hem evde hem de tarlada uzun saatler çalışma nedeniyle çalışma yükleri artsa da sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişimleri azalmaktadır. Kadınların bu çifte vardiyası, çocukluk döneminde fiziksel, zihinsel, psikolojik gelişimlerini etkilemekte, bir yandan da bilgi, yeni beceriler ve nitelikler kazandırmalarını sağlayarak, onları güçlendirecek olan eğitim programlarına erişimlerini veya okula devamlarını engellemektedir. Bu nedenle, tarımsal mevsimlik işçilikte toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ve eğitim,

sağlık ve sosyal koruma gibi temel hizmetlere erişimde cinsiyete dayalı farklılıkları ele alan toplumsal cinsiyet duyarlı politikalar geliştirmeye ihtiyaç vardır.

Kadınların ve kız çocukların iş yükünü azaltmak için, her şeyden önce, mevsimlik tarım işçisi hanelerin yaşam koşulları iyileştirilmelidir; işçilerin yerleşim yerlerinde yemek yapma ve temizlik faaliyetleri altyapısı kurulmuş (elektrik, temiz su, sıhhi tesisat vb.) ve aletlerin (mutfak eşyaları, makineler vb.) bulunduğu uygun ortamlar oluşturulmalıdır. Ardından, mutfak ve çamaşırhane gibi ortak kullanım alanları kurmak aynı zamanda ev içi hizmetlerin sağlanmasını da destekleyecektir. Bunlara ek olarak; kurumsal çocuk bakım hizmetlerinin yenilikçi programlar ve mekanizmalarla sağlanması ve çadır yerleşimlerinde sıcak ya da taze yemek dağıtımı gibi çözümlerle dengeli beslenmenin sağlanması gibi müdahaleler her yaştaki kadınların iş yükünü azaltmada önemli ölçüde etkili olacaktır.

4 Çocuk İşçiliği ve Çocukluk Konusunda Sosyal Normların Dönüştürülmesi

Araştırmanın en önemli bulgularından biri işçi hanelerdeki çocukluk ve çocuk işçiliği algısıdır. Kalkınma Atölyesi tarafından yapılan bir başka araştırma³⁰, tarım araçları, tarla veya bahçe sahipleri ve hatta yerel yöneticilerinin de benzer bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Çocukluk yaş ile (yasal ve biyolojik tanımın dayandığı) değil, fiziksel gelişim, görünüş ve çalışma kabiliyeti ile tanımlanmaktadır. Böyle hatalı bir çocukluk anlayışına dayanarak, çocuk emeği normalleşir, tolere edilir ve hatta teşvik edilir hale gelmektedir. Bu anlayış, tarım ve diğer sektörlerde çocuk emeğinin ortaya çıkması ve yaygınlığında önemli bir rol oynamaktadır.

Çocukluk ve çocuk işçiliği konusundaki bu tutum ve algıları ele almak ve değiştirmek için, savunuculuk faaliyetleri içeren bir dizi müdahale çocuk emeği ve çocuk çalışması olgusu konusunda farklı konumlarda bulunan iki grubu hedef alarak uygulanmalıdır; (i) çocuk işçiliği sürecine dahil olanlar; tarla veya bahçe sahipleri, tarım araçları, şirketler, tedarik zinciri yöneticileri ve çalışanları, mevsimlik tarım işçiliği yapan topluluklardaki ebeveynler veya yetişkinler, (ii) haneler ve çocukları bağlamında araştırma, savunma, hizmet sunumu yapanlar; kamu kurumları, yerel yönetimler, sivil toplum, akademisyenler, saha araştırmacıları, vaka çalışanları vb.

Bu bağlamda, tüm ilgili paydaşların mevcut bilgi, tutum ve algısını ve bunlara neden olan temel faktörleri daha iyi anlamak için ileri araştırmalar yapılmalıdır. Hem yerel hem de ulusal düzeyde bilgi sağlama, toplumun duyarlılığı ve farkındalığını arttırmak için müdahaleler yapılabilir. Hedef gruplara yönelik çocukluk tanımı, çocuk hakları, uygun hizmetler gibi konularda bilgi verici oturumlar düzenlenebilir. Çocukluk ve çocuk hakları konusunda broşürler veya materyaller (basılı ve dijital) gibi bilgi paketleri hedef gruplara dağıtılabilir. İlgili konularda sosyal tutumlar ve normların irdelendiği forumlar ve rol modelleri tanıtan sosyal buluşmalar veya toplantılar gibi grup etkinlikleri diğer

³⁰ Kalkınma Atölyesi (2018a)

yöntemlerdir. Son olarak, toplum ve politika düzeyinde savunuculuk için, çocukluk ve çocuk emeğinin tanımı üzerine bir kamuoyu tartışmasını başlatmak için kanaat önderleri ve kamuya mal olmuş kişilerin konuyu değerlendirdiği etkinlikler düzenlemek veya kamu kurumları tarafından çocuk işçiliğine dair mevzuatın daha güçlü uygulanması için savunuculuk yapmak etkili olacaktır.

Türkiye'de tarım aracıları, tarım işçiliği yapan hanelere iş bulan ve aynı zamanda çocukları işçi gruplarına dahil eden kilit aktörlerdir. Ayrıca mevsimsel olarak bir ilden diğerine göç eden işçi hanelerinin çalışma ve yaşam koşullarının çoğunu düzenlemede de tarım aracılarının rol ve sorumlulukları vardır. Bu nedenle, tarım aracılarının çocuk işçiliği konusundaki tutumları veya çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak için yaptıkları etkili ve dönüştürücü olacaktır. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için tarım aracılarının harekete geçirilmesi, iki temel bileşeni içermelidir; ilki tarım aracılarının çocuk işçiliği konusundaki farkındalıklarını ve bilgilerini arttırmaya odaklanmakta, diğeri yaptıkları aracılık işinin mesleki ve yasal tanımlanması ile rollerini kurumsallaştırarak tarım aracılarını hesap verebilir aktörler haline getirmektir. Bu kapsamda (i) tarımsal istihdam için yol gösterici ilkeler oluşturmak, (ii) aracıların çocuk işçiliğini önlemek için sorumlu ve hesap verebilir paydaşlar olarak güçlendirilmesi için bir yol haritası oluşturmak ve (iii) hem tarım aracıları hem de tarım aracıları ile temas eden STK'lar, işletmeler ve kamu kurumları için eğitim faaliyetleri yürütmek etkili olacaktır.

Kaynakça

- Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646>
- Afanasieva, Dasha (2016) In Turkish Sweatshops, Syrian Children Sew to Survive, Reuters Invegtigates, <https://www.reuters.com/investigates/special-report/europe-migrants-turkey-children/>
- Akdeniz (2014) Suriye Savaşının Gölgesinde Mülteci İşçiler, Evrensel Basım Yayın.
- Amnesty International, (2014) The State of the World's Human Rights, Amnesty International Report 2014/15, <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2015/02/annual-report-201415/>
- Başak, Cengiz (2011) Mülteciler, Sığınmacılar, Yasa Dışı Göçmenler, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No: 686.
- Candan, Esin ve Özalp Günel, Semiha (2013) Tarımda Kadın Emeği, Tarım Ekonomisi Dergisi, 19(2):93-101.
- Coşan, Burak (2017) İşte Çocuk İşçiler, Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/iste-cocuk-isciler-40370744>.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü (2016a) Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların İlişkin Çalışma İzni Başvuru Kılavuzu, <https://www.csgeb.gov.tr/media/6247/gkk-basvuru-klavuzu.pdf>.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü (2016b) Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Uygulama Rehberi, İkinci Bölüm: Mevsimlik Tarım ve Hayvancılık İşlerinde Çalışma İznir Muafiyeti, 2.3. Çalışma İzni Muafiyeti Bilgi Formunun Kapsamı ve İçeriği, <https://www.csgeb.gov.tr/media/5893/gkkuygulamarehberi.pdf>.
- Çelik, Kezban, Şimşek, Zeynep, Yüce Tar, Yasemin ve Kırca Duman, Aylin. (2015) Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi. World Bank. <http://tplondon.com/books/9781910781364/978191078136406.pdf>.
- Çınar, Sidar (2014) Öteki "Proleterya": De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri. Nota Bene Yayınları, Ankara.
- Demir, Müslim (2015) Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler, Çalışma ve Toplum, 44(1).

- Del Carpio, X. Vanessa, & Wagner, M. Christoph. (2015) The impact of Syrians refugees on the Turkish labour market, World Bank Policy Research Working Paper (7402), <http://documents.worldbank.org/curated/en/505471468194980180/The-impact-of-Syrians-refugees-on-the-Turkish-labour-market>.
- Ekşi, Nuray (2013) Types of International Protection and the Legal Status of the Syrians in Turkey, Refugee-Asylum Seeker Policy of Turkey in the Light of Recent Developments, sayfa 51-70.
- Eren Yılmaz, Esra (2016) Kitlemel Akınlarda Geçici Koruma: Türkiye'deki Suriyeliler, Yazgan, P., Tilbe, F. (der.) Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler I, London: Transnational Press London, <http://tplondon.com/books/9781910781364/978191078136416.pdf>.
- Ertürk, Yakın (1997) Türkiye'de Çocuk Emeğinin Kullanım Biçimleri, 1. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1.
- Friedrich Ebert Stiftung Derneği (2012). Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti, Mevsimlik İş Göçü İletişim Ağı (MİGA).
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019) Göç İstatistikleri, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik
- Güneş Saadetyan, Ece (2015) İstanbul'da Bir Tekstil Atölyesinde Suriyeli İşçilerle Bir Gün, Demokrat Haber, <http://www.demokrathaber.org/calisma-hayati/istanbul-da-bir-tekstil-atolyesinde-suriyeli-iscilerle-bir-gun-h58255.html>.
- Hayata Destek Derneği (2014) Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 Araştırma Raporu, [http://hayatadestek.org/yayinlarimiz/Mevsimlik_Gezici_Tarım_İşçiliği_%202014_Arastirma_Raporu.pdf](http://hayatadestek.org/yayinlarimiz/Mevsimlik_Gezici_Tarim_Isciligi_%202014_Arastirma_Raporu.pdf).
- Hayata Destek Derneği (2016) İstanbul'daki Suriyeli Mülteciler Zarar Görebilirlik Raporu, http://hayatadestek.org/yayinlarimiz/2016_istanbul_rapor.pdf.
- Vahap Munyar, Hürriyet Gazetesi (2014) <http://www.hurriyet.com.tr/gaziantep-teki-140-bin-suriyeli-fabrikalar-icin-ilac-gibi-geldi-25716877>
- Human Rights Watch (2015) World Report, <https://www.hrw.org/world-report/2015>
- ILO, Çocuk işçiliği tanımı, <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>

- İçduygu, Ahmet ve Diker, Eleni (2017) Labour Market Integration of Syrian Refugees in Turkey: From Refugees to Settlers, Göç Araştırmaları Dergisi, 3(1):12-35, www.gam.gov.tr/files/5-2.pdf.
- İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, "İltica Göç İşlemleri" <http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/iltica-goc-islemleri.aspx>
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1981) Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık, Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi.
- Kalkınma Atölyesi (2018a) Bir Yevmiye Bir Yevmiyedir: Tarım Aracıları ve Türkiye'de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2018b) Yevmiyeci, Yarıcı veya Kürekçi Hepsini Çocuk: Tarımsal Üretimde Ücret Tipleri ve Çocuk İşçiliğinin Görünümleri Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2017) Geçmişten Günümüze Adana Ovası'nda Mevsimlik Tarım İşçileri ve Çocukları: Adana Ovası'nda Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri ve Çocuklara Hizmet Modeline Yönelik Mevcut Durum Analizi Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2016a) Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine: Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durumu Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2016b) Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırması.
- Kalkınma Atölyesi (2014) Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması.
- Kaygısız, İrfan (2017) Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri, Friedrich Ebert Stiftung Yayınları, <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/Dünyadan/2017/Du308nyadan%20-%20Suriyeli%20Mu308ltecilerin%20Tu308rkiye%20I307s327gu308cu308%20Piyasasına%20Etkileri%20.pdf>.
- Kaymaz, Timur ve Kadkoy, Omar (2016) Syrians in Turkey- The Economics of Integration, Expert Brief Regional Politics, TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1473326257-7.Syrians_in_Turkey____The_Economics_of_Integration.pdf.
- KEİG (2015) Kadın Emeği ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları, KEİG Platformu, İstanbul
- Lordoğlu, Kuvvet ve Aslan, Mustafa (2015) Beş Sınır Kenti ve İşgücü Piyasalarında Değişim: 2011-2014, Göç Dergisi, 2(2):249.

- Mura, Elif S. Uyar (2017) Türkiye Tarım Sektöründeki Ücretli Emek Süreçleri Üzerine Kavramsal Bir Tartışma, ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Temmuz 2017, 10(2), 53-68
- Öz, Cihan (2015) Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları, Türkiye Tohumcular Birliği-TÜRKTOB Dergisi, 4(16):13-15.
- Özbekmezci, Şule ve Sahil, Sare (2004) Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. 19(3): 261-274.
- Parlak, Bekir ve Şahin, Ali Utku (2015) Türkiye İltica ve Göç Mevzuatının Coğrafi Kısıtlama Uygulaması Yönünden Analizi, TESAM Akademi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2.
- Standing, Guy (2014) Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf, Çeviri: Ergin Bulut, İletişim Yayınları.
- TBMM (2015) Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarını Araştırmak Amacı ile Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporu.
- Topal, Ahmet Hamdi (2015) Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2(1):5-22, https://www.academia.edu/16398637/Ge%C3%A7ici_Koruma_Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi_ve_T%C3%BCrkiyedeki_Suriyelilerin_Hukuki_Stat%C3%BCs%C3%BC.
- Türkiye İstatistik Kurumu (Eylül, 2014) Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2014, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16014>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017) Aile Yapısı Araştırması, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018) Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2018, "Mevsim etkilerinden arındırılmış temel işgücü göstergeleri, 2005 - Mayıs 2018" tablosu, "Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu" tablosu, "İstihdam edilenlerin yıllar ve cinsiyete göre iktisadi faaliyet kolları (NACE Rev.2)" tablosu. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- UNHCR (2019) Operational Portal; Refugee Status – Syria Regional Refugee Response, Turkey, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>
- UNHCR (2017) Mülteciler Hakkında Yasal ve Bilgilendirici Belgeler, <http://www.unhcr.org/turkey/home.php?page=20>

- United Nations Turkey News Letter, "The Conditional Cash Transfer for Education Programme for Syrians and Other Refugee Children Launches into its second phase in Turkey"
<https://www.bmdergi.org/language/en/the-conditional-cash-transfer-for-education-programme-for-syrians-and-other-refugee-children-launches-into-its-second-phase-in-turkey/>
- UNFPA (2012) Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı.
- UNICEF Procedure for Ethical Standards in Research, Evaluation, Data Collection and Analysis, and the UNICEF Strategic Guidance Note on Institutionalizing Ethical Practice for UNICEF Research.
- Uyan Semerci, Pınar ve Erdoğan, Emre (2017) Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları: Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın, Sezen (2016) Syrian Children Workers in Turkey, Turkish Policy Quarterly, <http://turkishpolicy.com/article/831/syrian-child-workers-in-turkey>.

Kavramlar ve Tanımlar

Bu rapor özelinde;

Aracılık belgesi: Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak üzere Çalışma ve İş Kurumu il Müdürlüğü tarafından verilen belgedir.

BağKur: Özel sektör gibi devlete bağlı olmayan kurumlarda veya bireysel çalışan kişilerin kendi adlarına belli bir para ödeyerek ilerleyen dönemlerde emekli olabilmelerini amaçlayan bir emeklilik sistemidir. BağKurlu kişiler sigortalı çalışanlar gibi belli bir prim ödemek zorundadır. Ancak bu kapsamda emeklilik sağlanmaktadır. Yaklaşık olarak 15 ya da 25 yıllık bir ödeme süresi boyunca prim yatırmak gerekmektedir. Yapılan bu ödemeler sonunda bu sistem kapsamında belirlenen yaşa gelindiği zaman Bağkur emeklisi olarak sisteme geçilmektedir.

Bahçe: Mevsimlik tarım işçilerinin tarımsal üretim çalışmalarını gerçekleştirdikleri çok yıllık bitkisel üretim yapılan alandır.

Çadır: Mevsimlik tarım işçilerinin konakladıkları naylon, branda, bez veya başka materyallerden imal edilen, ihtiyaca göre kurulup sökülen yaşam ortamıdır.

Çadır Yerleşimi: Çadır yerleşimi (veya çadır alanı, konaklama yeri, yaşam alanı), mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin yaşadığı, ağırlıklı olarak bez, naylon, plastik malzemelerden imal edilmiş çadırlardan oluşan, hanelerin toplu veya dağınık şekilde, tarla veya bahçelerin yanında ya da yakınında, sulama veya drenaj kanalı, ana veya tali yol kenarındaki yerleşimler ya da alanlardır.

Çavuş: Tarla veya bahçelerde istihdam ettiği işçilerin çalışma esnasında çalışmalarını kontrol eden ve tarım aracısının yardımcısı konumunda bulunan kişidir.

Çocuk: BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 1. Maddesi “onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” tanımını yapmaktadır.

Çocuk işçiliği: Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) göre çocuk işçiliği, “çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksilten, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi” olarak ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), çocuk işçiliğini “çocuğun yaşına ve işin türüne bağlı olarak, minimum çalışma saatini aşan ve çocuğa zararlı olan iş” olarak tanımlamıştır. Ulusal mevzuatta ise çocuk işçiliğinin tanımı, 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesine dayanılarak çıkarılan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinde yapılmıştır. Bu maddeye göre; “çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi, genç işçi de 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, aynı maddede hafif işin tanımı yapılmış olup, çocuk ve genç işçilerin, okula devam edenlerin okula devamları ile okuldaki başarılarına engel olmayacak, meslek seçimi için yapılacak hazırlıklara ya da yetkili makamlar tarafından yeterliliği kabul edilen mesleki eğitime katılmasına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabileceği hükme bağlanmıştır. (Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023).

Dul-Yetim Maaşı: 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu 30. Kısım Madde 108: 4857 sayılı İş Kanunu'nun 39 uncu maddesi uyarınca 16 yaşından büyük işçiler için tespit edilen asgarî ücretin net tutarından daha az aylık geliri olup, kendisini ve Türk Medeni Kanun'u hükümlerine göre bakmaya mecbur olduğu aile fertlerini geçindirmeye yetecek kadar malı da (para veya o mahiyetteki kıymetler dahil) olmayanlar bu Kanunun uygulanmasında muhtaç sayılırlar. 47/132 Muhtaçlık; dul ve yetimler tarafından tanzim ve imzaları ihtiyar heyetlerince tasdik edilecek beyan kağıtları üzerine daimî olarak oturdukları yerlerin bağlı bulundukları il veya ilçe idare heyetleri tarafından muhtaçlık sebepleri açıkça gösterilmek suretiyle verilecek mazbatalarla belirtilir.

http://www.sgk.gov.tr/wps/wcm/connect/dc2dea4c-ac7e-4a75-b3ce-2de5b83fe2c1/kanunlar_5434.pdf?MOD=AJPERES

Emekli Maaşı: 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu Ek Madde 4 (Mülga: 31/5/2006-5510/106 md.) (7/1/1959- 7184/1 md. ile gelen Ek Madde hükmü olup madde numarası teselsül ettirilmiştir.) Emekli, adi malullük veya vazife malullüğü aylığı alanların ölümü halinde, sağlığında beyanname ile gösterdiği kimseye, eğer beyanname vermemiş ise ailesine, almakta olduğu emekli aylığının (harp malullüğü zammı hariç) bir aylık tutarı yardım olarak ve tediye emri beklenmeksizin emekli maaşını veren kurum tarafından ödenir.

Engellilik ve Yaşlılık Maaşı: 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.

Madde 1; Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar, nafaka bağlanmış veya nafaka bağlanması mümkün olanlar veya 24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu hükümlerine göre harçlık ödenenler hariç olmak kaydıyla, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarına, muhtaçlık hâli devam ettiği müddetçe (4.387) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanır.

Madde 2; 65 yaşını doldurmamış olmasının yanı sıra; a) Başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduklarını ilgili mevzuatı çerçevesinde alınacak sağlık kurulu raporu ile kanıtlayan, 18 yaşını dolduran Türk vatandaşı engellilerden; sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış ya da nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak üzere, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilenlere muhtaçlık hâli devam ettiği müddetçe (4.860) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımından bulunacak tutarda aylık bağlanır.

En kötü biçimdeki çocuk işçiliği: ILO'nun 182 sayılı sözleşmesine göre Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından da tanımlanan mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocuklardır.

Geçici Koruma Statüsü: Geçici Koruma Yönetmeliği (2014, Madde 3-f) geçici korumayı “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma” olarak tanımlamaktadır.

Genel sağlık sigortası: 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’na göre: Sosyal Güvenlik Kurumu’ndan yaşlılık, malullük, ölüm, dul, yetim aylığı almayanlar ile geliri olmayan veya burada belirtilenlerden herhangi birinin bakmakla yükümlü olduğu kişi durumunda olmayan, yani sağlık sigortasından yararlanamayan, aynı zamanda yeşil kartı da olmayan vatandaşlar faydalanmaktadır.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5510.pdf>

Göçmen: Göç, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların çalışmak, yaşamak veya yerleşmek amacıyla yer değiştirdiği, bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan nüfus hareketidir. Bu harekete, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir. Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştiren kişiyi tanımlamak için göçmen ifadesi kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar (IOM, 2009:22). Bu tanım kapsamında, turist veya iş adamı statüsüyle daha kısa sürelerde seyahat eden kişiler göçmen olarak değerlendirilmemektedir. Ancak yaygın kullanım, tarım ürünlerinin ekimi veya hasadı için kısa sürelerde seyahat eden mevsimlik tarım işçileri gibi kısa dönemli göçmenlerin bazı türlerini de kapsar (IOM, 2009: 22).

Göçmen işçi: Vatandaşı olmadığı bir ülkede ücretli bir faaliyetle istigal edecek olan, istigal eden veya istigal etmiş olan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır (Bütün Göçmen İşçi ve Aile Fertlerinin Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 2(1) Maddesi, 1990). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1949 İstihdam Amacıyla Göç Hakkında 97 Sayılı Sözleşmesi (1949) ile Göçmen İşçiler Hakkında 143 Sayılı Sözleşmesinin (1975) 11. maddelerinde göçmen işçi, “kendi adına olmayıp başkası tarafından çalıştırılmak amacıyla bir ülkeden diğerine göç eden veya göç etmiş bir kimseyle göçmen işçi olarak bir ülkeye kabul edilen kimse olarak” tanımlanmaktadır.

Hanehalkı: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hanehalkını “aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya aynı konutun bir bölümünde yaşayan, temel ihtiyaçlarını birlikte karşılayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine iştirak eden bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluk” olarak tanımlamaktadır. Araştırma kapsamında ise benzer bir şekilde hanehalkı birlikte hareket eden, aynı çatı altında kalan ve gelir/gideri ortaklaşarak bölüşen, “aynı kazandan yemek yiyen”, yeri geldiğinde akrabalık bağlarından da bağımsız bir arada yaşayan kişiler olarak kabul edilmiştir.

İşçi ücreti: Tarımsal üretim sürecine katılan işçilerin yaptıkları iş karşılığında işverenden aldıkları ücrettir.

İşsizlik Yardımı: 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu Madde 48; İşsizlik sigortası zorunludur. Madde 49 (Değişik: 17/4/2008-5754/90 md.); İşverenler, işsizlik sigortasına ilişkin prim yükümlülükleri nedeniyle sigortalıların ücretlerinden herhangi bir indirim veya kesinti yapamazlar. Herhangi bir nedenle işçinin sigortalılık durumunun sona ermesi halinde, o ana kadar işçiden ve işverenden kesilen işsizlik sigortası primleri ile devlet payı iade edilmez. Madde 50 (Değişik birinci fıkra: 15/5/2008-5763/15 md.); Günlük işsizlik ödeneği, sigortalının son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde kırkıdır. Süre ile işsizlik ödeneği verilir. İşsizlik ödeneği her ayın sonunda aylık olarak işsiz kendisine ödenir. <https://statik.iskur.gov.tr/tr/kurumumuz/mevzuat/kanun11tr.htm>

İşveren: Tarım aracısına, dolayısıyla tarım işçilerine işveren tarla ve/veya bahçe sahipleridir. Ayrıca tarla veya bahçeleri kiralayarak, ürünü satın alarak tarım aracısına, dolayısıyla tarım işçilerine işveren firmalar, tüccarlardır.

Kızılay Kart Bağı: Kızılay Kart, ihtiyaç sahiplerinin tüm ihtiyaçlarını alışveriş noktalarından, verilen değil tercih ettiğini almasını sağlamak amacıyla üretilen, akıllı kart sistemidir.

Koruyucu Sağlık Hizmetleri: Kişileri hastalanmaktan, yaralanmaktan, sakat kalmaktan ve erken ölümden korumak amacıyla verilen sağlık hizmetleridir. Kişiyeye yönelik olarak yapılan bağışıklama, ilaçla ve serumla koruma, erken tanı, aile planlaması, beslenme durumlarının iyileştirilmesini sağlamak için gıda güvenliği ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması, sağlık eğitimi gibi işler ile fiziki, biyolojik ve sosyal çevredeki olumsuz koşullardan kaynaklanan sağlık sorunlarını önlemek amacıyla çevreye yapılan müdahaleler koruyucu hizmetlerdir. (Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Sağlık Bakanlığı Yönergesi Madde 4-d).

Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi: Sürekli ikamet ettiği yerleşimden (il, ilçe, köy, mahalle) ayrılarak bir başka yerleşim yerine seyahat ederek burada tarımsal üretim süreçlerine ekonomik gelir elde etmek amacıyla en az bir gün katılan, ancak sürekli bu işte çalışmayan (geçici) kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır. İşçi aileler bulunduğu yeri belli süreli için terk ederken, gittikleri yerde de belli süreli ikamet etmektedirler.

Mevsimlik Mahalli Tarım İşçisi: Bulunduğu il veya ile bağlı ilçe, köy, mahallede tarımsal üretim süreçlerine ekonomik gelir elde etme amacıyla en az bir gün katılan, ancak sürekli bu işte çalışmayan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır. Gündüz tarlada veya bahçede çalışmakta, akşam ise sürekli yaşadığı yere geri dönmektedir.

Mevsimlik Tarımsal Üretim: Tarımsal üretim sürecinde toprak hazırlığından hasat sürecine kadar aylara ve/veya mevsimlere bağlı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Örneğin çapalama, sulama, budama, ilaçlama, yabancı ot temizliği, hasat gibi birçok faaliyeti içermektedir.

Mülteci: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) tüzüğündeki kriterlere uygun olan ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi veya Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'ne taraf olan bir ülkede bulunup bulunmaması veya bu hukuki belgeler uyarınca ev sahibi ülke tarafından mülteci olarak tanınıp tanınmaması fark etmeksizin Yüksek Komiserlik tarafından sağlanan Birleşmiş Milletler korumasından yararlanmaya hak kazanan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır (IOM, 2009:42).

Nakdi Yoksulluk Yardımı: 2015 tarihli 29284 sayılı Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik "*Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden faydalanma*" Madde 10 (1) Bakanlıkça yapılacak ekonomik destekler karşılıksızdır. Ekonomik desteklerden, bu Yönetmelikte belirtilen esaslar çerçevesinde, bakım tedbiri kararına bakılmaksızın öncelikle muhtaç çocuklar faydalanır. Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlanacakların kapsamı ile destek tutarının belirlenmesinde, kişilerin her türlü kaynaklardan elde ettikleri yardımlar ve gelirleri dikkate alınır.

(2) Ekonomik destek verilmesi uygun görülenlere onayda belirtilen aydan geçerli olmak üzere ekonomik yardım yapılır.

Sevgi Bohçası Bağışı: Yeni doğan bebeklerin ve annelerinin öncelikli hijyen, giyim eşyası gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında nakdi bağış desteğidir.

Siğınmacı: İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişi ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler nedeniyle ülkede kalma izni verilmemişse bu kişi ülkede düzensiz bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilir (IOM, 2009: 49).

SSK'lı olmak: 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa ve bu Kanunu uygulamakta olan Sosyal Sigortalar Kurumuna tabi bir işte sigortalı olarak çalışmak iş kazası, meslek hastalıkları, hastalık, analık, malullük, yaşlılık, ölüm, işsizlik risklerine karşı kişiyi ve ailesi sigortalanmış olur. <http://www.sgk.gen.tr/genel/ssknin-yararlari.html>

Tarım Aracısı: Tarım aracısı, tarım mevsiminin ya da hasat döneminin başladığı dönemlerde işgücüne ihtiyaç duyan tarım işverenine işgücü, iş arayan tarım işçisine de iş bulmada ücretli ya da ücretsiz olarak aracılık eden gerçek veya tüzel kişilerdir (Görücü ve Demirbaş, 2013). Tarım aracısı genellikle elci veya dayıbaşı olarak da adlandırılmaktadır. Mevsimlik tarımsal üretim süreçlerinde işveren ile işçiyi bir araya getiren, bunun karşılığında ücret, komisyon alan, iş süresince işçilerin başta çalışma olmak üzere günlük yaşamsal koşullarının temini ve ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli roller üstlenen kimselerdir. Tarım aracıları, işin gerçekleştiği alanda (tarla, bahçe, arazi) işçilerin çalışmalarını takip, kontrol ve düzenleme görevini bazı durumlarda kendileri adına çalışan çavuşlarına bırakırlar. Tarım aracılarının resmi olarak çalışabilmesi için Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü'ne kayıt yaptırarak çalışma izni almaları gerekmektedir.

Tarım Sigortası: Tarım SSK 2925 sayılı Kanun gereğince uygulanan bir sosyal güvenlik statüsüdür. Bu sigorta türüne hizmet akdi ile bir işverenin yanında çalışan tarım sektörü işçileri tabidir. Tarımda çalışan söz konusu bu işçilerin sigortalılık başlangıçlarına göre emeklilik tarihleri değişmektedir.

Tarımsal Üretim: Tarımsal üretim terminolojik olarak bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık aktivitelerini kapsamaktadır. Ancak bu raporda tarımsal üretim çoğunlukla bitkisel üretime referans etmek için kullanılmıştır.

Tarla: Mevsimlik tarım işçilerinin tarımsal üretim çalışmasını gerçekleştirdiği tek veya çok yıllık bitkisel üretim yapılan alandır.

Tekerlekli Sandalye Bağışı: Vücut fonksiyonlarının yüzde 70 ve üzeri engelli olduğunu devlet hastaneleri tarafından düzenlenen raporlarla belgeleyebilenler, Türk Kızılayı'ndan tekerlekli sandalye yardımı alabilmektedir. <https://www.kizilay.org.tr/Bagis/BagisKategorisel/2/sosyal-yardim-bagislari>

Toplum Yararına Çalışma Programı: İşsizliğin yoğun olduğu dönemlerde veya yerlerde doğrudan veya yüklenici eli ile toplum yararına bir iş ya da hizmetin gerçekleştirilmesi yoluyla özellikle istihdamında zorluk çekilen işsizlerin çalışma alışkanlık ve disiplininden uzaklaşmalarını engelleyerek işgücü piyasasına uyumlarını gerçekleştirmek ve bunlara geçici gelir desteği sağlamak amacıyla İŞKUR tarafından uygulanan programlardır. <http://www.iskur.gov.tr/isarayan/typ.aspx>

Uluslararası Koruma: 1951 Mülteci Sözleşmesi, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Protokolleri, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin (ICRC) inisiyatif hakkı, ILO sözleşmeleri ve insan hakları belgeleri gibi hukuki belgelerde öngörülen haklara devletlerin saygı göstermesini sağlamak için antlaşma yoluyla görevlendirilen bir örgütün sağladığı hukuki korumadır (IOM 2009:58).

Yeşil Kart: Hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında olmayan ve sağlık hizmetleri giderlerini karşılayacak durumda bulunmayan Türk vatandaşlarının bu giderlerinin 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun ve bu kanuna istinaden çıkarılmış olan yönetmelik ve genelgelerdeki düzenlemeler çerçevesinde devlet tarafından karşılanmasını sağlayan uygulamaya kısaca yeşil kart denilmektedir.

Zorunlu eğitim: 222 sayılı İlköğretim Kanunu ve 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Madde 3 (Değişik: 30/3/2012- 6287/1 md.) Mecburi ilköğretim çağı 6-13 yaş grubundaki çocukları kapsar. Bu çağ çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın eylül ayı sonunda başlar, 13 yaşını bitirip 14 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter.

Madde 7 (Değişik: 30/3/2012- 6287/2 md.) İlköğretim; 1 inci maddede belirtilen amacı gerçekleştirmek için kurulmuş dört yıl süreli ve zorunlu ilköğretim ile dört yıl süreli ve zorunlu ortaokuldan oluşan bir Milli Eğitim ve Öğretim Kurumudur.

Takiben 9 Mayıs 2012’de yayınlanan 401 sayılı 12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar Genelgesi *“kanunda yapılan değişikliklerle birlikte halen uygulanmakta olan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim getirilerek 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmıştır. Birinci kademe 4 yıl süreli ilkokul (1. 2. 3. ve 4. sınıf), ikinci kademe 4 yıl süreli ortaokul (5. 6. 7. ve 8. sınıf) ve üçüncü kademe 4 yıl süreli lise (9. 10. 11. ve 12. sınıf) olarak düzenlenmiştir.”*

<http://www.meb.gov.tr/haberler/2012/12YillikZorunluEgitimeYonelikGenelge.pdf>

EKLER

Ek 1

ANKET SORU KAĞIDI

Merhaba, benim adım..... Kalkınma Atölyesi'nden geliyorum. Kalkınma Atölyesi, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik kalkınma sürecine destek olmak üzere kurulmuş, kâr amacı gütmeyen bir kooperatiftir. Mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği konusunda geliştirilecek kamu politikalarına yön vermek üzere, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) ile birlikte kanıt üretme çalışması yürütüyoruz. Araştırmanın konusu çocuklar olsa da çocuklarla görüşme yapmayacağımız, yalnızca sizin gibi yetişkinlerle konuşacağımız konusunda sizi temin etmek isteriz.

Vereceğiniz tüm yanıtlar gizli tutulacak ve kimseyle paylaşılmayacaktır. Kişisel bilgilerinizle yanıtlarınız arasında da herhangi bir ilişkilendirme yapılmayacaktır. Bu çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalıdır. İstedığınız zaman görüşmeyi bitirmekte serbestsiniz. Bu çalışmaya katılım karşılığında nakdi veya ayni herhangi bir ödeme yapılmayacaktır. Bununla birlikte, çalışmaya katılarak bilgilerinizi, deneyimlerinizi pay-laşmanız, çocukların eksiksiz bir şekilde gelişimine engel olan çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik gayretlerimizde bizlere yardımcı olabilir. Bu kapsamda, vereceğiniz yanıtlar Türkiye'de yaşayan çocuklara daha iyi bir yaşam sunulmasına, yoksulluk ve yoksunluğun azaltılmasına katkıda bulunmak için kullanılacaktır. Görüşme yaklaşık 30 dakika sürecektir.

Görüşmeye katılmayı kabul ediyor musunuz?

- ☐ Katılımcı görüşmeye katılmayı kabul ediyor.
- ☐ Katılımcı görüşmeye katılmayı kabul etmiyor.

Görüşme sırasında veya sonrasında herhangi bir soru veya sorunuz olması halinde, Kalkınma Atölyesi'nin (541) 457 31 90 numaralı tele-fonunu arayabilirsiniz.

ANKET NUMARASI :

LOCATION OF INTERVIEW

İL :

İLÇE:

KÖY/MAHALLE:

HANE TÜRÜ:

- ☐ Türkiyeli
- ☐ Suriyeli

GÖRÜŞME BİLGİSİ:

GÖRÜŞME BİLGİSİ TARİHİ:/ / 2017

HANEHALKI DEMOGRAFİK BİLGİLER

Hanenizde kaç kişi yaşamaktadır?													
HANE HALKI SIRA NO	HANEHALKI ÜYELERİ	YAKINLIK DERECESESİ	CİNSİYET	YAŞ	MEDENİ DURUM	EĞİTİM	(5 YAŞ VE ÜSTÜ İÇİN) ÇALIŞMA DURUMU						
			01 Erkek 02 Kadın		01 Bekar 02 Evli 03 Dul 04 Boşanmış 05 Ayrı Yaşıyor 97 Bilmiyorum	01 Okul Çağında Değil 02 Okur-Yazar Değil 03 Sadece Okur-Yazar 04 Okul Öncesi Eğitim 05 İlkokul Terk 06 İlköğretim Öğrencisi 07 İlkokul Mezunu 08 İlköğretim Terk 09 İlköğretim Mezunu 10 Lise Terk 11 Lise Öğrencisi 12 Lise Mezunu 13 Yüksekokul Terk 14 Yüksekokul Öğrencisi 15 Yüksekokul Mezunu 16 Üniversite Terk 17 Üniversite Öğrencisi 18 Üniversite Mezunu 19 Yüksek Lisans Terk 20 Yüksek Lisans Öğrencisi 21 Yüksek 98 Diğer.....	Çalışma durumu nedir? (Birden Fazla Seçenek İşaretle- nebilir. Uygun Değilse Tiret(—) Koy)						
(01)	(02)	(03)	(04)	(05)	(06)	(07)	(08)						
01													
02													
03													
04													
01	02	03	04	05	06	07	08						
Hane Raisi	Eşi	Kızı	Annesi	Babası	Kayınvalidesi/ Kayınpederi	Kardeşi	Eniştesi/Yengesi	Yeğeni	Büyükannesi/ Büyükbabası	Gelini/Damadı	Torunu	Diğer	

1. Uyuşunuz?

1	Suriyeli	(...)
2	Türkiyeli	(...)

2. Doğum yeriniz?

1	İl	(...)
2	İlçe	(...)
3	Köy/Mahalle	(...)

Türkiyeli Hanelere

3. Sürekli yaşadığınız yer?

1	İl	(...)
2	İlçe	(...)
3	Köy/mahalle	(...)

Suriyeli Hanelere

4. Türkiye'de sürekli yaşadığınız yer?

1	İl	(...)
2	İlçe	(...)
3	Köy/mahalle	(...)
4	Çadır yerleşimi	(...)

5. Kaç yıldır Türkiye'desiniz? Yıl

6. Geçici sığınmacı kimlik kartınız var mı?

1	Evet	(...)
2	Hayır	(...)

7. Sürekli oturduğunuz evin mülkiyet durumu nedir?

1	Evde yaşayanlardan birine ait	(...)
2	Akrabalardan birine ait, kira ödenmiyor	(...)
3	Kira	(...)
4	Kira ödenmeden oturuluyor	(...)
5	Sürekli çadırdaki yaşıyoruz	(...)
98	Diğer (Açıklama yazınız)	
99	Evi yok.....(Açıklama yazınız)	

MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİLİĞİ

8. Kaç yıldır mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışıyorsunuz?

..... yıldır (yıl bilgisi uygun değilse kaç aydır yaptığınızı yazınız)

Suriyeli Hanelere

9. Türkiye'ye gelmeden önce Suriye'de ne iş yapıyordunuz?

1	Tarım işçisi	(....)
2	Çiftçi	(....)
3	Esnaf	(....)
4	Kamu görevlisi/memur	(....)
5	Kamu görevlisi/işçi	(....)
6	Ev hanımı	(....)
7	İş veren	(....)
8	Sanayide ücretli işçi	(....)
9	Hizmet sektörü ücretli işçi	(....)
10	Ücretsiz aile işçisi	(....)
98	Diğer/ Belirtiniz.....	

10. Neden mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışıyorsunuz?

(Anketör: Birden fazla işaretlenebilir)

1	Yeterli arazim yok	(....)
2	Herhangi bir mesleğim yok	(....)
3	Ek gelir olarak yapıyorum	(....)
4	Yapacak başka iş bulamadık	(....)
5	İlk bulabildiğimiz iş	(....)
6	Bildiğim tek iş bu	(....)
98	Diğer/Belirtiniz.....	

11. Mevsimlik tarım işlerini nasıl buluyorsunuz?

.....

12. Özellikle son yıllarda Suriyeli göçmenlerin mevsimlik gezici tarım işlerinde çalışması sizi nasıl etkiledi?

.....

EKONOMİK ETKİNLİKLER

13. Bunlardan hangisine sahipsiniz?

13.1 Tarım arazisi

Evet (...)

Hayırsa SORU 14 ve 15'i SORMA (...)

13.2 Büyükbaş hayvan

Evet (...)

Evetse sadece 16.2'yi sor (...)

13.3 Küçükbaş hayvan

Evet (...)

Evetse sadece 16.3'ü sor (...)

(Eğer hepsi "HAYIR"sa 17. soruya geçiniz.

14. Tarım arazisi kiralayıp KENDİ HESABINIZA tarım yapıyor musunuz?

Evet (...)

Hayır (...)

15. Bu üretimden gelir elde ediyor musunuz?

Evet (...)

Hayır (...)

16. Hangi hayvandan kaç adet var?

Sahip olunan hayvan	Varsa, sayısı (adet) (yoksa 0 yazınız)
16.1 İş hayvanı (at, eşek, deve, öküz, manda vb.)	
16.2 Büyükbaş (inek, tosun, düve, dana vb.)	
16.3 Küçükbaş (koyun, keçi, kuzu vb.)	

17. 2016 yılında haneniz nerelerden gelir elde etti?

(Anketör: Tüm hanehalkı üyeleri için sorulacak)

Gelir kalemleri	E(....) H(....)
Mevsimlik tarım işçiliği geliri	
Tarım aracılığı, elçilik geliri	
Tarımsal faaliyet dışı işlerden elde edilen gelir (Tarım dışında aile üyelerinin çalışmalarından dolayı elde ettiği gelirler; inşaat, tekstil gibi imalat sanayinde, hizmetler sektöründe çalışmalar)	
Hayvancılık dahil kendi tarım arazisinden elde edilen gelir	
Emekli maaşı (SSK, Bağkur, vb.)	
Dul, yetim, engellilik veya yaşlılık maaşı	
Nakdi yoksulluk yardımı	
Kira geliri	
İşsizlik yardımı	
Şartlı eğitim yardımı (Okula devam eden çocuklar için)	
Kızılay Yardımı (Suriyeliler için)	
Diğer (belirtiniz).....	

Suriyeli Hanelere

18. Suriye'den size ekonomik destek geliyor mu?

Evet (....)

Hayır (....)

19. Siz Suriye'ye, oradaki yakınlarınız için para gönderiyor musunuz?

Evet (....)

Hayır (....)

20. Hanehalkı, son 12 ayda, herhangi bir nedenden (ekonomik kriz, işsizlik, borçlanma, ölüm, ayrılık) dolayı gelir düşüşü/ekonomik sorun yaşadı mı?

Evet(....)

Hayır (Soru 22'ye Geç) (....)

21. Evetse, nedeni nedir?

.....

22. Hanehalkı üyelerinden herhangi biri herhangi bir nedenle geçtiğimiz yıl içinde borç/kredi aldı mı?

Evet (....)

Hayır (Soru 25'e geç) (....)

23. Evetse, neden borç alındı?

.....

24. Borcu/ krediyi nereden aldınız?

1 Devlet kuruluşları	(....)
2 Bankalar	(....)
3 İşveren	(....)
4 Aracı	(....)
5 Tefeci	(....)
6 Akrabalardan	(....)
7 Arkadaşlar/komşulardan	(....)
98 Diğer/belirtiniz.....	(....)

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR ve ÇALIŞAN ÇOCUK ALGISI

(Çalışan çocukları işaretle ve sor! 5-17 yaş arası)

25. Siz kaç yaşında çalışmaya başladınız?

..... yaşında

26. Neden çalışmaya bu yaşta başladınız? (Anketör: Eğer 5-17 yaş arasında çalışmaya başladıysa sorunuz)(Anketör: Yalnızca en önemli bir neden işaretlenecek)

1 Ailemin ekonomik durumu iyi değildi, zorunlu katkı vermek için	(....)
2 Okulu terk ettiğim için	(....)
3 İş/meslek öğrenmek için (kendi isteğimle)	(....)
4 İş/meslek öğrenmek için (ailemin isteğiyle)	(....)
5 Kendi paramı/harçlığımı kazanmak istediğim için	(....)
6 Benim zamanımda herkes çocuk yaşta çalışırdı, ben de çalıştım	(....)
7 Yaz aylarını değerlendirmek için	(....)
98 Diğer / Belirtiniz	(....)

27. Sizin çocuklarınız neden çalışmaya başladılar?

(Anketör: Birden fazla yanıt alınabilir. Aşağıdaki yanıtlar önceden okunmayacak.)

Çalışma nedenleri	E (....) H (....)
1 Aile bütçesine katkı	
2 Ailenin var olan borçlarını ödemeye yardımcı olmak	
3 Meslek öğrenmek/ vasıf geliştirmek	
4 Okul masraflarını karşılamak için	
5 Eğitimlerine devam etmedikleri için	
6 Yaz tatillerinde boş kaldıkları için	
7 Biz çalışırken yanımızda oldukları için	
8 Kendileri çalışmak istediği için	
98 Diğer	

28. Mevsimlik gezici tarım işlerinin olmadığı zamanlarda (örneğin kış aylarında) çocuklarınız ne tür işler yapıyor?

(Anketöre not: Bu işler gelir elde etmek veya aile yardım etmek için yapılıyor olabilir)

Kız çocuklar:.....

Erkek çocuklar:.....

29. Çocuklarınız bugüne kadar çalışmaktan kaynaklı herhangi bir sağlık problemi yaşad mı?

(Anketör: Birden fazla yanıt alınabilir.)

1 Herhangi bir olumsuzluk yaşanmadı	(....)
2 Yaralanma/ bir yerini kesme vb.	(....)
3 Kırıklar/ çıkık veya burkulmalar	(....)
4 Yanık veya donma	(....)
5 Solunum problemleri	(....)
6 Göz problemleri	(....)
7 Cilt problemleri	(....)
8 Mide sorunları / ishal	(....)
9 Ateş	(....)
10 Aşırı yorgunluk/ halsizlik	(....)
11 Bel ve/veya kas ağrıları	(....)
98 Diğer / Belirtiniz	(....)

30. Çocuklarınızın mevsimlik gezici tarımsal işlerde çalışması hakkında ne düşünüyorsunuz?

(Anketör: Yalnızca bir yanıt alınacak)

1 Çalışması gerekiyor, hayatı öğrenmeli	(....)
2 Çalışmasını istemiyoruz, ama mecburuz	(....)
3 Kendisi çalışmak istiyor	(....)
4 Çalışmasını istemiyoruz, okuması gerekiyor	(....)
98 Diğer/Belirtiniz	(....)

Suriyeli Hanelere

31. Şimdi Suriye’de olsaydınız çalışan çocuklarınız ne yapardı?

1 Çalışırdı	(....)
2 Okula giderdi	(....)
3 Hem okula gider hem de çalışırlardı	(....)
4 Hiçbir şey yapmazdı	(....)
5 Diğer/Belirtiniz	(....)

32. Hangi durumlarda aileler çocuklarını tarım işlerinde çalıştırmazlar?

.....

SOSYAL GÜVENLİK ve SOSYAL YARDIMLAR

33. Sizin hanenizden herhangi biri sosyal güvenlik kurumuna kaydı var mı?

(Anketör: Yalnızca bir yanıt alınacak)

1 Kayıtlı değil	(....)
2 Kayıtlı: Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK)	(....)
3 Kayıtlı: İsteğe bağlı sigorta (BağKur, Tarım Sigortası)	(....)
4 Genel sağlık sigortası-Primi devlet tarafından ödeniyor	(....)
5 Genel sağlık sigortası primi kendisi tarafından ödeniyor	(....)
98 Diğer/Belirtiniz	(....)

34. Hanenizin diğer üyeleri bu sosyal güvenliklikten yararlanıyor mu?

Evet (Soru 36’a geç) (....) Hayır (....)

35. Hayırsa Neden?

.....

36. Çalışmaya gittiğiniz yörelerde sağlık hizmetlerinden yararlanmada sorun veya zorluk yaşıyor musunuz?

Evet (....) Hayır (Soru 38'e geç) (....)

37. Evetse, ne tür sorunlar oluyor?

.....

38. Herhangi bir kuruluştan aynı veya nakdi yardım/destek alıyor musunuz?

Evet (....) Hayır (Soru 40'a geç) (....)

39. Evetse, ne tür yardım/destekler alıyorsunuz?

.....

40. Eğer herhangi bir sosyal yardımdan faydalaniyor olsaydınız, çocuklarınız yine de çalışır mıydı?

Evet (....) Hayır (....)

41. Bugüne kadar siz veya hanenizden biri bir meslek eğitimine/kursuna gittiniz mi?

Evet (....) Hayır (Soru 44'e geç) (....)

42. Evetse, ne tür bir eğitim alındı?

Adı:.....

Süresi:.....

Nerede (kurum ve il/ilçe adı):.....

Sertifika alındı mı?:.....

43. Faydasını gördünüz mü?

Evet (....) Hayır (....)

44. Hayırsa, neden katılmadınız?

1 Nasıl gidilir/ nasıl kayıt yapılır bilmiyoruz (....)

2 Zamanımız olmadı (....)

3 Verilen eğitimler/kurslar faydalı değil (....)

4 Uygun bir eğitim denk gelmedi (....)

5 Başvurular karmaşık ve uzun sürüyor (....)

6 Bulunduğumuz yere uzak, ulaşım problemi (....)

7 Dil sorunu (....)

8 Haberimiz olmuyor (....)

9 Yönlendiren kimse olmuyor (....)

98 Diğer/Belirtiniz..... (....)

45. Yaşadığınız yerdeki diğer işçiler çoğunlukla nereden geldiler?

1 Şanlıurfa'dan

2 Suriyeli

3 Diğer illerden.....(Anketör; neresi olduğu yazılacak)

46. Suriyeli/Urfalı aileler dışında yerli (Adanalı veya başka illerden gelen) ailelerle bir ilişkiniz-komşuluk, arkadaşlık- oluyor mu?

Evet Nasıl bir ilişki?

Hayır

47. Çalışırken yaşadığınız yerde çevrenizde daha çok kimler var?

(En çoktan en aza doğru sıralayınız: 1 en çok 5 en az)

1 Akrabamız

2 Hemşerilerimiz (aynı mahalle, aynı köyden)

3 Suriyeliler

4 Tanımıyoruz, ilk kez burada karşılaştık

98 Diğer/Belirtiniz.....

Ek 2

Görüşme Formu

Görüşme No :
 Görüşme Tarihi :
 Aile/Hanehalkı Adı :
 İletişim Bilgileri :
 Görüşmenin Yapıldığı Yer :
 Buraya Nereden Geldiler :
 Çalıştıkları Üretim Alanları :
 Çalıştıkları Ürünler :

1. HANEHALKININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE GÖÇ HİKAYELERİ

1.1 Ailenin göç hikayesi;

Mevsimlik gezici tarım işçiliğine ne zaman ve neden başladılar?

.....

Geçmiş yıllarda nerelerde çalıştılar?

.....

Mevsimlik tarım işlerini nasıl buluyorlar?

.....

Birinci dereceden akrabalarından Suriye’de kalanlar var mı?

.....

1.2 Geçmişte ya da yakın bir zamanda hanehalkı üyelerinin kompozisyonunda nasıl bir değişim yaşandı? (evlenme, askere gitme, evden ayrılarak başka bir yerde yaşama, ölüm vb.)

Bu değişim ailedeki çocukların çalışmasını nasıl etkiledi?

.....

1.3 Suriyeli ailelerin göç hikayeleri ve göçle birlikte aile yapısında ortaya çıkan değişimler nelerdir ve bu değişimlerin çocukların çalışmaya başlaması ile nasıl ilişkilendirebiliriz.

.....

Türkiye’ye geliş nasıl oldu?

.....

İlk nereye yerleştiler?

.....

İlk nerelerde çalışmaya başladılar?

.....

Mevsimlik tarım işini nasıl buldular?

.....

Çocuklarının mevsimlik tarım işlerinde çalışmasına neden karar verdiler?

.....

Çocuklar bu işleri yaptıkları için ne kazandılar, ne kaybettiler?

.....

Hanede kaç kişi tarım işinde çalışıyor?

.....

1.4 Kadınların ve kız çocuklarının hem ekonomik aktiviteleri hem de ev içindeki işleri detaylı olarak irdelenecek. Kız çocuklarının eğitim hayatlarının çalışma ve ev işleri nedeniyle sekteye uğradıysa, bunlar tartışılacak.

Bahçede, tarlada çalışırlar mı?

.....

Onun dışında neler yaparlar?

.....

Bunları yaptıkları için kendilerini nasıl hissediyorlar?

.....

Eğitimleri nasıl etkileniyor?

.....

Kız çocuklarının eğitimi hakkında ne düşünüyorlar?

.....

2. HANENİN EKONOMİK KAYNAKLARI VE VARLIKLARI

Hanenin gelir kaynakları; her bir gelir kaynağı hakkında detaylı bilgiler alınacak.

- a. Mevsimlik tarım işçiliği (bu konuda detaylı bilgi talep edilecek; yılda kaç gün çalışılıyor, yıllık toplam ne kadar kazanıyorlar vb.)
- b. Sürekli yaşadıkları yerde sahip oldukları tarla/bahçeden elde ettikleri gelir, kira vb.
- c. Tarım dışında hane üyelerinin çalışmalarından dolayı elde ettiği gelirler; inşaat, tekstil gibi imalat sanayinde, hizmetler sektöründe çalışmalar.
- d. Esnafıktan elde edilen gelirler.
- e. Kamu, sivil toplum veya başka kurumlardan alınan nakdi ve ayni destekler. Özellikle Suriyeliler için nakit kartı, aylık nakdi yardım konusu detaylı sorulacak.
- f. Diğer gelir kaynakları nelerdir?
- g. İkinci bir iş yapıyorlar mı? (gün içinde tarım işçiliği yapıp akşam başka işte çalışılıyor mu veya tam tersi örnek: sabah tarım işçisi akşam bekçi, sulamacı vb.)

3. ÇOCUK VE KADIN İŞÇİLİĞİNE İLİŞKİN SORULAR

3.1 Kadınların çalışma durumu sorulacak.

Hanehalkında kadınlar tarlada ve bahçede çalışıyorlar mı? Evetse, hangi işlerde çalışıyorlar?

.....

Kadınların çalışması hakkında ne düşünüyorsunuz?

.....

Kadınların tarla/bahçe işleri dışında yaptıkları işler nelerdir?

.....

3.2 Çalışan çocuklara ilişkin detaylı bilgi alınacak (ne iş yaptıkları, çalışma gün sayıları ve kazançları).

Çocukları ilk kaç yaşında çalışmaya başladı?

.....

Çocuklar ne tür işler yapıyorlar?

.....

Bir yılda hangi dönemlerde ve ne kadar çalışıyorlar?

.....

Bir yıl boyunca ne kadar para kazanıyorlar? (2016 yılı dikkate alınabilir)

.....

Çocukların çalışma esnasında karşılaştığı zor durumlar nelerdir?

.....

Çocuklar şu ana kadar çalışırken herhangi bir kaza, yaralanma zehirlenme, böcek ısırması gibi önemli olaylar yaşadılar mı?

.....

Tipik bir günlük yaşam döngüsü (üretim ve yeniden üretim faaliyetleri)¹

Saat	Kadın	Erkek	Çocuk (mümkünse kız ve erkek olarak ayrı ayrı)
01.00			
02.00			
03.00			
04.00			
05.00			
06.00			
07.00			
08.00			
09.00			
10.00			
11.00			
12.00			
13.00			
14.00			
15.00			
16.00			
17.00			
18.00			
19.00			
20.00			
21.00			
22.00			
23.00			
24.00			

¹ Bu iki tablo hanenin ortalama bir gün ve bir yılda gerçekleştirilen ekonomik ve yeniden üretim faaliyetlerinin hane bireyleri arasında paylaşımını gösterecektir. Böylece göç, çalışma, eğitim, kıya hazırlık ve işsiz kalan zamanları görmek mümkün olacaktır. Bütün bu değişim ve dönüşümler ile çocuk işçiliği ve çocukların eğitime devamı arasındaki ilişki irdelenebilecektir.

Bir yıllık yaşam döngüsü ve ekonomik faaliyetler

Saat	Mekan (Aile nerede yaşıyor)	Kadın	Erkek	Çocuk
OCAK				
ŞUBAT				
MART				
NİSAN				
MAYIS				
HAZİRAN				
TEMMUZ				
AĞUSTOS				
EYLÜL				
EKİM				
KASIM				
ARALIK				

4. HANENİN SOSYAL YARDIM VE HİZMETLERE ERIŞİMİ

4.1 Çocukların eğitim alma imkanları nelerdir?

.....

Çocuklar eğitime devam etmiyorsa, neden?

.....

Ailelerin çocukların eğitimi konusundaki görüşleri nelerdir?

.....

Eğitimin kalitesi konusundaki görüşleri nedir? (Yoksulluk döngüsü ailede nasıl işliyor)

.....

Okula gidiyorsa taşınmalı yaya mı gidiyor?

.....

4.2 Hanenin ve çocukların sağlık hizmetlerine erişimi nasıl gerçekleşiyor?

.....

Birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetlerinden nerede yararlanılıyor?

.....

Hizmetlerin kalitesi hakkındaki görüşleri nelerdir?

.....

Özel poliklinik hizmeti alıyorlar mı?

.....

4.3 Aileler sosyal yardımlara nasıl erişiyor? Erişimi yoksa neden?

İş-Kur programları, Şartlı Eğitim/Sağlık Yardımı, Toplum Yararına Çalışma, çocuk bakım hizmetleri, diğer sivil toplum, vakıf ve cemaatlerden gelen yardım ve destekler.

Sosyal yardım konusunda görüşleri nedir? (Suriyeli ailelere detay sorulacak)

5. HANENİN MEVSİMLİK TARIMSAL ÜRETİM FAALİYETLERİ

AYLAR	Gidilen il/ilçe	Çalışma yapılan ürün ve çalışmalar (çapalama, ilaçlama, ürün hasadı vb)	Çalışan hane üyeleri kimler? (Neden bu kişiler çalışıyor?)
OCAK			
ŞUBAT			
MART			
NİSAN			
MAYIS			
HAZİRAN			
TEMMUZ			
AĞUSTOS			
EYLÜL			
EKİM			
KASIM			
ARALIK			

5.1 Tarım işçiliğinden elde edilen gelirin hane bütçesi içindeki yeri nedir?

5.2 Çocukların tarımsal üretim sürecine katılımına nasıl karar veriyorlar? Çocukların bu konudaki fikri ne? Çocukların çalışma koşulları ve yaşam koşulları yetişkinlerden farklı mı? Evetse, nasıl? Çocuklar özellikle çalışma koşullarına nasıl uyum sağlıyor?

5.3 Tarım aracısıyla ilk teması nasıl kuruyorlar? Tarım aracısı onlar için neler yapıyor? Tarım aracısı çocukların eğitimi ve sağlığı konusunda neler yapıyor?

5.4 (Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı hanelere sorulacak) Son beş yılda tarımsal üretimde çalışma durumu nasıl değişti?

Suriyelilerin tarım işlerine girişi onları nasıl etkiliyor?

.....

Suriyeliler gelmeden önce kaç hane ile göç ediyorlardı?

.....

Artık onlarla gelmeyenler şimdi ne iş yapıyorlar ve nerelerde çalışıyorlar?

.....

6. AKRABALIK VE HEMŞEHRİLİK İLİŞKİLERİ

6.1. Tarımsal üretime katılan haneler genellikle aynı bölgede yaşadıkları akrabaları ve hemşerileri ile üretime katılmaktadır, bu ailelerin hayatta kalma ve ekonomik mücadelelerine içkin olan bu ilişkilerin çocukların mevsimlik tarımsal üretime katılımını nasıl etkilediği araştırılacak.

Tarımsal üretime beraber katıldıkları akrabalar, hemşerileri var mı? Hep bu grupla mı çalışıyorlar?

.....

Onların varlığı bu işi devam ettirmeleri için ne kadar gerekli? (borç-alacak ilişkisi, hangi alanlarda dayanışma yaşıyor vb.)

.....

Bu ailelerin çocukları da onların ki gibi küçük yaşlarda çalışmaya başladılar mı?

.....

Çocuk işçiliğine dair yaygın tutum nedir?

.....

7. YEREL GRUPLARLA İLİŞKİLER

7.1. Mevsimlik tarımsal üretim için göç edilen yerlerde yerel gruplarla geliştirilen ilişkiler ve bu ilişkilerin çocuk işçiliği üzerine etkileri araştırılacak.

Çalışmak için gidilen yörede yerel toplumla nasıl bir ilişkileri var?

.....

En çok iletişimde oldukları gruplar hangileri? (işveren, komşular, muhtar vb.)

.....

Suriyeli ailelerle ilişkileri nasıl? Birlikte çalışma, aynı göç sürecine katılma vb.

.....

Suriyelilerin işgücüne katılması onları nasıl etkiliyor?

.....

Suriyelilerin yaşamını nasıl değerlendiriyorlar?

.....

Suriyelilerin durumu çocuklarının çalışmasını nasıl etkiliyor?

.....

Yerel gruplarla ilişkileri nasıl? (bakkal, imam, öğretmen, köylüler vb.)(veli toplantısına gittikleri zaman dışlanma gibi bir problemle karşılaşıyorlar mı?)

.....

7.2. Suriyeli ve Türkiyeli haneler arasında gelişen ilişki incelenecek.

Adı	Cinsiyeti	Yaşı	Hane reisine yakınlık durumu	Eğitim durumu	Okula devam etme durumu	Medeni durumu	Çalışma durumu	Ne işte ne eğitimde olmayan hane bireyleri
1.								
2.								
3.								
4.								
5.								
6.								
7.								
8.								
9.								
10.								
11.								
12.								
13.								
14.								
15.								

Adana'da Gerçekleştirilen Anketlerin İlçelere Göre Dağılımı

Sayı	İlçe	Mahalle/mevki	Suriyeli çadır sayısı	Türkiyeli çadır sayısı	Tarih	Suriyeli anket sayısı	Türkiyeli anket sayısı	Mesafe	Açıklama	Not
1	YÜREĞİR	Doğan kent 2	165	5	24.07.2017	10	0	9 KM	Merkeze	
2	YÜREĞİR	Kütüklü	0	40	24.07.2017	0	10	20 KM	Kerndi aralarında	
3	YÜREĞİR	Gümmüşyazı (Kuru Ayşe)	20	40	25.07.2017	5	10	17 KM	Merkeze	
4	YÜREĞİR	Damlapınar	100	50	25.07.2017	20	10	3 KM	Kerndi aralarında	
5	SEYHAN	Köylüoğlu/Çaputçu	48	5	26.07.2017	10	0	8 KM	Merkeze	
6	SEYHAN	Dörttaş	11	16	26.07.2017	0	5	3 KM	Kerndi aralarında	
7	SEYHAN	Mürseloğlu	123	38	26.07.2017	10	10	5 KM	Kerndi aralarında	
8	SEYHAN	Salmanbeyli	50	0	26.07.2017	10	0	3 KM	Kerndi aralarında	
9	KARATAŞ	Meletmez	42	25	27.07.2017	5	5	35 KM	Merkeze	
10	KARATAŞ	Karağöçer	390	80	27.07.2017	5	10	5 KM	Kerndi aralarında	
11	KARATAŞ	Bahçe	100	30	27.07.2017	10	10	50 KM	Merkeze	
12	YUMURTALIK	Yeşilköy	70	30	28.07.2017	5	15	8 KM	Kerndi aralarında	
13	YUMURTALIK	Zeytinbeli (Öğretmenler Sitesi)	50	30	28.07.2017	5	15	20 KM	Kerndi aralarında	
14	YUMURTALIK	Kaldırım 1	60	20	29.07.2017	5	10	60 KM	Merkeze	Yedek
13	4	14	944	274		100	110			
		Asgari	Azami	Plan	Yedek					
	Suriyeli	75	95	100	10					
	Türkiyeli	50	70	95	5					
	Şanlıurfa	25	30							
		150	195							

